

N Á R O D O P I S N Á

revue

3/2003

NÁRODOPISNÁ REVUE 3/2003, ročník XIII

(XL. ročník Národopisných aktualit)

VYDÁVÁ čtvrtletně Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR (IČO 094927)

REDAKČNÍ RADA: Jan Blahůšek, Hana Dvořáková, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Jan Krist, Vlasta Ondrušová, Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Daniela Stavělová, Martin Šimša, Lucie Uhlíková, Miroslav Válka

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

Datum vydání: 30. 9. 2003

ISSN 0862-8351

N Ā R O D O P I S N Ā

revue

3/2003

OBSAH

Studie

- České spolky na Moravě a lidová kultura (*Karel Altman*) 123
- Lidová kultura v činnosti republikánského dorostu na Moravě (ve světle dobového tisku) (*Eva Večerková*) 128
- Ženskost v díle ženském. Počátky spolku „cvičících se“ paní a dívek (*Irena Štěpánová*) 132
- Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity (*Lenka Nováková*) 137
- Sbor dobrovolných hasičů, významný fenomén v procesu formování společenského života v obci a v transformaci tradičních zvykoslovných aktivit na Zlínsku (*Karel Pavlišťík*) 143

Fotografická zastavení

- Všechno už tu bylo... (*Helena Beránková*) 154

Ohlédnutí

- Národopisné ohlédnutí ke dvojímu jubileu Terézy Novákové (*Alena Schauerová*) 156
- K 50. výročí založení Plzeňského lidového souboru (*Michaela Benešová*) 159

Společenská kronika

- Ladislav Vašek pětasedmdesátiletý (*Karel Pavlišťík*) 160
- Pozdrav Aničce Maděričové (*Jaromír Nečas*) 161

Konference

- Mezinárodní konference o díle Ludvíka Kuby (*Ivan Dorovský*) 161

Výstavy

- Vánoční výstava o koledě a koledování v Uherském Hradišti (*Eva Večerková*) 162
- „Listy za vyučenou“ v mázhauzu plzeňské radnice (*Marta Ulrychová*) 163
- Finové a moravské kraslice (*Hana Dvořáková*) 163

Zprávy

- Kontakty s Pracovní společností vyškovského jazykového ostrůvku v Německu aneb Moderní komunikační a výzkumné metody v etnografii (*Jarmila Pechová*) 164
- Litva v době referenda (*Miroslav Válka*) 165

Festivaly, koncerty

- Myjava 2003 (*Jan Blahůšek*) 166
- „My Blue“ André Ochodla v plzeňské Velké synagoze (*Marta Ulrychová*) 167

Recenze

- M. Kováč - A. B. Mann (ed.): Boh všetko vidí. O Del sa dikhel (*Zdeňka Machálková*) 168
- O. Benvenuti: Altes Handwerk (*Daniel Drápala*) 170
- E. Večerková: Kraslice na Moravě (*Jarmila Pechová*) 171
- Z. Bláha: Úsměvné a láskyplné písničky plzeňských seveřanů (*Marta Ulrychová*) 172
- F. Bartoš: Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými (*Jan Blahůšek*) 173

Glosy, sdělení

- Kam s nimi? (*Jaromír Nečas*) 173
- Istanbulská deklarace 174

Resumé

176

ČESKÉ SPOLKY NA MORAVĚ A LIDOVÁ KULTURA (do roku 1918)

Karel Altman

Historii českého národopisu na Moravě v průběhu 19. století můžeme zjednodušeně charakterizovat jako proces rozvíjení zájmu jednotlivých vynikajících osobností o jevy z oblasti lidové kultury postupně - v druhé polovině století - přecházející v národopisné hnutí jako koordinované úsilí mnoha agilních pracovníků. Tehdy také předchází leckdy nekritické nadšení pro lidové umění, zvyky a obyčeje, lidové slavnosti a mnohé atraktivní předměty lidové provenience vyspělo do stadia vědeckého poznávání. Zatímco v nejstarším období se o projevy lidové kultury na Moravě zajímali vzdělání, leč do značné míry osamocení jednotlivci, postupem času začali hledat vzájemné kontakty, aby navazovali činnou a plodnou spolupráci, jejíž výsledky odrážely vyšší míru pravdivého poznání. Vytvářeli i celé družiny, začasť stmelené kolem významné osobnosti, jako byla kupříkladu *Sušilova družina*, jež už v první polovině 19. století vstoupila současně se svým mistrem - bohoslovcem Františkem Sušilem - do dějin českého myšlení, české vědy a literatury na Moravě. Byl to značně neformální kolektiv, tvořený z velké části literárně činným kněžstvem i dalšími vzdělanci, jimž však nebyl Sušil autoritou ve smyslu organizátorském, nýbrž spíše vůdčím duchem. Přední sběratel lidových písní u nás takto ovlivnil odbornou činnost svých přátel a ctitelů, k nimž patřili například Pavel Křížkovský, Bedřich Sylva-Taroucca, Beneš Method Kulda, Matěj Procházka, Norbert a Antonín Javůrkové a další.¹

Podobný neformální charakter měla i skupina nadšených ctitelů lidové kultury na Moravě soustředěná kolem rodiny antropologa a archeologa Jindřicha Wankla, a to nejen na počátku svého působení, v době blanenského pobytu, ale také v Olomouci, kam Wanklovi přesídlili v první půli osmdesátých let 19. století. Zde ovšem Wanklův okruh záhy posílil řady zakladatelů oficiálního muzejního spolku, v jehož rámci pak vytvořil tzv. *Národopisnou družinu*.²

Nezůstalo však u pouhého neformálního sdružování. S rozvojem ústavního života po zásadních politických a společenských změnách po roce 1859 nastala doba zakládání moderních spolků a společností rozmanitého druhu s rozličným zaměřením. Nechyběla mezi nimi ani sdružení zaměřená - okrajově nebo i zcela přednostně - na rozvíjení odborné národopisné práce.

V prostředí moravské metropole šlo především o sdružení *Vesna*; v srpnu roku 1870 vznikl nejprve *Dívčí pěvecký spolek Vesna v Brně*, jehož účelem bylo, aby se dívky z českých rodin mohly společně vzdělávat ve zpěvu a hudbě, a tak „netoliko trpný, nýbrž účinný brát podíl na veřejném životě národním“.³ Po roce a půl se *Vesna* změnila na *Ženskou vzdělávací jednotu*, jež prohlásila za svůj program šíření vzdělanosti mezi brněnskými ženami, v českém jazyku, „přednáškami a výklady z oboru lidské kultury“. Konečně dne 16. září 1886 byla otevřena nově zřízená *První česká pokračovací dívčí škola ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně*; ta vyvíjela pestrou vzdělávací i výchovnou činnost, k níž patřily i aktivity na poli národopisu, především práce sběratelská. Díky ní mohla už v lednu roku 1888 *Vesna* uspořádat svou první výstavku krojů a výšivek, v nichž se - podle mínění jednatelky Elišky Machové - „zachoval ráz slovanský nejryzeji“. Jejím účelem mělo být vzbuzení zájmu o lidovou kulturu a umění lidu i v širším obecnstvu, a také aby tak bylo zabráněno postupné likvidaci těchto starobylých památek. Od roku 1892 pak vedle odboru školského a pensionátního, vzdělávatelského a sociálního ve *Vesně* působil samostatný odbor národopisný

Dlužno dodat, že prvotní vklad, umožňující otevření školy, získala *Vesna* počátkem roku 1886, když uspořádala „Pomlázku“, jarní lidovou slavnost, která se velmi vydařila. Tento první národopisný podnik *Vesny* položil základ jejím užitečným pedagogickým aktivitám, jimiž již po několika letech velmi proslula. *Pomlázka* se pak stala tradičním podnikem, pořádaným každý rok, díky kterému *Vesna* vešla v obecné povědomí a získala oblibu v širokých vrstvách moravských Čechů.⁴

V první polovině osmdesátých let 19. století vstoupil do dějin moravského národopisu *Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci*, v jehož rámci působila zmíněná neformální Národopisná družina. Tyto instituce, neodělitelně spolu spjaté, představují první kvalitativně vyšší formu organizace národopisné práce nejen na Moravě, ale v celých českých zemích. Přestože je tradice národopisného zájmu, především uměleckého a sběratelského, u nás dosti stará a pevná, do vystoupení olomoucké skupiny badatelů bylo rozvíjení těchto aktivit do značné míry neorganizované a nesjedno-

cené. Teprve činnost olomouckého muzejního spolku a Národopisné družiny i existence vlastního muzea vytvořila podmínky pro kolektivnější a oficiálnější realizaci, popřípadě institucionalizaci národopisných snah. Tyto aktivity současně spadají do doby činnosti mnoha dalších významných osobností národopisu, pracujících na různých místech Moravy, zejména od období široce orientovaného působení Františka Bartoše, tehdy čelného představitele národopisné vědy.⁵

Národopisná družina olomoucká je spjata s mnoha významnými osobnostmi; byli to v prvé řadě manželé Jindřich a Eliška Wanklovi a jejich dcery Karla Absolonová (později Bufková), Vlasta Havelková, Lucie Bakošová a Magdalena Wanklová, dále Jan Havelka, Vincenc Prasek, Ignát Wurm, Vítězslav Houdek a další.⁶

Vlastenecký muzejní spolek olomoucký významně ovlivnil nejen národopisné hnutí na střední Moravě, ale na mnohem širším území, a významně se tak zasloužil o zdárný průběh příprav podmínek pro realizaci monumentální Národopisné výstavy československé, konané roku 1895 v Praze. Jeho heslem se stalo „Nejen zachraňovat posbírané památky umění, ale celý svérázný život lidu hledme zachovat a restaurovat naší pomocí a příkladem!“⁷ Přípravné krajinské výstavy, pořádané v první polovině devadesátých let 19. století i na mnoha místech Moravy, se často opíraly o výsledky předchozích aktivit olomouckého spolku a Národopisné družiny, stejně jako o aktivity četných dalších významných osobností v různých regionech, které s Olomouckými spolupracovaly. Významnou roli zde sehrálo působení jednotlivých členů a členek olomouckého centra národopisné práce v různých končinách Moravy, například na Brněnsku i v samotné moravské metropoli, kde se angažovaly zejména dcery Jindřicha Wankla či agilní politik a osvětový pracovník Ignát Wurm. Značný agitační význam také měly kolektivní výpravy olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního do různých míst na Moravě, leckdy i dosti vzdálených, kam směřovaly jeho tzv. kočovné či kočující schůze. Byla to jakási výjezdní zasedání s výrazně reprezentativní a propagační funkcí. První kočující schůze byla pořádána v roce 1887 v Němčicích u Prostějova, následující roku 1888 ve Velkém Ořechově u Brna, další pak v Náměšti na Hané roku 1890? Při těchto kočovných schůzích se horliví členové olomouckého spolku v čele s P. Ignátem Wurmem snažili přednáškami, předváděním starých zvyků a někdy také výstavkami probudit ve

venkovském lidu vztah ke starým pamětihodnostem a obyčejům, k lidové kultuře, již byli obyvatelé vesnic i městeček sami nositeli, někdy ovšem nepřiliš uvědomělými. Olomoučtí tak přispívali k ožívování již zapomenutých starobyklých tanců a obřadů, jako byly např. královničky či jízda králů, v důsledku jejich působení byly pak leckde prováděny v tradičním lidovém stylu svatby, hody, obžinky, a to podle místních starých zvyků, zachycených a popularizovaných odborníky. Tyto akce olomouckého muzejního spolku se staly vzorem pro další podobné výstavy a přehlídky folkloru, zejména pro zmíněné přípravné výstavy pro Národopisnou výstavu československou.⁹

Rozmanité národopisné aktivity však nerozvíjely pouze spolky a sdružení, relativně úzce zaměřené na odborná bádání v oblasti historických věd, včetně etnografie a folkloristiky či kulturní historie, a na jejich cílevědomou popularizaci. Projevy lidové kultury poutaly pozornost mnohem většího počtu spolků, rozvíjejících rozmanitou činnost, uspokojujících odborné či zábavní zájmy jejich členů a sloužících obecnému prospěchu.

V souladu s rozvojem českého národopisu a jeho národně uvědomovací úlohou zařazovaly různé projevy lidové kultury do své činnosti především české vlastenecké spolky, jež tvořily páteř nejen společenského a kulturního života obyvatel měst a posléze i venkovských míst, ale také českého národního hnutí. Středem pozornosti historiků národopisné vědy proto musejí být i rozmanitá sdružení, rozvíjející národopisné aktivity sice nikoli prioritně, ale také ne okrajově. Takových spolků totiž bylo i v prostředí Moravy velké množství, byly zakládány nejen ve městech a velkoměstech, odkud vzešly, ale postupně i v mnohem menších místech, na vesnicích. Jejich počet činil několik tisíc a v průběhu času, až do meziválečného období, stabilně narůstal.

Jednou z důležitých aktivit, rozvíjených spolky a sdruženími, byla činnost směřující k vhodnému naplnění volného času jejich členů. Šlo zejména o zábavní činnost různého druhu, od prostého posezení ve spolkových místnostech mezi ostatními členy, přes rozmanité hry a takzvaně intimní zábavy, až po rozličné oslavy a večírky. Obsah i ráz těchto zábav byl velmi pestrý, přičemž inspiraci hledali spolkoví aktivisté v různých jevech každodenního - všedního i slavnostního - života. Zejména pro obyvatele velkých měst se mnohé atraktivní nalézalo v prostředí, kam se vzhledem k vlastní dlouhé pracovní době a krátkému osob-

nímu volnu dostali jen zřídka - na venkově. Proto projevy lidové kultury, jejíž nejryzejší podoba byla hledána u vesnického lidu, poutaly pozornost i mnohých obyvatel měst a velkoměst, kteří obdivovali lidové písně a tańce, tradiční zvyky a obyčej, se zaujetím naslouchali lidovému vyprávění, kochali se nádherou krojů.

Nelze pominout samu skutečnost, že české spolky v různých místech na Moravě vykonaly mnohé pro rozšíření obecného povědomí o záslužnosti národopisné práce. Začínaly přirozeně uvědomováním vlastních členů, což zejména v kulturně zaměřených spolcích leckdy činily i některé zvláště významné osobnosti historických věd, angažující se tvůrčí prací i na poli národopisu. Například už roku 1869 měl ve *Slovanském čtenářském spolku v Brně* archivář Vincenc Brandl přednášku nazvanou „O vynášení Morany“, která měla značný úspěch nejen v řadách členské základny spolku, jež byla v té době výhradně mužská, ale především u jejich ženských protějšků, „potěšila jak členstvo, tak zvláště dámy, které v hojném počtu se dostavily“.¹⁰

Od šedesátých let 19. století, kdy se český lid začal probouzet k národnímu životu, svou sílu a semknutost manifestoval na veřejných slavnostech a jiných českých národních podnikcích. Atraktivních projevů lidového umění a tradiční kultury proto využívali členové vlasteneckých spolků pro zpestření svých festivit. Zábavní činnost spolků totiž nebyla zaměřena pouze dovnitř, k jejich členům a příznivcům, ale směřovala rovněž navenek, k obyvatelstvu měst, jednotlivých předměstí i příměstských míst, ale stejně tak vzdálenějších obcí. Vedle mnoha „intimních“ zábav pro vlastní členy pořádaly již v 19. století spolky a sdružení každoročně množství zábavních podniků - nejrůznějších merend, tanečních vínků, koncertů, představení ochotnických divadel, plesů, populárních šibřinek, pěveckých vystoupení, výletů - určených široké veřejnosti.

Novodobé způsoby městských zábav a slavností v mnohém navazovaly na dávné festivity městského lidu, kdysi organizovaného především v ceších a bratrstvech, jež předcházely moderním spolkům a plnily obdobné funkce. Některé z těchto zábav měly své kořeny ve středověku. Byly to v prvé řadě cechovní slavnosti řemeslníků, žákovské oslavy, slavnosti spojené s církevním rokem, výroční slavnostní mše a procesí v patřičném dni v roce, okázalé uctívání patronů řemeslnictva daného výrobního odvětví a podobně.

Spolkové zábavy a slavnosti v prostředí moravských měst však navazovaly také na starší kulturní a společenské tradice venkovského obyvatelstva, jejichž projevy účinkující zařazovali do svých vystoupení. Např. k oblíbeným zábavám v Brně v druhé polovině 19. století, ale i mnohem později patřily „moravský“ nebo „hanácky hode“ anebo „slovácký fašaňk“.

Mezi mnoha stovkami a tisíci spolků na Moravě vynikaly od osmdesátých let 19. století *Národní jednoty - Národní jednota pro jihozápadní Moravu* se sídlem v Brně a *Národní jednota východomoravská* s centrem v Olomouci.¹¹ Tyto organizace byly - obdobně jako tehdejší Národní jednoty v Čechách - tvořeny sítí místních odborů, koordinovaných ústředími ve zmíněných velkých městech. Tyto výrazně vlastenecké spolky vykonaly množství záslužné práce pro rozvoj českého národního hnutí na Moravě.¹² Zvláště je oceňován jejich přínos pro rozvoj národopisných aktivit.¹³

Právě místní odbory Národní jednoty pro jihozápadní Moravu byly na přelomu 19. století opakovaně vyzývány, aby neopomínaly „zavádět do svých zábav národní písně a kroje, obyčej a zvyky jako obžínky, hody, vinobraní, stínání berana, právo aj.“, přičemž jim byly dávány za vzor brněnské odbory, které právě tak získaly zvláštní přízeň a oblibu u svých spoluobyvatel.¹⁴

Rázu takových zábavních podniků se podřizovali nejen organizátoři a pořadatelé z řad členů spolku, ale také jejich návštěvníci byli vyzýváni k jeho dodržování, např. aby se zábavy účastnili v krojích. Kupříkladu brněnský spolek *Beseda dělnictva československého* zval v říjnu roku 1911 na své hody, pořádané v reprezentativním Besedním domě jako „dostaveníčko všeho českého obecnictva“, každého, kdo „chce poznati původní hodové zvyky moravské“, s tancem stárků a dalšími tradičními projevy lidové zábavy, přičemž pořadatelé měli vystupovat jako „obecní výbor“ a „obecní policajti“ a také hosté se měli přizpůsobit jejich rázu, k čemuž je nabádala i výzva v tisku: „Děvy a šohaji v krojích vítání.“¹⁵

Zejména české vlastenky z Moravy byly vybízeny, aby se zúčastnily různých slavností, pořádaných místními spolky, oděny v lidových krojích. Když v sobotu 28. ledna roku 1905 pořádal brněnský *Sokol* ve velké dvoraně Besedního domu slavnost zvanou *Moravská beseda*, otiskl pořadatelé v denním tisku spolu s oznámením konání tohoto zábavního podniku, určeného eli-

tě českého měšťanstva, rovněž naléhavou výzvou: „Žádáme hlavně dámy, aby pokud možno přišly v národních krojích. Vždyť sebe lepší hedvábná toaleta nevyvází naše krásné národní kroje!“¹⁶

Spolky byly v tomto ohledu vedeny „ušlechtilou snahou všemožně pečovat o to, aby krásné zvyky a obyčeje pokud možno mezi lidem naším byly uchovány“,¹⁷ přičemž k jejich napodobování nepochybně přispěla i rostoucí národnostní polarizace obyvatelstva.

Zásadní význam pro národní hnutí a současně též vlastní vztah k české lidové kultuře osvědčily mnohé české spolky na Moravě při zabezpečování příprav Národopisné výstavy československé. Angažovaly se při organizování přípravných, tzv. krajinských výstavek, které měly za cíl získat materiál pro pražskou výstavu. Městské i venkovské spolky tak navazovaly na činnost národopisných odborů a sdružení s vyhraněně národopisným programem, na předním místě na zmíněný Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci. Četné další spolky přispěly ke zdaru těchto podniků alespoň finančně, zasláním peněžní částky, kterou k tomu účelu sebraly mezi svými členy a příznivci, nebo získaly jako výtěžek z pořádání zábavních podniků. Např. výbor zmíněného významného měšťanského sdružení, jakým byl Český čtenářský spolek v Brně, „uznáváje veliký význam národopisné výstavy v Praze 1895 pořádané“, s předstihem věnoval brněnskému národopisnému od-

boru, organizujícímu přípravu tohoto vlasteneckého podniku v moravské metropoli, značně vysokou částku 100 zlatých.¹⁸

Avšak způsoby, kterými se české spolky podílely na podpoře Národopisné výstavy československé, byly nejrozmanitější. Přinejmenším agitovaly mezi obyvateli míst, v nichž působily, a získávaly je pro návštěvu pražské výstavy. Některé dokonce organizovaly jejich dopravu do hlavního města českých zemí, třeba i manifestačním způsobem. Tak se v roce 1895 usnesl výbor Českého čtenářského spolku v Brně, že zařídí vypravení zvláštního vlaku z Brna do Prahy k návštěvě národopisné výstavy, a vykonal též patřičné přípravy.¹⁹

Jak je patrné, české spolky na Moravě, zejména ty, jejichž činnost výrazně prolínalo vlastenectví, byly spjaty s rozvojem národopisného bádání i se zájmem o jevy lidové kultury vskutku mnohostranně. Toto sepětí zcela přirozeně vyplynulo z procesu, jakým se vyvíjel český národopis v 19. století, a současně z narůstajícího významu spolkového hnutí v té době. Spolky a sdružení jako základní a nejrozšířenější způsob sdružování širokých vrstev obyvatel v našem prostoru ve sledovaném období byly přímo předurčeny sehrát zvláště důležitou roli v rozvoji národopisného hnutí, jež bylo nedílnou a velmi významnou součástí českého národního hnutí.

Poznámky:

1. Srov. M. Hýsek: *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha 1911, s. 58-71.
2. Srov. M. Písková: *Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*. In: *Živé tradice 1883 - 1983*. Brno 1983, s. 5-62; M. Melzer: *Počátky studia lidového umění a Olomoucká národopisná družina*. In: *Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění*. Olomouc 1983, nestr.; týž: *Olomoucký vlastenecký muzejní spolek a horní země*. In: *Česko-slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře*. Zlín 1992, nestr.; týž: *100 let národopisné práce v olomouckém muzeu*. Muzejní a vlastivědná práce 21, 1983, s. 14-27.
3. Zpráva výboru o činnosti Vesny na valné hromadě 27. 12. 1871, citováno dle V. Fialová: *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopise*. Časopis Moravského musea v Brně 35, 1950, s. 333-355, separát s. 2.
4. Srov. tamtéž, s. 3-5. Není bez významu, že E. Machovou, která v té době stála v čele Vesny, již předtím v sedmdesátých letech 19. sto-
- letí, kdy pracovala jako učitelka v Jedovnicích u Brna, výrazně ovlivnil její kolega František Kretz, později významný národopisný sběratel a badatel, působící zejména v Uherském Hradišti.
5. Srov. R. Jeřábek: *Olomoucká národopisná družina v zrcadle doby*. In: *Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění*. Olomouc 1984, nestr.
6. Vedle Vlasteneckého spolku muzejního a samého Vlasteneckého muzea, které byly oficiálními institucemi, měl zvláštní význam Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, v němž zmíněné osobnosti publikovaly své práce.
7. L. Niederle: *Co Národopisnou výstavu předcházelo*. In: *Národopisná výstava československá*. Praha 1895, s. 11.
8. Srov. tamtéž, s. 12.
9. Srov. E. Večerková: *Lidé, obyčeje a slavnosti. (K jubileu Národopisné výstavy československé.)* Folia Ethnographica 30, 1996, s. 3 - 4.
10. Srov. F. L. Nesvadbík: *50 let Českého čtenářského spolku v Brně. 1861-1911*. Brno 1911, s. 21.

11. Název Národní jednota pro jihozápadní Moravu je poněkud zavádějící, neboť místní odbory této organizace se nalézaly na širokém území celé jižní Moravy, od Telče po Hodonín, od Břeclavi po Tišnov. Tento spolek však původně vznikl v Telči, na samé nejzápadnější výspě Moravy, přičemž teprve po několika letech bylo sídlo ústředního výboru rozrůstající se organizace přesunuto do Brna jako přirozeného střediska jižní Moravy a nadto moravské metropole. Název Národní jednota pro jihozápadní Moravu byl ovšem zachován, což jistě svědčí o nobilese čelných vlastenců národního hnutí a současně představitelů ústředí této významné instituce, působících v Brně.
12. Srov. K. Altman: *Způsoby sdružování českých obyvatel Brna (od poloviny 19. století do meziválečného období)*. Kandidátská disertační práce. Brno 1995, s. 127-181; týž: *Společenské a kulturní působení Národní jednoty pro jihozápadní Moravu*. In: *Město: prostor, lidé, slavnosti*. Uherské Hradiště 1991, s. 339-342.
13. Např. E. Večerková: *Využívání lidových obyčejových tradic v činnosti spolků (Národní jednota pro jihozápadní Moravu)*. *Národopisná revue* 1992, s. 64-68.
14. Srov. Moravský zemský archiv Brno, B 26, kart. 2479 A.
15. *Moravská orlice* 49, 1911, č. 234, s. 6.
16. *Lidové noviny* 13. ledna 1905.
17. *Moravská orlice* 49, 1911, č. 296, příloha.
18. Srov. F. L. Nesvadbík, c.d., s. 45.
19. Na žádost brněnského národopisného odboru, jenž měl v moravské metropoli a jejím okolí zabezpečit přípravu národopisné výstavy, ovšem přenechal Český čtenářský spolek pořádání výpravy jihomoravských vlastenců a ctitelů lidové kultury jemu. Srov. F. L. Nesvadbík, c.d., s. 45.

LIDOVÁ KULTURA V ČINNOSTI REPUBLIKÁNSKÉHO DOROSTU NA MORAVĚ (VE SVĚTLE DOBOVÉHO TISKU)

Eva Večerková

První skupiny agrárního dorostu¹ vznikly na počátku 20. století na Olomoucku a Přerovsku,² tehdy i jako protiváha skupin katolické Omladiny, s níž soupeřily o své příznivce. U zrodu sdružení stál Kuneš Sonntag (1878-1931), jeden z předních činitelů moravského agrárního hnutí, jež mělo právě na Hané silné zázemí. Po roce 1918 získávaly dorostové jednoty pozice i v dalších krajích. Jejich úlohou bylo organizovat vesnickou mládež, vyvíjet politickou agitaci ve prospěch strany na venkově, působit na poli vzdělávacím a kulturním, včetně hospodářské osvěty.³ Vhodné materiály, instruktážní a programové články pro potřeby jednot, stejně jako informace o výsledcích jejich práce publikoval týdeník Mladý venkov, vycházející v letech 1922-1938, z něhož jsme čerpali i pro náš příspěvek. V roce 1935 se v něm na téma kulturního poslání dorostu vyslovil František Xaver Šalda.⁴

Součástí kulturně osvětového programu jednot bylo pěstování projevu lidové kultury, která v ideích agrarismu tvořila součást selské kultury a stavovského selství jako základu, sjednocujícího vesnické společenství. Agrární strana přičkla významnou roli lidové kultuře při prosazování myšlenky, že vesnice je jedna rodina.⁵ Vzkřísit a vyzvednout tzv. selský svéráz - kroj, píseň, tanec, lidové obyčeje se stalo jedním z úkolů dorostových sdružení. Pěstování tradic lidové kultury mělo být obranou proti urbanizaci, která přinášela na vesnici úpadkové jevy, nivelizovala selský svéráz a s ním i zdravé tradiční hodnoty venkova - jak vyznívala kritika města z pozic agrární strany. V zemědělské mládeži měla být vychovávána úcta k lidové kultuře, v jejich projevech byl spatřován činitel integrující vesnici a snahu pěstovat je jako „odkazy našich předků“ vedl záměr, aby „*stmelovaly venkov v jednu rodinu proti všem, kdo do našich dědin zasévají nesvár*“⁶ K těm patřili političtí protivníci agrární strany - tábor „socialistů“ a „klerikálů“, tedy přívrženci socialistických stran a strany lidové. Dobová literatura podává obraz myšlenek, záměrů a snah v agrárním dorostovém hnutí.⁷

Zvláštní pozornost byla v jednotách věnována lidovému kroji a písni. K tomu směřovaly organizované akce: např. zakládáním zpěváckých kroužků, v nichž se pěstoval sborový zpěv lidových písní, se mělo čelit vli-

vu populární taneční hudby a písně jako projevu úpadkové kultury města. Ústředí vydávalo pro jednoty metodické pokyny a *Zpěvník dorostu*, vyhlášovalo soutěže zpěváckých kroužků. Lidový kroj - sváteční či slavnostní, o jehož obnovu se v programu usilovalo, se uplatňoval při republikánských slavnostech jako reprezentační, dekorativní i znakový prvek - jako projev národní, ale i selské stavovské příslušnosti: „*Kroj není divadelní kostým, ale slavnostní oděv vyjadřující úctu k předkům. Nebudeme jej nositi na všední den... Máme jej pouze na slavnosti*“.⁸ Množství krojovaných účastníků v průvodu mělo svědčit o síle manifestující organizace - a často bylo i měřítkem významu pořádané akce. Brojilo se proti dobovému nevkusu v podobě tzv. národních krojů, sestavených ze součástek různého původu. Regionálně vázaný, tzv. pravý či původní kroj měl být oděvem republikánské mládeže na slavnostech a projevem jejího selského cítění. Hnutí obnovy, jež mělo celonárodní působnost, vycházelo zpravidla z iniciativy odborů venkovských žen (jako další z organizací agrární strany) a z vytčeného programu, aby v každém kraji byl obnoven tamní kroj. Na různých místech, zvláště na Hané, se pořádaly kurzy šití krojů - replik podle uchovaných starších originálů, a následně i výstavky takových výtvorů.⁹ V období příprav pražského manifestačního sjezdu nabyla tato činnost na důležitosti a aktuálnosti. Usilovalo se o mohutnost krojového průvodu - vcelku i v zastoupení jednotlivých regionů. Došlo také k pokusům vytvořit z prvků lidového kroje pracovní oděv pro zemědělské dívky.¹⁰

Dorost se zapojoval rovněž do sbírání tzv. selských památek, zaměřeného k budování sítě zemědělských muzejních sbírek.¹¹ Výsledky této snahy byly prezentovány na výstavách, např. v Bludově na severní Moravě v roce 1930.¹² Prostřednictvím muzejních odborů byl organizován také soupis zemědělských obyčejů;¹³ podnítila jej Drahomíra Stránská a výsledky využila ve svém díle.¹⁴

Oblast, v níž se dorostové jednoty projevovaly na veřejnosti nejdůrazněji, byly zábavy a slavnosti na místní a regionální úrovni, považované za důležitý propagační a politicko-agitační prostředek agrárního hnutí. Uplatnily se při nich především kroje, tance (nejčastěji

různé besedy) i obyčeje. Už v roce 1923, kdy se připravoval Hanácký rok v Přerově, se jednotám ukládá, „aby dorost všemožně, ale věrně a seriosně oživoval staré lidové zvyky venkovské při letních slavnostech“.¹⁵ Navazovalo se na regionální tradici, oživovaly a obnovovaly zaniklé či zanikající projevy, např. selská svatba,¹⁶ na Hané masopustní obyčej ostatkové právo, jak o tom svědčí i program manifestační slavnosti v Senici na Hané v roce 1936.¹⁷ Šlo o slavnosti a oslavy (zvané zemědělské, selské, zemědělský manifestační den, Den dorostu aj.) při různých příležitostech, např. při sjezdech a jubileích jednot, při rozvinutí praporu jednoty (nebo jiné organizační složky republikánské strany), při odhalení pomníku Antonínu Švehlovi, zakladatelům zemědělského družstevnictví, při zasazení Švehlovy lípy, při zemědělských výstavách a sjezdech atd. Dorost pořádá také výlety do přírody, krojované selské (či dorostové) plesy, zábavy při stavění či kácení máje, vino-braní, obchůzky o masopustu i jiné v místě živé tradiční projevy. Větší slavnosti se neobešly bez mohutných průvodů se Selskou jízdou, krojovanými skupinami, ověnčenými žebříňáky, alegorickými vozy s živými obrazy na náměty z historie selství, rolnické práce i současného rozvoje agrárního hnutí; právě průvod počtem účastníků, znaků a hesel, tematickou pestrostí a barvitostí aranžmá měl upoutat zájem, přesvědčit o významu pořádající organizace a jejích ideí, dát zřetelně najevo „kdo jsme“. To vyjadřovaly zelené prapory¹³ i Selská jízda v čele průvodu. Prapor vyšívaly členky jednot, družky, s využitím krojové výšivky.¹⁹

Zvláštní pozornost si zaslouží dožínky, v politice agrární strany pojímané jako stavovská slavnost. „Oslavy dožínek jsou nejlepší manifestací zemědělského lidu, jiné stavy nemají ničeho takového. A proto jest nutno (...), aby každá ves, každý náš venkovský člověk jimi projevil své přesvědčení a svůj agrární program.“²⁰ Do náplně slavnosti patřil manifestační průvod, tzv. dožínková scéna a tábor lidu, na němž vystupovali s názory a stanovisky k hospodářské a politické situaci představitelů strany, její poslanci a senátoři; vytvářel se tak prostor pro politickou agitaci v reálném čase a v konkrétním vesnickém prostředí, které bylo hlavním voličským zázemím strany. Využití historických dějů, jež měly posilovat stavovské sebevědomí, připomínat časy, kdy vesnický lid vzdoroval útlaku (např. výročí selských povstání, vynálezu rouchadla, aktu zrušení roboty

aj.), ale i místní události (odhalení pomníku A. Švehly, rozvinutí praporu jednoty aj.) zaměřovaly smysl a cíle slavnosti. Reagovalo se pružně i na aktuální politické potřeby. Tak se při dožínkách v roce 1929 mělo manifestovat za pojištění zemědělců při živelních pohromách.²¹ Příležitostně bylo do „dožatí“ včleňováno „zrušení roboty“ (scénka rozšiřovaná v různých úpravách

Okresní organizace republikánské strany na Litovelsku

spolu se Zemskou mlékařskou jednotou v Brně
pořádá v neděli dne 12. července 1936
V SENICI NA HANĚ

Manifestační slavnost

odhalení Švehlova pomníku a odhalení
pamětní desky Janu Věncesl. Pavelkovi,
rodáku senickému a zakladateli družst. mlékaření na Moravě.

Slavnost koná se pod protektorátem předsedícího
Viktora Stoupała a obec zastupitel. v Senici na
Haně a za účasti ministra vnitra Dr. Černého.

4409 1764
čís. čl. signatura

- P O Ř A D: -

TRAZENO

Ráno v 6 hod. budíček. V 9 hodin schůze mlékařské jednoty. Od půl 11. do 12. hod. koncert na náměstí. Odpoledne o 1. hod. průvod Senicí na Haně k Rolnické mlékárně, kde bude odhalena pamětní deska Janu Věnceslavu Pavelkovi. Slavnostní projev učiní předseda ústředního svazu Fr. Wenzl. Průvod půjde k Švehlovi pomníku, jehož odhalení a slavnostní projev učiní ministr vnitra Dr. J. Černý a přisedící Viktor Stoupał.

Po odhalení následuje hanácké veselice,
provedení „hanáckého práva“, které provede OJRD na Litovelsku za vedení p. J. Přídala z Náměště na Haně. Tance navícila B. Mariánková. —
Celá slavnost bude filmována společností Loyd-Film Brno.

Po tomto následuje beseda ve Švehlových sadech. Večer koná se

PŘÁTELSKÁ VESELICE

ve všech místnostech u Badurů a u Martinků.

pro ochotnická venkovská sdružení), popř. taneční vystoupení. K oblíbeným prvkům slavnostních průvodů - vedle tradičních „dožínkových“ vozů (žebříňáků s „ženci“ a „žnečkami“ v krojích) - patřily alegorické vozy s „živými obrazy.“ Tak v Šumvaldě na Uničovsku roku 1929 znázorňovaly „*selskou práci od pluhu až ke klasům*“,²² v Tiché na Frenštátsku spojili organizátoři republikánských okresních dožinek v roce 1930 minulost se současností, o níž se mluvilo i na táboru lidu: dva alegorické vozy zobrazovaly „Svornost“ a oblíbené historické téma „Porobu a utrpení vesnického lidu“, třetí aktualitu „Za tolik práce tak málo peněz“.²³ Ozdobené stroje dokumentující pokrok v zemědělské výrobě rozšiřovaly tradiční obraz dožínkových průvodů. Jednotám se v Mladém venkově dostávalo instrukcí, jak uspořádat průvod i celou slavnost tak, aby propagovala cíle a ideje strany, agitovala pro ně. Příležitostně se využívaly i divadelní úpravy lidových obyčejů v příručkách, jež ústředí jednot propagovalo i distribuovalo; jejich autoři (např. Zdena Hochová-Brožíková, Čeněk Zíbrt, Prokop Jarošovský aj.) v nich zpravidla podávali retrospektivu lidových tradic.

Pěstování zájmu o lidovou kulturu demonstroval dorost ve dvacátých a třicátých letech 20. století pro-

gramově účastí na regionálních folklorně orientovaných slavnostech. Tak se jednoty podílely na uspořádání prvního a druhého Hanáckého roku v Přerově (1923 a 1928), a to nejen vystoupením na slavnosti, ale i na vyhledávání starých památek, zejména krojových, a na zjišťování životnosti obyčejů.²⁴ Folklorní program naplňoval slavnost Hanácký den při Zemské hospodářsko-průmyslové výstavě v Kroměříži (a sjezdu republikánské strany) v Kroměříži (1925). Dorostové jednoty vystupovaly na slavnostech v Uherském Brodě (1927) a ve Vsetíně (1930).²⁵ Tradiční kultura jako výraz selství, péče agrární strany o lidový svéráz byly nejmýzřejměji demonstrovány na celostátních slavnostech v Praze: v roce 1928 na hřišti Sparty na Letné k desátému výročí republiky a ještě více při manifestačním sjezdu dorostu v roce 1937, jenž vyzněl na obranu československého státu.²⁶

V příspěvku jsme se pokusili o charakteristiku organizace, jež ve svém programu usilovala získat mládež pro hodnoty tradiční kultury a pěstovat je a prezentovat ve smyslu idejí a potřeb politické strany. Náš příklad ukazuje, jak jsou projevy tradiční kultury začleňovány do roviny stavovské reprezentace.

Poznámky:

1. Organizace Československé agrární strany (1905), jež v letech 1922-1938 vystupovala pod názvem Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu. K historii strany viz P. Pospěch: *Založení agrární strany na Moravě*. Časopis Matice moravské 100, 1981, s. 255-271.
2. První ve Velkém Týnci roku 1906; o rok později bylo ustaveno Zemské sdružení agrárního dorostu pro Moravu. V roce 1921 se skupiny sdružily v Říšskou jednotu republikánského dorostu čl. venkova. V roce 1937 působilo v Československu 4381 místních organizací agrárního dorostu s 133.285 členy.
3. D. Uhlíř: *Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918-1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu*. Praha 1988, s. 65-66.
4. *O kulturním poslání dorostu*. Mladý venkov 14, 1935, č. 28, s. 3.
5. A. Jiráček: *Místo a úloha lidové kultury v ideologii České agrární strany*. Autoreferát disertace. Praha 1989, s. 7.
6. J. Štefl: *Chraňme svou lidovou kulturu - svůj selský svéráz*. Mladý venkov 16, 1937, č. 24, s. 4.
7. *Např. Agrární almanach 20. let práce dorostu venkova*. Praha 1927.
8. *Budme svými*. Mladý venkov 9, 1930, č. 27, s. 1.
9. *Např. v hospodářské škole v Kojetíně v květnu 1937*. Srov. *Výstava hanáckých krojů*. Selské listy 55, 1937, č. 38, s. 6.
10. Mladý venkov 16, 1937, č. 18, s. 4.
11. Návod ke sběratelské práci a tematickou strukturu sběrů podal K. Veleta: *Sbírejte památky pro předcích*. Mladý venkov 4, 1935, č. 28. Autor byl členem muzejního odboru, jenž vznikl při okresních sdruženích dorostu.
12. *Severomoravským okresním jednotám*. Mladý venkov 9, 1930, č. 27, s. 15.
13. Dotazník na téma obyčejů při orání a setí publikoval K. Štěpánek v článku *Lidové obyčeje zemědělské*. Mladý venkov 8, 1929, č. 31, s. 3.
14. D. Stránská: *Lidové obyčeje hospodářské. Zvyky při setí*. Praha 1931, pozn. na s. 186.
15. *Pokyny pro práci kulturní*. Mladý venkov 2, 1923, č. 13, s. 3.
16. *Např. valašskou svatbu* měl dorost v programu svého sjezdu v Lipotálu v roce 1927 (*Manifestace valašského dorostu*. Mladý venkov 6, 1927, č. 26, s. 11). Na „agrárním dnu“ ve Štěpánově na Olomoucku figuroval na hanácké svatbě i svatební koláč a strom (*V zajetí hanácké vesnice*. Mladý venkov 13, 1934, č. 29, s. 3).

17. Srov. brožuru *Švehlovy a Pavelkovy oslavy v Senici na Hané* 6. 9. 1936. Hanácké právo předvedl dorost z Litovelska pod vedením Ludvíka Přídala z Náměště na Hané.
18. Republikánská symbolika se uplatňovala rovněž na selských plesech: v Mutěnicích děvčata „dovedně udělala zelené papírové čtyřlístky, které zevnitř osvětlované pěkně se vyjímaly uprostřed smrkové zeleně ... takže když pohasla světla, byl celý sál zaplaven od zářících čtyřlístků zeleným světlem“. Srov. *Hodoňsko*. Mladý venkov 10, 1931, č. 6, s. 12.
19. Např. prapor místní jednoty republikánského dorostu v Lačnově na Valašskokloboucku vypracovala Rozka Falešnicková, s využitím výšivkových motivů z Nivnice. Vyobrazení viz *Slovácká domovina* 13, 1931, č. 10, s. 5.
20. K našim dožínkám. Mladý venkov 4, 1925, č. 34, s. 2.
21. J. Horák: *Naše dožínky tisícem manifestací pro pojištění proti živelním pohromám*. Mladý venkov 8, 1929, č. 32, s. 1.
22. *Naše dožínky*. Mladý venkov 8, 1929, č. 34.
23. *Frenštátsko*. Mladý venkov 9, 1930, č. 37, s. 8.
24. *Přípravy k Hanáckému roku*. Mladý venkov 2, 1923, č. 10, s. 11.
25. K tomu programové brožury *Národopisný den jihovýchodní Moravy v Uh. Brodě 5. července 1927... uspořádaný župní jednotou republikánského dorostu župy uhersko-hradištské pod protektoráte Sdružení přátel lidového umění a rázu Slováků či Památník národopisných slavností na Vsetíně*. Brno 1930.
26. *Zemědělské oslavy prvního desetiletí Československé republiky. Den lidových obyčejů a zvyků*. Program. V Praze 1928; *Slavné dny dorostu 1937*. Praha 1937. - Národopisná scéna československá na Strahově byla rozsahem největší folklorní slavností v meziválečném Československu. Účinkovalo 5000 chlapců a dívek z jednot, režie byla svěřena Janu Boroví z Městských divadel pražských, scénická výprava Josefu Matěji Gottliebovi, verše a prózu napsal Jan Čarek, hrál symfonický orchestr F.O.K.

ŽENSKOST V DÍLE ŽENSKÉM. POČÁTKY SPOLKU „CVIČÍCÍCH SE“ PANÍ A DÍVEK

Irena Štěpánová

Vysokému c.k. místodržitelství

My, níže podepsané, zamýšlíme zaříditi v Praze Tělocvičný spolek paní a dívek Pražských na základě stanov, jichžto návrh v 5 přepisech přikládáme. Žádáme taky, aby vysoké c.k. místodržitelství toto ohlášení k vědomosti vzítí a nám potvrzení vydati ráčilo, že „spolek paní a dívek Pražských“ na základě stanov přiložených trvati a působiti jest oprávněn...

V Praze, 18. srpna 1869

Konec Bachova absolutismu přinesl mnoho nadějí a aspirací pro národy, žijící ve velké rakouské říši. Obzvláště pro ty, jejichž mateřským jazykem nebyla něm-

Klemeňa (vlevo) a Hana Hanušovy ve cvičebním úboru. Šedesátá léta 19. století.

čina. Obrovská vlna euforie, v dobovém kontextu zcela pochopitelné vzepětí nacionalismu, politické ambice, reálná šance na federativní uspořádání státu, nové možnosti pro zakládání nejrůznějších spolků, sdružení, jednot, korporací atd., vzestup průmyslové výroby, modernější zásahy do školské soustavy, to vše jako by navazovalo na násilně přervaný proces, započatý v roce 1848. Teď se nových příležitostí znovu chápali ti, kteří už před dvěma desítkami let zakládali výbory a oblékali kabáty s kokardami a šerpami. Mezitím ovšem dorostla další generace, pro kterou byl rok čtyřicátý osmý mlhavou vzpomínkou nebo jen historickou událostí.

I tenkrát, v době „jara národů“, se veřejného dění účastnily ženy a je přirozené, že se hodlaly realizovat také nyní. Nejen tradičně, ve filantropii a vzdělávání, ale i jinak, originálněji. V českých poměrech se ženská emancipace vyvíjela v těsném spojení s vlastenectvím. Ženy a dcery předních česky smýšlejících rodin vystupovaly na veřejnosti především jako vlastenky a moment emancipace zůstával většinou ve stínu, téměř nepovšimnut. Jen málo žen - intelektuálek bylo schopno uvědomit si i tuto rovinu a dokonce o ní mluvit.¹ Také mužská část společnosti vnímala a často podporovala tyto ženské aktivity, překračující tradiční privátní sféru rodiny a domácnosti, jako projev patriotismu, který pomáhá společné národní věci.

I tady byly ovšem výjimky. Jedou z nich byl Vojta Náprstek, člověk s americkou zkušeností, který dokázal propojovat vlastenecké ideály nejen s propagací technického pokroku, ale také s tím, co se teprve začínalo formovat jako „ženská otázka“.

Praha byla na přelomu padesátých a šedesátých let 19. století jen jedním z větších provinciálních měst, bylo tu, stejně jako jinde, dost šosáctví, konzervatismu a maloměstské řevnivosti. Lidé z předních rodin, českých i německých, se mezi sebou dobře znali. Veřejné mínění, vytvářené v několika salónech a hospodách, pečlivě hlídalo každé vybočení ze stereotypu, každé porušení konvence. Žili tady ovšem i ti, kdo si toto vše uvědomovali a byli ochotni osobně se angažovat na změně atmosféry. Muži i ženy. Uvolnění politické situace, které přinesl počátek šedesátých let, bylo pro takové snahy příznivé. Všeobecná společenská euforie narušovala ustálený životní styl. Celkové naladění bylo

otevřenější, schopné přijímat nebo alespoň tolerovat novinky a změny dříve těžko představitelné. Klima bylo příznivé i pro ženské aktivity.

Od roku 1865 se v Náprstkově domě schází Americký klub dam.² Je to elitní sdružení s intelektuální a filantropickou orientací, vzbuzující respekt i lehkou ironii.³ Vychází také první český ženský časopis.⁴ Ženské spolky - spolky paní a dívek - vznikají v dalších venkovských městech. O ženách je slyšet častěji, všeobecně je přijímána jejich úloha jako pomocnic mužů a vychovatelek budoucích česky uvědomělých generací.

Po válce prusko-rakouské a po roce 1867, kdy vlastenecké kruhy tvrdě zasáhl neúspěch v bojích o státní právo, prožívá česká společnost frustraci. Nevzdává se politických aspirací, hodlá pokračovat ve svých vystoupeních, ale chápe, že všechno je a bude složitější a obtížnější, než se původně zdálo. Potřeba projevat se, manifestovat své nároky, je uspokojována mnohatisíčovými shromážděními, často oblečenými do oděvů chápaných jako „národní kroj“, halasně dávajícími najevo svou existenci a své požadavky. Takto se projevuje mužská část společnosti. Pro ženu se nehodí, aby se zúčastňovala masových průvodů a pochodů, pořádaných mužskými organizacemi, sokoly, řemeslnickými cechy, „zpěváckými“ spolky, čtenářskými besedami a podobně. Žena je tady většinou pojmána jako „ozdoba“, jako zkrášlující a zjemňující prvek, který vytváří malebný kompars, opět často „národně“ okostýmovaný. Je to pasivní pozadí pro dynamické mužské aktivity.⁵

Ženy, alespoň zčásti, se ovšem nehodlají s takto vymezenou rolí zcela smířit. Jsou tady už jisté zkušenosti, vlastní i z ciziny, které potvrzují, že ženy jsou schopné realizovat se v oblastech dříve považovaných za čistě mužskou doménu. Dokáží se i samy organizovat, řídit a systematicky pracovat. Jejich zájmy se mohou ubírat nejrůznějšími směry a výsledky činnosti jsou srovnatelné s mužskými.

V roce 1869 vzniká ženský spolek v českých poměrech zcela unikátního zaměření, Tělocvičný spolek paní a dívek pražských. Byl to vlastně docela výstřední nápad. Spojení ženy, měšťanské dámy v krinolině a se všemi nepostradatelnými proprietami, vnuká jako jedinou představu výraznějšího fyzického pohybu tanec. Tady ale šlo o sport.

Kdyby neexistoval Sokol, který si za nedlouhou dobu svého trvání⁶ vybudoval neotřesitelnou společenskou pozici, byla by myšlenka založení ženské sportovní organizace zcela absurdní. Krátká, ale významná sokolská tradice, spojující tělesnou kulturu se společenskými a především vlasteneckými aktivitami, do značné míry pomohla změnit postoj veřejnosti ke cvičení jako k něčemu, co je zbytečné nebo dokonce zdraví škodlivé.

Přesto bylo založení ženského tělocvičného spolku značně riskantní. Nedalo se předem odhadnout, jak bude tento v podstatě provokativní podnik přijat. Bylo samozřejmé, že spolek bude do značné míry zrcadlovým odrazem Sokola. Jeho členky se budou rekrutovat z českých vlasteneckých rodin, tedy ze stejného zájmu jako členstvo Sokola. Logicky tu tedy budou společenské a příbuzenské vazby⁷ (jako ostatně ve většině dalších spolků, protože aktivní jedinci svou činnost rozhodně neomezují na jedinou organizaci). Bude to znamenat posílení společenské prestiže pro ženský spolek.⁸ Rozhodně to však neznamená, nebo si to organizátorky nehodlají připustit, že by nově vznikající sdružení bylo automaticky v područí silnějšího Sokola nebo dokonce fungovalo jen jako jeho odnož. Půjde o spolek právně samostatný.⁹

Pochopitelně, že organizace tak extravagantní musí být navenek zaštitěna nejen populární sokolskou myšlenkou, ale také osobnostmi, které se těší všeobecné vážnosti. Jen jména ctihodných dam, skutečných českých matrón, dokáží oslabit očekávanou vlnu nepochopení a kritiky, která by mohla spolek smést hned v jeho začátcích. A tak tu figurují zvučná jména paní, z nichž některé je vskutku obtížné si představit ve spojení se sportem. O to však nešlo, důležitá byla reprezentace¹⁰ a tu splňovaly dokonale.

Na podzim 1869 vydává E. Grégr¹¹ leták *Paním a dívkám českým*, podepsaný Kateřinou Fügnerovou,¹² Sofií Podlipskou, Karolínou Světlou, Terezií Nebeskou, Annou Srbovou, Betty Smetanovou, Klemeňou a Andělou Hanušovými, Emilií Macháčkovou a několika dalšími. Autorkou textu je S. Podlipská. Vysvětluje důležitost pohybu pro zdravý a harmonický růst člověka, což je zvláště důležité pro dívky, omezované a usměrňované výchovou, potlačované v duchovním vzdělávání i ve svobodnějším pohybu. Samozřejmě je tady zmíněn i zřetel vlastenecký. Zdravé a sebevědomé ženy budou lepšími matkami a vychovatelkami. V závěru

se pak vypořádává s hlavní námitkou, namířenu proti obavám, že cvičící žena, která bude provádět náročné *silovky*, překročí hranice uznávaných etických a estetických norem a ztratí to, co ji činí ženou. „*Jednat' se tudiz o zdravi pevné, o zrucnost' a zároveň slušnost' a lepost' pohybů, jednat' se slovem o ženskost' v díle ženském.*“ Matky a dcery české jsou vyzývány, aby se učily „*cvičiti sebe i jiné*“, neboť jen tak mohou dostát svému úkolu „*jak v domácnosti, tak při společném díle našem národním*“.

Příznačné je, že spolek je v úředních materiálech deklarován nikoli jako čistě tělovýchovný, ale zároveň i pěvecký.¹³ Tím bylo úmyslně oslabeno vlastní poslání, které zcela jistě muselo u příslušných povolovacích instancí vzbudit přinejmenším podiv, zatímco „zpěvácká“ sdružení byla zcela běžná. Navíc to byla pravda, protože zpěv byl skutečně nezbytnou součástí veškerého spolkového života.

Vážným morálním problémem byl cvičební úbor. Muselo to být oblečení, ve kterém se dalo pohybovat, ale zároveň nesmělo budit veřejné pohoršení. To opravdu nebylo jednoduché. Ve spolkových stanovách se v paragrafu *O šatě spolkovém* jasně říká: „*Členové spolku nemají práva, aby mimo cvičení šatů spolkových užívali. Šat spolkový jest tmavošedý, s červenou okrasou, červené punčochy, černá lehká obuv bez podpatku, červená šerpa.*“ Symbolika barev je jasná a je odvozena z mužského výletního sokolského kroje. Barvy se jen přeskupily a původní význam garibaldiovské košile¹⁴ byl potlačen ve prospěch kombinace, blížící se národní červenobílé. Otázkou byl střih tohoto oblečení, které bylo ve své době značně odvážné. V žádném případě nehrozilo jeho „*užití mimo cvičení*“. Obléci si širokou tuniku ke kolenům, z pod níž vykukovaly okraje červeně lemovaných kalhot, a vystavit na odív část lýtky v červené punčoše, to vyžadovalo zápal pro věc a značnou dávku odolnosti. Není divu, že cvičily jen svobodné dívky a několik nejmladších statečných žen. Ostatní členky zajišťovaly společenskou únosnost celého podniku prakticky jako gardedámy.

Vnitřní organizace sdružení byla přejata ze Sokola. V čele stála volená starostka, necvičící dáma S. Podlipská,¹⁵ obklopená dalšími zakládajícími a přispívajícími paními.¹⁶ Praktické cvičení řídila stejně jako v Sokole náčelnice Klemeňa Hanušová a jednotlivá družstva vedly cvičitelky, které měly ještě své pomahatelky.

Pochopitelně, že odbornou přípravu získaly tyto mladé ženy díky sokolským cvičitelům.

Další moment, který opět posiloval závislost na Sokole, byla tělocvična. Spolek neměl vlastní prostory, a tak bylo považováno za samozřejmé, že mu bude poskytnuta k dispozici moderní tělocvična v Sokolovně. Tady ovšem, vzhledem k právní samostatnosti spolku, nešlo o „bratrské a sesterské“ vztahy, i když se tak obě strany v písemném styku oslovovaly, ale o standardní nájemní smlouvu.¹⁷

Z materiálů se zdá, že dámy neznepokojovalo, že nemají vlastní zázemí, ani tělocvičnu, ani klubovnu nebo místo pro knihovnu. Knihovna přitom byla založena téměř současně se spolkem a byla roztroušena po domácnostech členek výboru. Také porady a dýchánky se odbyvaly střídavě v salónech jednotlivých funkcionárek a zřejmě to nikomu nevadilo, jinak by jistě byly podniknuty kroky k získání spolkových prostor. Cvičitelky, mladé ženy a dívky, pro které nebylo vždy snadné otevřít prostory ve vlastním bytě, se příležitostně scházely v pronajaté pisárně Sokolovny. Valné hromady se samozřejmě konaly v Sokolovně.

Vnější reprezentace a symbolika, neobvykle důležitá v mužském Sokole, zůstávala nepovšimnuta. Spolek nikdy neměl svůj prapor. Zřejmě ho nepotřeboval. Právě tak se obešel bez vycházkového stejnokroje.¹⁸ Nekonaly se okázalé výlety se sportovním a kulturním programem. Členky spolku byly vlastně v jistém smyslu mnohem „civilnější“ než sokolové. Projevovalo se to také v jejich klubové etiketě. Demokratické sokolské tykání, v dobových souvislostech velmi neobvyklé, jim pravděpodobně nic neříkalo. Považovaly se sice za „sestry“, ale to ještě neznamenalo, že by se měly vzdát zavedených společenských konvencí. Vykání a oslovení „milostivá paní“ a „slečno“ jim připadalo naprosto přirozené a neměly potřebu je jakkoli měnit. Tato titulatura se běžně objevuje i v úřední agendě, v zápisech z jednání a ve výročních zprávách až do první světové války.

V době vzniku byl spolek jedinou institucí, která se zaměřovala na ženskou tělesnou výchovu. Byla to moderní a otevřená organizace, poskytující možnost sportovního vyžití a dokonce časem i léčebného tělocviku dospělým i dětem na dobré dobové úrovni. Vlastní praktickou část cvičení po dlouhá léta vedla K. Hanušová (1848-1918), dcera profesora a knihovníka Ignáce

Jana Hanuše. Tyršova odchovankyně si počínala skutečně profesionálně. Byla autorkou cvičebních sestav, hodících se pro ženy, a jakmile získala nezbytné vlastní zkušenosti, stala se i autorkou speciálních brožurek o ženském tělocviku.¹⁹ Sama vychovala další generaci cvičitelek, které pokračovaly v práci ve spolku i mimo něj.

Pod odborným vedením mohly ve spolku cvičit nejen dcery předních měšťanských rodin, ale také žákyně několika vybraných pražských dívčích škol. Náklady na cvičení těchto dětí hradil pražský magistrát.²⁰ „Když jsme pak na zimu vskutku počaly cvičit jako členky Tělocvičného spolku paní a dívek pražských, cítily jsme se nějak jako důležitější osobnosti,²¹ vzpomíná Renata Tyršová (roz. Fügnerová), které bylo v té době 15 let a byla „pomahatelkou“. Právě mladička Renata, už v roli cvičitelky, se od počátku zúčastnila i dalšího významného spolkového počínu, když byly zdarma zavedeny cvičební lekce pro neslyšící děti z ústavu hluchoněmých. Vedle toho se realizovaly i speciální kurzy pro dívky s ortopedickými vadami. Bylo to nesmírně záslužné a pro ženské sdružení typické gesto, specifická forma filantropické činnosti.

Toto byly aktivity orientované na děti a mládež, ale spolek, který byl součástí městského společenského života, se obracel i k dospělým. Bylo přirozené, že nabídl možnost sportovního vyžití dalším spřáteleným ženským organizacím, Americkému klubu dam a později, hned od jeho založení v roce 1871, i Ženskému výrobnímu spolku českému. Řada členek se ostatně podílela na fungování všech těchto institucí.²² Pozoruhodný byl nápad uspořádat v rámci tělocvičného spolku speciální kurzy pro zájemkyně, které by se chtěly věnovat ošetřovatelství. Byla to svým způsobem rovněž filantropie, zaměřená ovšem ve prospěch ženské emancipace, k dosažení odborné kvalifikace ve sféře sice ženské, ale zatím vykonávané pouze řeholními sestrami.²³ Zájem o ženský tělocvik začínal pomalu vzrůstat a tak od roku 1874 začaly probíhat kurzy pro cvičitelky pražské i venkovské. Část frekventantek představovaly industriální učitelky, které si tak zvyšovaly kvalifikaci a zároveň se rozšiřovala možnost zavedení tělocviku na dalších dívčích školách. Objevovaly se i zájemkyně z ciziny, převážně z balkánských slovanských zemí.²⁴

Významnou událostí v životě spolku byla jeho premiéra, první veřejné cvičení, které se konalo 29. června 1870 v tělocvičně Sokola. Bylo to něco skutečně mimořádného a organizátorky si dobře uvědomovaly, jak mnoho záleží na reakci diváků a tisku. „S radostí nelíčenou pohlížíme na rozkvétající tento spolek, který nám opětné důkazy neúnavně své činnosti a čilosti podal“, nadšeně referují Národní listy a pokračují: „Při zvucích hudby objevily se cvičící dívky a paní v stejnokroji tělocvičném. Velmi zajímavými a namnoze pak dosti těžkými cvičeními započato... Veškerá cvičení byla velmi zdařile a k nemalému překvapení obecnstva provedena... Nadějeme se, že dívky a paní pražské, poznavše takto pravý účel tělocviku, hojně přistupovati budou k spolku tomu, jehož dalšímu rozvoji z plna srdce voláme Na zdar!“²⁵

Dopadlo to dobře, jistě i díky protektorství Sokola, ale ženy se skutečně předvedly v nejlepším světle. O dva roky později, 13. června 1872, měly své první veřejné vystoupení žákyně, děvčata ve věku od 7 do 13 let. Autorkou původní sestavy pro 80 cvičenek byla K. Hanušová. Zájemců bylo tolik, že se do Sokolovny nemohli vejít a vystoupení bylo přijato se stejnými sympatiemi. Nemalý výtěžek věnovaly pořadatelky ve prospěch Pražanů, kteří byli právě těžce postižení povodní.

V té době byl už Tělocvičný spolek paní a dívek pražských zavedenou institucí bez příděchu senzacnosti. Jeho reprezentantky se zúčastňovaly společenských podniků a vlasteneckých akcí právě tak jako zástupci jiných sdružení. Ve skutečnosti bylo těžké uhadnout, zda dotyčná dáma, přítomná například v červenci 1873 na jungmannovských oslavách nebo o tři roky později na pohřbu Františka Palackého, je delegátkou tělocvičného nebo jiného spolku, protože žádné vnější distinkce se nepoužívaly. Ověřit se to dá pouze v zápisech z výborových schůzí. Z nich je vidět, že delegátky braly své povinnosti vážně.

Po překonání kritického počátečního období vplynul spolek do běžného života města a jeho členky se mohly v relativním klidu věnovat svým záležitostem. Společenská bariéra byla překonána a styky se Sokolem, na kterém sdružení existenčně záviselo, byly přátelské, byť nepostrádaly ze strany sokolů poněkud paternalistický nahléd. Ženy, které se angažovaly

v oblasti zatím tak nezvyklé, mohly pohlížet do budoucnosti vcelku optimisticky.

Problémy se časem samozřejmě objevily. Především ve vztazích k Sokolu, ale i uvnitř spolku, při generační obměně. Přes veškeré emancipační tendence zakladatelek skončil spolek nakonec v roce 1912 jako jeden z nesvéprávných²⁶ ženských odborů Sokola. Do té doby ale bylo daleko. Cvičící se paní a dívky zatím mohly rozvíjet svou fyzickou kondici i lásku ke společenskému zpěvu.²⁷

Poznámky:

1. Nejdůležitější osobností byla v tomto směru, pomineme-li Boženu Němcovou, která už do událostí šedesátých let nemohla zasáhnout, Karolína Světlá.
2. Adjektivum „americký“ („amerikánský“) je chápáno jako synonymum „moderního“, progresivního a je připínáno i k novodobým technickým vynálezům.
3. „Klubíčka“ se valí, říkají Pražané při veřejných akcích klubu.
4. Časopis Lada vydávala Antonie Körschnerová-Melišová v letech 1861-1865.
5. Jsou tu pochopitelně výjimky. Některé vybrané ženy vystupují od počátku šedesátých let s (krátkými) projevy v rolích „matek“, „kmoter“ a „družiček“ spolkových praporů, řečnic při kladení základních kamenů, otevírání institucí, zahajování kulturních a společenských podniků a podobně. Celkově je to ovšem jen mizivé procento.
6. Sokol byl založen v roce 1862.
7. Např. členové sokolské rodiny Pallovy, funkcionář Sokola J. Scheiner byl příbuzný zakládající členky spolku, vdovy po J. Fügnerovi atd.
8. V praxi to bylo vzájemné posilování, protože v sedmdesátých letech procházel Sokol krizí. Ve zhoršené ekonomické situaci a po všeobecném společenském vystřízlivění z bouřlivých šedesátých let začalo členstvo ubývat a mnohé vesnické jednoty zanikly nebo se spojily s hasičskými sbory, což pražský Sokol těžce nesl.
9. Dokumentace k dějinám spolku je uložena v Tyršově muzeu tělesné výchovy a sportu, fond Tělocvičný spolek paní a dívek pražských.
10. I tady se postupovalo stejně jako v Sokole. Byla tu řada „necvičících členů“, kteří byli vlastně sponzory a reprezentanty spolku.
11. Edvard Grégr, zakládající člen Sokola, byl redaktorem Národních listů. Jeho deník sokolskou myšlenku všemožně propagoval a je přirozené, že byl nakloněn i ženskému tělocviku.
12. Kateřina Fügnerová, manželka Jindřicha Fügnera, zakladatele Sokola.
13. Ve stanovách je jasná formulace: *Účel jednoty Jest, aby pěstoval se tělocvik ve spojení se zpěvem. K oživení ducha společenskému slouží přednášky a rozpravy o záležitostech spolkových, Jakož i schůze společné.* (Stanovy 1870, podepsané K. Fügnerovou a K. Hanušovou, K. 1 a)

Zpívá se jako Moravo, Moravo:

*Národe, národe, národe můj drahý,
Proč asi písní tvých hlahol je tak chabý?
Chabý jsi a chorý? Zmlkly písně tvoje.
Neopust' své písně, jak jsi vzdal se boje!*

*Vlasti má, vlasti má, vlasti moje milá,
Pro tebe dcera tvá chce být otužilá.
Chce své údy tužit, aby sílu měla,
By tvá píseň krásná na kraj světa zněla...*

14. Červená košile, symbol Garibaldiových bojovníků za sjednocení Itálie, byla přejata do sokolského kroje na Fügnerův návrh.
15. Sofie Podlipská přijala starostenství pro počáteční kritické období, aby svou autoritou spolek zaštitila. V roce 1874 se funkce vzdala.
16. V době založení měl spolek 22 činných, to je skutečně cvičících členek, 27 členek zakládajících a 68 přispívajících. V prvním roce cvičilo také 32 žákyň (o 5 let později už 68 žákyň).
17. Tělocvična byla ženám pronajímána každý všední den mezi 4. a 5. hodinou odpolední, ve středu ještě mezi 2. a 4. a ve čtvrtek mezi 10. a 12. hodinou dopolední. Nájemné včetně částek za úklid tělocvičny a šatny, otop a světlo (v Sokolovně bylo plynově osvětlení) činilo 20 zl. měsíčně. (K. 1 a)
18. Ten byl pro sokoly zásadní otázkou, zatímco speciální cvičební úbor, nošený „interně“, se začal vytvářet až později. U žen probíhal tento proces přesně naopak.
19. K. Hanušová vydává *Dětský tělocvik* (1883) a *Hry míčem pro mládež* (1885), *Domácí tělocvik pro dívky chybného držení těla* (1891), *Tělocvičné hry mládeže* (1896), *Tělocvik domácí* (1907). Její bibliografie je bohatší, týká se i pedagogiky a dalších otázek. Měla i velké výtvarné nadání.
20. V roce 1875 to byly dívky už z jedenácti škol. *Čtyřicátá výroční zpráva Tělocvičného spolku paní a dívek pražských za rok 1869-1909.* Praha 1909, s. 10.
21. In: *Vzpomínáme s vděčností a láskou. Cvičitelský sbor žen Sokola pražského,* Praha 1929, s. 9.
22. Zakladatelkou Ženského výrobního spolku byla Karolína Světlá, redaktorkou spolkového časopisu, *Ženských listů*, po dlouhých desetiletí Eliška Krásnohorská.
23. Tato snaha nebyla úspěšná. Kurzy byly realizovány později v rámci Ženského výrobního spolku.
24. V roce 1876 bylo v kurzech 6 zájemkyň ze Srbska jako hospitantky. *Čtyřicátá výroční zpráva, c.d., s. 12.*
25. Národní listy 1. 7. 1870. Objevily se i první ohlasy na venkově, např. cvičící ženy (ovšem v rámci Sokola) v Jindřichově Hradci.
26. Teprve v roce 1921 byly ženské členky Sokola, samozřejmě platící členské příspěvky, zrovnoprávněny s mužskou částí členstva.
27. Zpěvníček spolku je nedatovaný, 1 a V.

SPOLEK VESNA A JEHO NÁRODOPISNÉ AKTIVITY

Lenka Nováková

Vznik brněnské Vesny spadá do období druhé poloviny 19. století, kdy se začíná výrazně prosazovat snaha zapojit ženy do dění překračující úzký okruh domácích prací či péče o rodinu. V českých zemích se projevovala především stále silícím úsilím o jejich vyšší vzdělání a kulturní povznesení. Např. v Praze se již v roce 1863 otevírá Měšťanská vyšší dívčí škola, v Písku dokonce již v roce 1860, a od počátku šedesátých let 19. století se rozvíjí činnost ženských spolků. Po nejstarším z nich, založeném již v roce 1848 a nazvaném *Sestry slovanské*, se stává v Praze první cílevědomou organizací ženského hnutí *Americký klub dam*, jehož zřízení inicioval v roce 1865 Vojta Náprstek. (S myšlenkou emancipace se obeznámil za svého pobytu ve Spojených státech.) Působení zejména tohoto klubu pak nachází ohlasy i na Moravě. V Prostějově je roku 1869 založena *Pěvecko-vzdělávací jednota ženská Vlastimila*, v Brně roku 1870 *Vesna* a po nich následují vyškovská *Vlasta*, rovněž *Vlasta* v Přerově, *Libuše* v Kroměříži a četné další. Na Slovensku se pak nejvíce prosadil spolek *Živena*, založená v Turčanském Sv. Martině roku 1869.

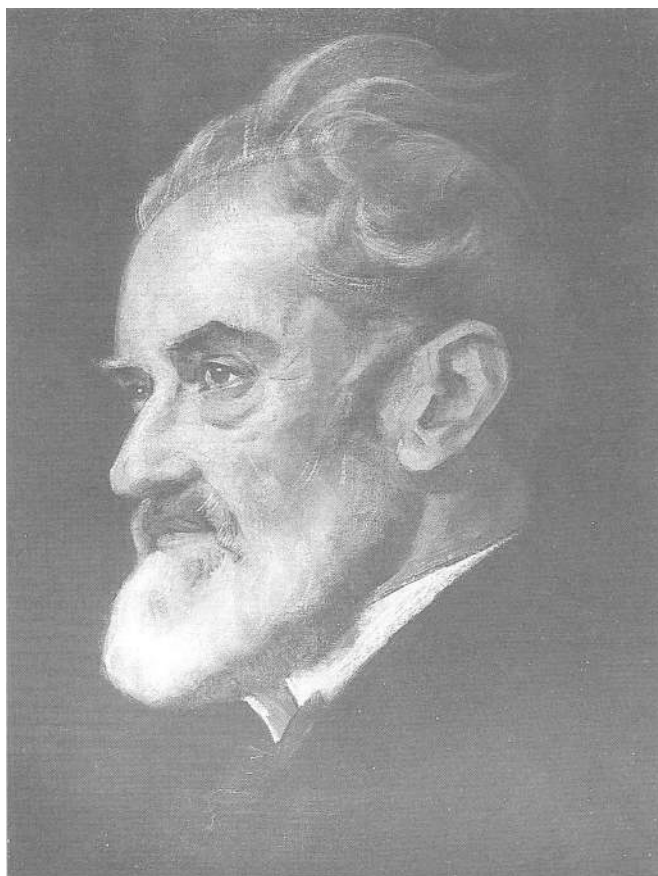
Jaké okolnosti provázely vznik brněnské Vesny? Kromě snahy o zapojení žen do veřejného života a získání vyššího vzdělání, zde v Brně, v silně germanizovaném prostředí, jsou počátky tohoto spolku také spojeny se zápasem o národní svébytnost a se snahami o jazykovou rovnoprávnost. Toto zaměření navazuje na úsilí tehdejší nepočetné skupiny občanů prosadit v převažujícím německém prostředí český jazyk.¹ A tak se 8. 7. 1870 ustavuje v Brně nové sdružení - *Dívčí pěvecký spolek Vesna* se „zpevnit školou pro odrůstající dívky“, jehož zakládajícími členy bylo 17 mladých dívek a 5 mládenců. Jeho účelem bylo dát dívkám z českých rodin možnost se společně vzdělávat ve zpěvu a hudbě, a tak „netoliko trpný, nýbrž účinný brát podíl na veřejném životě národním“.² Ale již v roce 1872 se *Vesna* mění na *Ženskou vzdělávací jednotu* a rozšiřuje svůj program na posláním šířit vzdělanost českým jazykem mezi brněnskými ženami, a to „především přednáškami a výklady z oboru lidské kultury“. Prvních přednášek, věnovaných české mluvnici a literatuře, se ujal František Bartoš, ředitel Slovanského nižšího gymnasia na Starém Brně. Právě jeho osobnost také při-

spěla k tomu, že *Vesně* byl od samého počátku dán do vlnu zájem o lidovou kulturu. Záhy se „pro velké nadšení, ale malou znalost českého jazyka účastnic“ zřizuje český kurz, kde se dále přednáší zeměpis, dějepis, přírodopis a fyzika. A již v roce 1879 vypracovává nový jednatel *Vesny* František Dlouhý program s cílem vybudovat v Brně řádnou školu pro dívky, které vychodily povinnou školu. Tento úkol se podaří splnit především zásluhou energické Elišky Machové. Jednatelkou *Vesny* je zvolena v roce 1885 a záhy představuje uznávanou vůdkyni pokrokového ženského hnutí na Moravě. Dokázala získat nezbytné finanční prostředky a překonat mnohá nepochopení (např. Matice školská se obávala, aby nebyla novou školou poškozena, tisk argumentoval, že doba ještě není vhodná pro ženské škol-

Eliška Machová, jednatelka *Vesny* 1885-1902. Fotoarchiv EÚ MZM.

ství) a v září 1886 se otevírá *První česká pokračovací škola dívčí Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně* a první také na Moravě.³ Nakrátko se jejím správcem stal F. Bartoš, ale již v roce 1888 je jmenován ředitelem František Mareš, který působí v čele školství Vesny po následujících třicet let. Pod jeho vedením se zakládají další typy škol (odborné školy a odborné kurzy, všeobecné vzdělávací školy, odpolední a večerní kurzy), otevírají penzionáty pro venkovské žákyně, stavějí se nové budovy, v roce 1901 vzniká šestileté dívčí lyceum, první v rakousko-uherské monarchii. Na začátku školního roku 1918/19 spravovala Vesna již třináct škol. Jejich provoz přesahoval možnosti spolku, a proto dochází v letech 1919-1921 k předání škol do správy města Brna.

František Bartoš. Portrét: M. Th. Mitrovský, 1930. Fotoarchiv EÚ MZM.

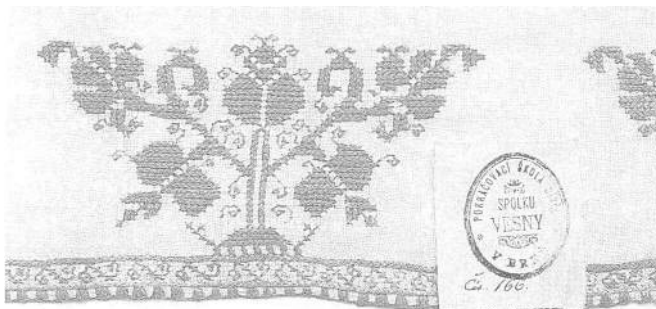
A jak se v tomto období projevovala spolková činnost Vesny? Nová starostka Julie Kusá (1880-1891) pochází z Prahy a do Brna přináší ideály Amerického klubu dam. Zejména její zásluhou rozšířila Vesna v roce 1888 stanovy a změnila název na *Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna v Brně*. Ten také dobře vystihoval její zaměření „především vzdělávat, protože vzdělaná a pokroková žena je nutným předpokladem rozvoje národa“. A uskutečňování tohoto záměru bylo ve Vesně od samého začátku svázané s lidovou kulturou. Již druhá starostka Veronika Mikšíčková (1872-1880), manželka sběratele moravských lidových pohádek Matěje Mikšíčka a přítelkyně Boženy Němcové, prosazovala zájem o lidovou slovesnost, osobnost F. Bartoše, který stál u samých počátků Vesny, tuto orientaci jenom posílila. Velkou propagátorku národopisného hnutí však představovala rázná, zcela své práci oddaná E. Machová, která působila ve vedení Vesny do roku 1902. Bezesporu ji ovlivňovala spolupráce s F. Bartošem, ale nejvíce na ni zapůsobila výstava uspořádaná Muzejním vlasteneckým spolkem v Olomouci roku 1885,⁴ kterou se starostkou J. Kusou navštívila. Na dva tisíce kusů vystavených výšivek i krojových kompletů z Hané, Slovácka, Valašska a dále seznámení se s rodinou Wanklovou, Ignácem Wurmlem, Xaverou Běhálkovou je obě nadchly do té míry, že zařazují do hlavního programu Vesny lidovou kulturu, s tím, že nejvíce pozornosti bude zaměřeno na výšivku. Žákyně Vesniny školy jsou s jejími technikami pravidelně seznamovány, učí se podle ní kreslit lidové ornamenty a vzory, lidové výšivky pak zdobí jejich ruční práce. A činnost sběratelská? S ní bylo započato v bezprostřední návaznosti na olomouckou výstavu. Z prázdninových cest na Hanou, Slovácko a na Slovensko⁵ přivážela E. Machová s pomocnicemi „celé uzly lidových výšivek“. A tak již v roce 1888 mohla Vesna uspořádat první ze svých pověstných výstavek krojů a výšivek. Sběratelské pozornosti neušly ani lidové tance, zejména královničky, které obnovila a pravidelně se žákyněmi nacvičovala dlouholetá členka Vesny Lucie Bakešová z Ořechoviček. E. Machová se v roce 1889 zúčastnila s X. Běhálkovou vyhledávání a zapisování zapomenutých lidových tanců na Hané. Opomenuty nezůstaly velikonoční kraslice, využívané každoročně při jarních Vesniných „Pomlázkách“. (E. Machová se ve svém příspěvku pro *Ženské listy* 1885 zmiňuje, že prv-

ní kraslici přinesla ze Slovácka starostka J. Kusá již na jaře tohoto roku.) Pořadat jarní Pomlázky byl původně také nápad E. Machové a po dlouhá léta patřila tato slavnost k oblíbeným brněnským společenským akcím, navštěvovaným i ze vzdálených míst nejen Moravy, ale i Čech. Poprvé se uskutečnila roku 1886 a právě její výtěžek umožnil založit první Vesninu dívčí školu. Ve Vesně se také časem podařilo vytvořit vynikající sbírku lidové keramiky. Náklady na pořizování sbírek, pokud nebyly získány darem, se dařilo pokrývat převážně díky založení nadace Františky Stránecké v roce 1888, protože podle nadační listiny byl fond určen také na „opatrování původní výšivky lidové“.⁶

Pestrou a bohatou činností Vesny řídily jednotlivé odbory. Vedle školského a pensionátního, vzdělávacího a knihovního, pořadatelského a sociálního vznikl v roce 1892 odbor národopisný, na jehož založení se rovněž podílela E. Machová. Ten nadále převzal veškeré aktivity týkající se národopisu nebo činností s ním spojených. Předsednictví se ujal F. Bartoš a jeho jméno pomohlo začínajícímu odboru získat nezbytné finanční dotace.⁷ Jedním z prvních velkých úkolů, který odbor přebírá a kterým se cítí po právu poctěn, je spolupráce na přípravě Národopisné výstavy československé. Jakého uznání si Vesna během své existence vydobyla u pražských intelektuálů, je zřejmé z dopisu, zasláního E. Machové jménem Výboru pro uspořádání výstavy národopisné Emanuelem Kovářem v dubnu 1892: „Velevážená slečno! Výbor pro uspořádání NVČ s uznáním sleduje horlivou Vaši činnost na prospěch této výstavy a vyslovuje přání, abyste snahám jeho nadále zůstala příznivou podporovatelkou.“ A Vesna se zhostila výzvy příkladně. Vypomáhala s rozesíláním a shromažďováním dotazníků vypracovaných oddělením Česká žena a uspořádala v roce 1893 jarní Pomlázku jako přípravu na NVČ v Praze. Její součástí byla obzvláště zdařilá výstava instalovaná v Besedním domě. Ze záznamů E. Machové se dovídáme, že se kroje prezentovaly na čtyřiceti figurínách, bohatě zastoupena byla výšivka. Výstava zaznamenala u brněnské veřejnosti mimořádný úspěch, získala Vesně nové příznivce a nesporně zvýšila zájem o lidovou kulturu. Vybrané exponáty pak putovaly do Prahy a vzbudily, spolu s předvedením královniček L. Bakešové, zasloužený zájem. Další významnou zdařilou akcí, na niž se Vesna podílela a kterou nelze opominout, je zajištění a soustředění ukázek

lidového umění z celé Moravy a jejich zaslání na světovou výstavu v Chicagu, pořádanou v roce 1893.

A čím se v prvních letech své existence národopisný odbor dále zabýval? Rozšiřoval sbírky (v letech 1894-1895 podniká E. Machová opět cesty na Slovácko a Slovensko a přiváží nové výšivky; záznamy uvádějí, že tolik, „co by se vešly do velké bedny“), pořádá národopisné večery a také jarní Pomlázky. V roce 1898 se jí zúčastnila i mladička Olga Janáčková. Jejich dlouholetá hospodyně vzpomíná, že prodávala u jednoho z četných Stánků. (Leoš Janáček se stal přispívajícím členem Vesny již v roce 1876, Zdenka Janáčková byla několik let členkou výboru Vesny). „Velký sál Besedního domu se ty dni proměnil na jakousi pouť, byly tam stánky se vším možným, co se nějak spojovalo s Velikonocemi: kraslice, mrskačky, velikonoční pohlednice, barvená vajíčka, hračky, bylo tu i lidové vyšívání, hanácké pečivo. Ve Stáncích prodávaly členky Vesny, ponejvíce z výboru spolku. Lidí tam bývalo namačkáno, scházelo se tu celé české Brno.“⁸ Když Vesna v roce 1895 po vzoru pražských salonů zakládá moravský salon (po deset let byl střediskem českého kulturního Brna), vypomáhají členové odboru s večery věnovanými lidovému umění přicházejí s nápadem - a také ho realizují - pořádat při salonu selskou světnici z Brněnska. V roce 1897 je dokonce nakrátko zřízeno národopisné muzeum. Pravidelný chod odboru se však datuje od roku 1902, kdy je „předsedkou“ zvolena Eliška Kozlová, pozdější ředitelka Vesniny průmyslové školy. Pod jejím vedením systematicky pracuje výbor a stanoví si za cíl 1. zachovávat památky, 2. učinit je občas přístupné, 3. podporovat současnou výrobu na základě tradičních předloh. Ke spolupráci získává známé osobnosti.

Vesnino značení sbírkových textilií. Foto Silvie Doleželová.

Mezi první patřili Josef Šíma, L. Bakešová, X. Běhálková, I. Wurm, Madlenka Wanklová, Josef Klvaňa, František Kretz, v dalších letech pak Joža Uprka, Dušan Jurkovič.⁹ Nadále se rozšiřují sbírky a prozatímne ukládají v budově Vesny na Údolní ulici s cílem zřídit opět muzeum. Např. v roce 1902 jsou koupeny výšivky a keramika za 211 Kč, v roce 1905 kraj trnavský a kraj z Lubiny za 108 Kč, v roce 1906 se dokonce zaplatilo za přírůstky 912 Kč., v roce 1907 získal odbor 790 ks výšivek z pozůstalosti slečny učitelky Antonie Waltrové.¹⁰ Samozřejmě jsou pořádány výstavy, stávají se součástí programu každé schůzky výboru - učitelky Vesniných škol si zde obkreslovaly pro potřebu výuky

Vesnino uložení výšivek. Foto Silvie Doleželová.

vzory výšivek - organizují se kurzy vyšívání a přednášky zaměřené na lidovou výšivku, pořádají se nácivky lidových tanců, L. Bakešová nadále nacvičuje královničky. Je založena veřejná knihovnička s národopisnou literaturou, průběžně doplňovanou, jedenkrát za týden jsou zpřístupněny sbírky. Z mimořádných akcí uskutečněných v tomto období měl největší ohlas Hanácký den s vystoupením tanečníků a zpěváků v Národním divadle a s výstavou výšivek v areálu Vesny, zorganizovaný společně s X. Běhálkovou 7. 5. 1905. Nadále se podnikají cesty na Slovácko a Slovensko s cílem studovat techniky lidové výšivky a získávat přírůstky. Sbírký se rozšiřují také prostřednictvím četných darů a prostřednictvím slovenských překupnic, z nichž nejznámější a nejvytvalejší byla Betka Madonická. Docházela s nabídkami výšivek přímo do Vesny na Údolní ulici, „vysedávala na zahradě mezi školou a penzionátem a vyčkávala, až budou mít učitelky čas“.¹¹

Základní program národopisného odboru se nemění ani v následujících letech. Připomeňme si autority, které se v této době o práci odboru zajímají a příležitostně s ním spolupracují. Byli to Zikmund Wintr, Antonín Václavík, Vilém Pražák, Alice Masaryková, Josef Vydra aj. Více pozornosti a času je však nyní věnováno sbírkám, které se utěšeně rozrůstají a členky odboru zjišťují, že je zapotřebí se jimi systematicky zabývat. Rozdělují je na sbírku školní a sestavují do putovních kolekcí dle regionů, a na sbírku muzeální, kterou je třeba utřídit, evidovat a vhodně uložit. Upouští se od myšlenky vybudovat vlastní muzeum, protože „Vesna chce sloužit učitelstvu, školám a podepřítí je tím, že dává k dispozici svoje poklady“. Po první světové válce se činnost odboru plánovitě soustřeďuje na práci se sbírkami. Je rozhodnuto provést revizi a sbírky utřídit, dle nutnosti vyčistit a opravit výšivky a začít s evidencí. Členky odboru docházejí k názoru, že není v jejich silách tento úkol zvládnout a v roce 1922 je přizván ke spolupráci A. Václavík. Pomohl sestavit prozatímní inventář výšivek a krojových součástí - obsahoval na 1200 položek, vytřídil duplikátní předměty, které odkoupilo Národní divadlo v Brně, a poradil, jak dále postupovat. Zápisy z odborových schůzí opakovaně informují o náročném a zdlouhavém plnění tohoto programu. Pro neškolené, byť nadšené členky odboru, které neměly odborné znalosti, nebylo snadné se orientovat v evidenci, v sestavení katalogu, v pořízení inventáře.

V průběhu následujících let se však s pomocí žákyň podařilo postarat se o vyčištění a vhodnější uložení výšivek. Jsou našívány na kartony, cennější zasklívány, čepce, zástěry a rukávce ukládány do speciálních krabic, krojové komplety baleny do celofánu. Dle stanoveného rozpisu se pak jednotlivé členky v určené dny pravidelně věnují pořizování lístkového katalogu a inventáře.¹² Výsledkem tohoto dlouholetého úsilí, zakončeného až na počátku třicátých let, jsou jednak přehledné seznamy číselných řad a jednak sešity - inventáře, obsahující soupisy s uvedením názvu, pořadového čísla, pořizovací ceny a roku získání jednotlivých předmětů.

Kromě práce se sbírkami, které jsou i nadále doplňovány, pokračuje v meziválečném období národopisný odbor Vesny ve svých aktivitách propagačních a vzdělávacích. Průběžně jsou zapůjčovány putovní školní kolekce výšivek, pořádány výstavy, organizovány přednášky. V roce 1923 vydává národopisný odbor vlastním nákladem reedici sbírky vzorů lidových výšivek A. Waltrové a H. Němcové, zakládá edici Lidové kroje a v ní publikuje v průběhu let 1923-1924 krojové studie s návody stříhů a vyšívacích technik. Tak jako dříve pořádá kurzy „národního vyšívání“, příležitostně výstavy a drobné výstavy. K významnějším patřily účast na výstavě u příležitosti sjezdu Národopisné

společnosti československé v budově brněnského UMPRUM ve dnech 27.-28. 6. 1925, na Výstavě soudobé kultury na brněnském výstavišti v roce 1928 nebo uspořádání samostatné velké výstavy výšivek u příležitosti výročí úmrtí F. Stránecké v roce 1933. Důležité rozhodnutí učinil národopisný odbor Vesny v roce 1926 - stává se členem Národopisné společnosti československé. Když je v roce 1939 vyhlášen projekt svérázového českého šatu, jako výraz vlastenectví a jako protiváha protěžovanému německému dirndlu, připojuje se k němu též a navazuje tak na první léta existence Vesny a na součást jejího tehdejšího programu prosazovat češství. Zakládá *Kruh přátel českého svérázu*, iniciuje vypracování návrhů a modelů, organizuje jejich přehlídky. Utlumenou činnost ve válečném období završuje 5. 2. 1944 nařízením K. H. Franka, kterým je Vesna zrušena a její majetek je převeden na brněnskou radnici.

Svoji činnost sice zahajuje 15. 6. 1945, avšak již v roce 1949 jsou sbírky předány Moravskému muzeu,¹³ 9. 10. 1953 je Vesna vymazána ze spolkového katastru a vlastnictví jejich nemovitostí přechází na stát. Porevoluční, od roku 1991 znovuobnovená Vesna, se přizpůsobuje novým podmínkám a novým společenským potřebám a k národopisným aktivitám se už nevrací.

Poznámky:

1. Např. v roce 1860 byla v Brně podána žádost o povolení kázání v české řeči při bohoslužbách. V roce 1862 byla česká kázání zavedena v minoritním kostele sv. Janů.
2. Zpráva výboru o činnosti Vesny na valné hromadě 27. 12. 1871.
3. Osnovy školy vypracovala E. Machová. Zahnovaly 4 odbory: 1. Pokračovací (náboženství, český jazyk, zeměpis, dějepis, počty), 2. Kreslíci (zaměřený na ornamenty a vzory lidových výšivek), 3. Jazykový, 4. Výrobní (šití a vyšívání).
4. E. Machová publikovala svoje nadšené dojmy v pražských Ženských listech, (řízených E. Krásnohorskou), kde v roce 1885 na pokračování vycházel její příspěvek *Z výstavy moravského národního vyšívání v Olomouci*.
5. Např. v nekrologu E. Šoltésové *Za E. Machovou* jsou vzpomínány její cesty do Turčanského sv. Martina (Živena, březen 1926).
6. V. Fialová vyslovuje také domněnku, že zřejmě zpočátku hradila výlohy za přírůstky E. Machové ze svých příjmu.
7. Dopis F. Bartoše z 20. 3. 1892, ve kterém žádá Vysoký sněm markrabství moravského v Brně o finanční podporu pro národopisný odbor: *Národopisný odbor v Brně, zastoupen předsedou Františkem Bartošem, prosí za podporu 500 zl. na studia národopisu a výstavy krajinské na Moravě v letech 1893-94. Památek výtvarných lidu moravského různými okolnostmi valem ubývá. Z příčiny té sestoupil*

se v Brně měsíce února t.r. odbor národopisný, aby získal tyto památky drahocenné a konal studia folkloristická hlavně na Moravě západní, kteráž dosud tímto směrem nejméně je prozkoumána. Výsledky této práce hodlá odbor ukázatí krajinskými výstavami v letech 1893-4. (Moravský zemský archiv, G 167, karton 236). Je třeba říci, že slib splněn nebyl, západní Morava se nestala předmětem zájmu národopisného odboru Vesny.

8. Srov. M. Trkanová: *U Janáčků*. Praha 1959, s. 48.
9. J. Uprka je autorem lunet na budově Vesny v dnešní Jaselské ulici, D. Jurkovič navrhoval nábytek pro chovanky Vesnina penzionátu.
10. Srov. záznamy v Zemském archivu, G 167, karton 252.
11. Dopis učitelky A. Pitourové, 1872-1960, adresovaný Vlastě Fialové. Archiv Vesny.
12. Ve snaze se poučit navštívily členky odboru v roce 1925 Umělecko-průmyslové muzeum, aby získaly informace, jak správně postupovat při zpracování a ošetřování sbírkových textilií. V roce 1927 opět vypomáhal A. Václavík.
13. Moravské zemské muzeum převzalo od spolku Vesna 3580 ks textilií, 367 ks keramiky a osobní fond starostky Adély Koudelové (funkční období 1891-1921), který obsahoval 364 položek skla, keramiky, textilií, fotografií, obrazů a historického nábytku. V roce 1963 byla část těchto sbírek Vesny převedena do Moravské galerie a v roce 1966 část do Státního archivu v Brně.

Výběr z literatury:

Fialová, V.: *Vesna a počátky národopisu*. In: Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s. 55-64.

Fialová, V.: *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopisu*. Časopis Moravského muzea 35, 1950, s. 333-355.

Kozlová, E.: *Jak jsme ve Vesně žili a pracovali*. Sborník Vesny 1932, s. 30-42.

Lenderová, M.: *K hříchu a k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.

Šanderová, V.: *Sedmdesát let brněnské Vesny*. In: Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s. 14-39.

Trkanová, M.: *Eliška Machová a Vesna*. In: Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s. 43-54.

SBOR DOBROVOLNÝCH HASIČŮ, VÝZNAMNÝ FENOMÉN V PROCESU FORMOVÁNÍ SPOLEČENSKÉHO ŽIVOTA V OBCI A V TRANSFORMACI TRADIČNÍCH ZVYKOSLOVNÝCH AKTIVIT NA ZLÍNSKU

Karel Pavlišník

V procesu transformace tradičních zvykoslovných a obřadových aktivit ve venkovském prostředí na Zlínsku¹ se od konce 19. a v průběhu 20. století až do současnosti výrazně projevuje osobitá role Sboru dobrovolných hasičů (SDH) vyplývající z jeho specifického postavení ve společenském životě obce.

Specifičnost postavení SDH ve společenském životě v obci, kterou lze vnímat i jako osobitou společenskou prestiž, měla řadu příčin. Nejdůležitější z nich byla symbióza ochranně humanitních a společenských aktivit jeho činnosti. Spočívala ve skutečnosti, že SDH byl institucí a) jejímž hlavním a vždy důsledně uskutečňovaným posláním bylo chránit životy a majetek všech obyvatel obce bez výjimky, b) od svého vzniku programově apolitickou, c) společensky zcela otevřenou, protože přístupnou všem mravně bezúhonným členům obce ve stanoveném věku, bez rozdílu jejich sociálního a společenského postavení, d) která však měla ve svých stanovách zakotveny mezi prostředky, jimiž má být realizováno hlavní poslání sboru, rovněž aktivity, jež vytvářely právní rámec pro rozvíjení bohaté společenské a kulturní činnosti.

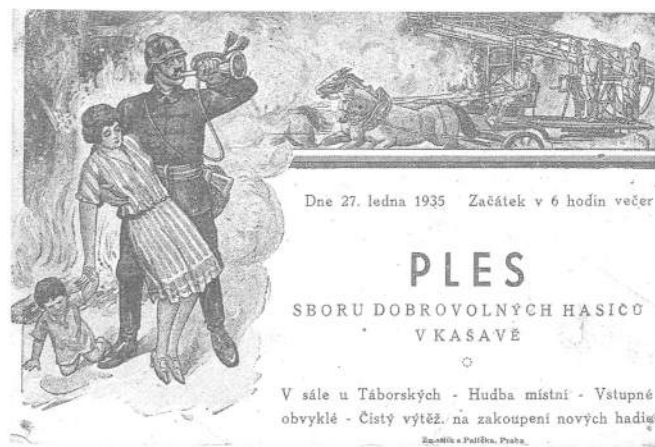
Ve všech etapách vývoje stály v činnosti SDH vždy na prvním místě aktivity vedoucí k získávání, udržování a rozšiřování hasičských dovedností. Šlo o pořádání různých druhů cvičení: pochodových, s hasebním nářadím, se stroji, se stříkačkou, pokud ji sbor měl, o cvičení pro zvyšování tělesné kondice členstva i o cvičení teoretická. Další důležitou a na čas i práci velmi náročnou činností byla údržba, péče o akceschopnost a ochrana hasičské techniky doprovázená vytrvalou snahou o její modernizaci. Ke klíčovým úkolům patřila rovněž péče o majetek sboru, již dominovalo úsilí získat nebo vystavět v obci budovu s prostory pro bezpečné uložení výzbroje a výstroje a k provádění její technické údržby. Vývoj tu vedl od propůjčené stodoly přes vlastními silami postavenou kůlnu, skladiště, až ke zděným „hasičským zbrojnicím“ často s dobře vybavenou spolkovou místností.

Samostatné a opět všestranně náročné byly aktivity protipožární prevence, k nimž na prvním místě patřily žňové noční hlídky, prohlídky stodol a služby u mlátiček při hromadném výmlatu, každoroční prohlídky komínů a topenišť venkovských obytných domů, později tytéž prohlídky v objektech zemědělských družstev, protipožární dozor při divadelních a jiných představeních, při velkých slavnostech či sportovních akcích atd.

Podstatným dodatkem k uvedenému, zdaleka ne vyčerpávajícímu výčtu aktivit je, že je všechny museli členové SDH zvládat ve svém volném čase a při překonávání existenčních problémů, které v minulosti vyplývaly ze způsobu života určovaného povahou naturálního hospodářství, později pak při překonávání problémů spojených s dojížděním za prací mimo obec, vyvolaných rychlou industrializací a razantní socializací vesnice, a že to vše konali dobrovolně a s jediným cílem: zajistit pohotovou schopnost sboru pro včasný a účinný boj s požáry a jinými živelnými pohromami, pro ochranu životů, zdraví a majetku spoluobčanů.

Ke společenské prestiži SDH v obci přispívalo i zřizování a provozování „samaritské“ služby, která mj. dávala prostor k činnosti ve sboru ženám. Stálé zvyšování její odborné úrovně bylo zajišťováno účastí členů na dlouhodobých kurzech i jednorázových školeních, kde přednášeli zkušení lékaři a profesionální zdravotníci. Ve své době, zejména v průběhu první i druhé světové války, poskytovala samaritská služba hlavně na vesnicích a v jejich odlehlých částech velmi rychle a kvalitně první pomoc a suplovala do určité míry i lékařskou pohotovostní službu.

Velmi náročné na čas a práci zejména funkcionářů bylo uskutečňování spolkového života podle pravidel ukládaných stanovami, k jejichž dodržování se každý člen při vstupu do

Pozvánka na hasičský ples. Archiv SDH Kašava.

sboru slavnostně zavázal. Ty mj. předpisovaly pořádání každoročních valných hromad s volbou příslušných orgánů sboru a jejich funkcionářů, členských a výborových schůzí, kde byly řešeny problémy provozu sboru a jeho vzdělávací, společenské a kulturní činnosti. K důležitým povinnostem funkcionářů patřila dokumentace činnosti sboru, a to vedením požárního deníku, protokolů o průběhu všech typů schůzí, evidence členů, majetku i korespondence, vedením kroniky atd. Postupem doby se formy evidence proměňovaly. Přibývaly také povinnosti vyplňovat nejrůznější hlášení nejrůznějším nadřízeným orgánům atd. Pokud se dokumentace zachovala v archivu sboru či předáním do fondů státních archivů nebo muzeí, je samozřejmě důležitým informačním zdrojem. Dosud málo

jsou využívána svědectví pamětníků, i když právě ona obsahují pro etnografa cenné údaje.

V této souvislosti stojí za upozornění, že zmíněné protokoly knihy se zápisy o průběhu schůzí poskytují důležité informace o tom, jak plnokrevný a bohatý byl život každého hasičského sboru, jak jeho osudy ovlivňovaly „obyčejné“ lidské povahové vlastnosti, které jeho činnost povznášely, nebo naopak působily krize, jež mnohdy vedly i k rozpadu sboru. Jsou tu svědectví o přízni či nepřízni představitelů obce, o svárech mezi spolky v obci, o neodpovědnosti a nekázní některých členů sboru, o lidské zlomyslnosti, závistivosti, hašteřivosti nebo o sklonech k nemírnému pití alkoholu a jím vyvolaných konfliktech, které poškozovaly dobrou pověst sboru a byly živnou půdou pro pomluvy útočící na prestiž sboru zlovolným zkreslováním příčin neúspěšného protipožárního zásahu, nebo existenčních potíží sborem nezaviněných. Zajímavé jsou údaje o místech konání sborových schůzí. Podle místních podmínek konal sbor své schůze v hostinci, jehož majitel byl členem sboru, poskytoval místnost bezplatně, nebo dokonce dovolil zřídit spolkovou místnost. Pokud sbor takového hostinského-mecenáše neměl, konal v rámci jakési spolkové diplomacie schůzi v obou či ve všech hostincích v obci. Jsou tu ale i svědectví o lidské statečnosti a obětavosti, kterou projevili členové sboru v boji se živly, za záchranu životů a majetku bližních a která byla nejednou placena obětí nejcennější.

Cenné a zajímavé jsou také údaje o houževnaté vynalézávatosti funkcionářů uplatňované při zajišťování zdrojů finančních prostředků nezbytných pro činnost sboru, o úpornosti a důvtipu, s nimiž byla i v nejsvícenějších situacích udržena existence sboru. Je samozřejmé, že rozsah a úroveň zmíněných zápisů nebyla všude a vždy stejná. Zejména jejich stylistická úroveň do značné míry závisela na osobnostní úrovni toho, kdo protokoly vedl. V každém případě však jejich forma a dikce přiléhavě charakterizuje vztahy ve sboru a v obci. Místy obsahuje i zajímavý materiál dialektologický, též lokální názvy obcí, zvykoslovných aktivit atd. Obsah jednacích protokolů výrazným způsobem rozšiřuje a obohacuje vypovídací hodnotu sborových kronik.

Rozsáhlá a dobře organizovaná byla i vzdělávatelská činnost SDH zaměřená do vlastních řad. Její prvotní formou bylo předčítání z hasičských časopisů na schůzích, např. z Ochrany hasičské. Čteny byly jak aktuální stati odborné či úvahy o smyslu a poslání hnutí, tak informace o novinkách v jeho organizaci a v legislativě i o aktualitách technických. K postupnému zkvalitňování docházelo pořádáním nejrůznějších typů odborných přednášek a poté zavedením zimních škol. Řada sborů budovala své odborné knihovny a čítárny.

KOTLÁŘSTVÍ, STROJNICKÁ TOVÁRNA A SLÉVÁRNA
JOSEFA VYSTRČILA A SYNA
 V TELČI.
 SPECIÁLNÍ VÝROBA
 STŘÍKAČEK POŽÁROVÝCH
 A HASIČSKÝCH VÝZBROJÍ

ADRESA TELEGRAMŮ: VYSTRČIL TELČ. TELEFON ČÍSLO T. ÚČET POŠT. DĚ. SEKOVÝHO V PRAZE ČÍSLO 1044. TELEFON ČÍSLO T.

číslo 165. V TELČI dne 18. dubna 1932.
 P. T. Sbor dobrovolných hasičů,
 K u d l o v, pp. Zlín.

Vaš čtenou zápisbu jsme co nejlépe vyřídili a klademe si za čest předložiti Vám níže za dodané zbožíčet, jehož obsah
 korun čs. 37.288.---

děle laskavě uznati.
 Další vzácným přikazům hledíme s potěšením vstříc a poručíme se Vám v dokonalé dceť
 JOSEF VYSTRČIL A SYN.

ÚČET

Účet jest jen vyříděn, staveb účtů a sá účtů nebo za náh řízení do této sestavy byly.

Datum	Popis	Váha	po	Obnos
měsíc / den	části celá / měšiční neb za hodově s. / % odšičou.	jednotně / doloměrny		Kč / li
	1 dvoukolová mot. stříkačka nF 26 "Model 1932" s brzdou, a příslušenství normálním a zvláštním dle dod. listu ze dne 18. t. n.			34.500.00
	21/4300 metrů hadic vysokotlakých čís.8 včetně šroubení			380.00
	2 hákové šebře á 4 m na zvláštní objednávku dodané opřevování pneumatikami obal = 2 bedny	190.-		2.000.00
	Sign.	10.-		20.00
	2% obrátová dan			36.900.00
	Úřada cestovního k prohlídce továrny			738.00
	Proti zaslání nákladního listu, přípis - seme vám dovozně k dobru.			37.638.00
	Platební podmínky: Kč 10.000.-- při předání stroje			380.00
	30% gum.orařování " 2.000.-- při předání stroje			37.288.00
	12.000.-- 1./6. 1933, zbytek splatný 1/6 1934 a připočtením 6% úroku od 1/6 1933.			XXXXXXX
	Splatný dne			

Účet jest jen vyříděn, staveb účtů a sá účtů nebo za náh řízení do této sestavy byly.

Faktura za stříkačku pro SDH Kudlov. Fotoarchiv MJVM Zlín.

K charakteristickým prvkům, které vždy ozvláštňovaly společenské postavení SDH v obci, patřila účast uniformovaných členů sboru na veřejných akcích. Vedle většinou veřejnosti jednoznačně vnímané bezpečnostně - humanitární role SDH, spočívající v jeho schopnosti chránit životy a majetek bližních, přispívalo k výjimečnému postavení, jež sbor v životě obce svým způsobem zaujímal, do značné míry také právo jeho členů nosit při slavnostních příležitostech v minulosti velmi atraktivní vycházkový stejnokroj. Obdiv k uniformě doplněné hodnostním značením a hasičskými symboly a touha mít možnost ji nosit hrály podle pamětníků, zejména dříve ve venkovském prostředí, u většiny mužů nezanedbatelnou roli při rozhodování se ke vstupu do sboru. Svě v tomto směru sehrála i skutečnost, že řada sborů měla svůj prapor, při jehož svěcení se odbyvala velká slavnost, někdy i svou hudbu, což - spolu s užíváním zvukových signálů trubačů a různých povelů velitelů k slavnostním nástupům a pochodům v sevřeném útvaru - dodávalo veřejnému vystupování sboru přitažlivého lesku a pozici SDH v životě obce výrazně zviditelňovalo. Ostatně účta ke stejnokroji hrála významnou roli také v širších kontextech vývoje společenského života v různých obdobích.

Téměř od samého vzniku SDH bylo respektovanou samozřejmostí, že hasiči nesmějí chybět při žádné veřejné slavnostní příležitosti. To platilo nejen o veřejných událostech v obci, ale i o akcích širšího společenského významu. Platilo a stále platí, že formy této účasti a množství příležitostí k ní určovaly a určují společenské podmínky a místní zvyklosti.

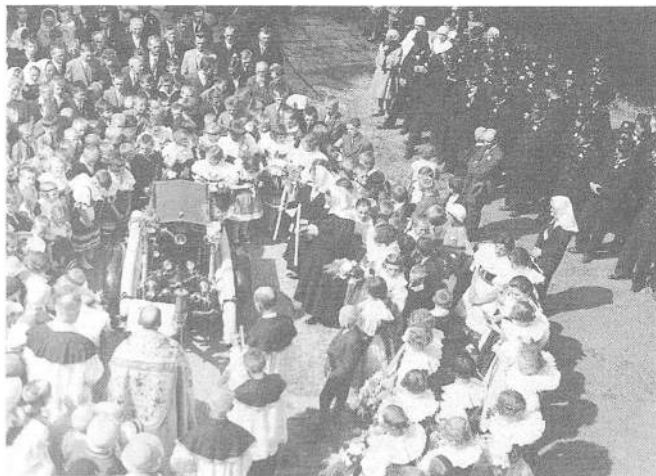
V katolickém prostředí byla dlouhou dobu nepostradatelnou účast nastrojených hasičů při významných církevních obřadech a slavnostech. V čase velikonočním to byla tradiční stráž hasičů u Božího hrobu a účast při slavnosti Vzkříšení, v průvodu o slavnosti Božího těla, při návštěvě vysokých církevních hodnostářů a při kněžských primicích, při svěcení sakrálních objektů (soch svatých, pomníků, božích muk a křížů), při slavnosti svěcení zvonů hojně se konajících po skončení první světové války, kdy se nahrazovaly zvony rekvírované pro zbrojní průmysl atd. Soudobou každoroční reprezentativní slavností moravského hasičstva s mohutnou účastí je pouť hasičů na sv. Hostýn, jejíž součástí je svěcení nových praporů a hasičských symbolů. Tradici pouti založil v roce 1994 Sbor dobrovolných hasičů v Kašavě, který její uskutečnění inicioval u příležitosti 130. výročí trvání hasičských sborů u nás.

Bez účasti hasičů v „parádní uniformě“ se neobešly oslavy životních jubileí významných osobností (před vznikem republiky se oslavovaly narozeniny císaře, poté narozeniny prezidentů, zejména prezidenta Masaryka, v obcích s výraz-

ným vlivem moderních společenských tendencí to byla setkání u vatry o svátku Jana Husa), oslavy státních svátků (dlouholetou tradicí byla účast na oslavě vzniku samostatného státu 28. října, někde opět s vatrou a s příslušně koncipovaným kulturním programem), vítání světských i církevních hodnostářů v obci, vítání státníků (k vítání prezidentů Masaryka a Beneše zajížděli uniformovaní hasiči daleko mimo obec). V období po první světové válce hasiči vždy asistovali při odhalování pomníků padlým - ostatně jak jinak, když mezi padlými nikdy nechyběla jména členů sboru. Účast uniformovaných hasičů dodávala vážnosti a lesku pohřbům významných představitelů a obyvatelů obce, tryznám při úmrtí členů státních představitelů či tryznám vzpomínkovým atd.

Výčet aktivit tohoto druhu nechce a ani nemůže být vyčerpávající. Skutečností však je, že nároky na účast uniformovaných hasičů při nejrůznějších akcích narůstaly do té míry, že musely být z vyšších hasičských center postupně regulovány a že změny charakteru společenského života v obci způsobené změnami v politických poměrech v ní vyvolávaly také zánik či přeměnu starých a vznik nových hasičských aktivit tohoto druhu.

Samostatnou a obsáhlou kapitolou činnosti SDH jsou aktivity vyplývající z péče o dorost. Zejména koncem 20. století vymýšlejí a realizují funkcionáři sborů nové spolkové aktivity odpovídající mentalitě a zájmům nastupující generace, z jejichž řad získávají nové příslušníky. Závodivé soutěže, ale

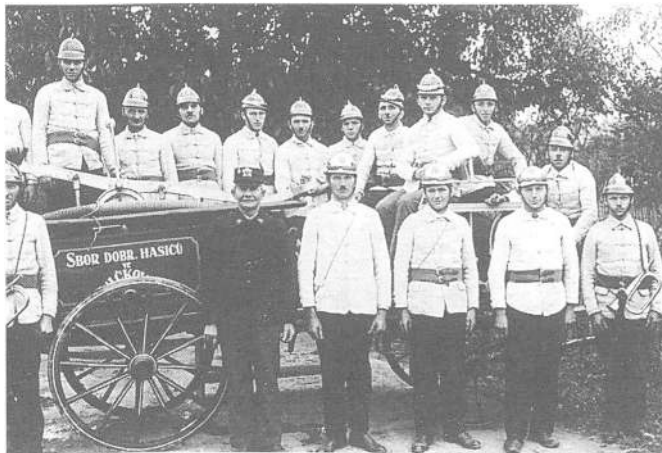
Svěcení hasičské stříkačky v roce 1934. Archiv SDH Žeranovice.

také atraktivní poznávací zájezdy či letní tábory přinášejí většinou kýžený výsledek. I když zdaleka nejde o totalitním režimem preferované akce s masovou účastí. Významným způsobem ovlivňují charakter společenské činnosti hasičských sborů aktivity samostatných ženských oddílů mnohde vznikajících už na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století.

Bohatý materiál charakterizující vývoj činnosti SDH, který je obsažen ve svědectvích pamětníků i v písemných pramenech, je modifikován podle situace dané postupným vývojem v regionech i v jednotlivých lokalitách. Z dokladů dokumentujících tuto činnost SDH v různých obdobích je však zřejmé, že osobitý charakter jí dodávalo plnění příslušných ustanovení stanov hnutí - z centra kvalitně koncipovaných - tím, že při naplňování některých z nich vznikaly určité zvyklosti, jejichž dodržování se stalo interní, veřejností ale vždy vnímanou „hasičskou“ tradicí. Některá se udržovala jen v místě působnosti určitého sboru, některá se vyskytovala v širším regionu.

Patřilo k nim například provolávání slávy císaři, později prezidentu Masarykovi a republice, za okupace pak „zdaru vlasti“, „hasičstvu“ při zahájení nebo závěru valných hromad a výročních schůzí. Při nich také nikdy nechybělo uctění památky zemřelých členů sboru. Totalitní období přineslo do programů hasičských schůzí tzv. „kulturní vločky“, které obvykle museli obstarat učitelé s žáky místní školy.

Prokazování úcty zemřelým členům patřilo a stále patří k výrazným rysům spolkového života SDH. Samozřejmá byla

Sbor dobrovolných hasičů z Vlčkové. Fotoarchiv MJVM Zlín.

účast uniformované delegace na pohřbu člena sboru, podle finančních možností i květinový dar, který býval pořizován z účelové interní sbírky, i příspěvek pozůstalým, obvykle rovněž pořízený z výnosu sbírky v případě, že šlo o sociálně potřebnou rodinu. Některé sbory dodržovaly dlouhá léta tradici mše „za hasičský sbor“ konané o svátku patrona hasičů sv. Floriana. Byla obětována za jeho živé i zemřelé členy. Stálou a na mnoha místech dodnes dodržovanou tradicí bylo již zmíněné uctění památky zemřelých členů SDH povstáním na valné hromadě či výroční schůzi.

Kořeny zvyklosti „zalykovat“, „zatahovat“ či „hradit“ (výrazy z kronik a protokolů) svatební průvod člena sboru při návratu z oddavků tkví jistě v původní podobě této části tradiční venkovské svatby. Důležitou roli v „exekčním sboru“, určujícím ženichovi výkupné, hrají vedle tradičních i aktuálně modifikovaných „maškar“ uniformovaní členové sboru. Místním zvyklostem pak odpovídá soudobý průběh celé akce, která se jako ostatní transformované či modifikované tradiční zvykové a obřadové aktivity stále mění a vytváří nové prvky. I poskytování svatebního daru patří v mnohých sborech k dodržovaným zvyklostem. Ve sdělení pamětníků nechybějí vzpomínky na bujaré svatby, na něž byl pozván celý hasičský sbor. V poslední době patří k příjemným spolkovým akcím oslava kulatých narozenin v kruhu členů sboru.

V tradičním povědomí soudržnosti obecní pospolitosti má stále své místo dodržovaná zásada účasti na veřejných akcích pořádaných sborem sousedních obcí a zásada sousední sbory na vlastní akce důstojně pozvat. Bylo období, kdy byl účastníkům „reprezentační reciproční mise“, vyslané třeba na hasičský ples v sousední obci, vyplacen ze spolkové pokladny příspěvek na úhradu vstupného. Dodržovaným předpokladem byla účast delegace ve vycházkové uniformě. Stávalo se ovšem také, že se návštěva u sousedů některým nadměrně žiznivým hostujícím reprezentantům „nevdařila“. V této souvislosti nutno také zmínit tradici vysílání delegátů na župní, zemské, později celostátní i mezinárodní hasičské sjezdy či oslavy, respektovanou ovšem jen v případě, že to dovolila finanční situace sboru. Pozoruhodná byla například účast hasičstva na Národopisné výstavě československé v Praze v roce 1895.

Na přelomu 19. a 20. století bylo přímo kultovní slavností hasičských sborů svěcení stříkačky. Pořízení výkonné stříkačky stálo sbor vždy mnoho úsilí. Byly pořádány veřejné sbírky v obci, sháněli se dárci mezi reprezentanty průmyslu, velko-
statků, pojišťoven a bank, usilovalo se o příspěvek obce či vyšších správních center. Často se však sbor nákupem stří-

kačky zadlužil a veškerá jeho činnost pak směřovala k získávání prostředků na co nejrychlejší umoření tohoto dluhu.

Nicméně bylo-li úsilí sboru v tomto směru korunováno úspěchem a stříkačka byla po důkladném projednávání dodávky s výrobcem získána a přezkoušena, uskutečnila se velkolepá slavnost, která vždy ovlivnila společenský život obce. V jejím programu byly stabilní, obecně dodržované prvky. Patřila k nim slavnostní výzdoba obce, bohatá výzdoba samotné stříkačky, slavnostní průvod obcí, důstojný akt svěcení, účast hasičských sborů z okolí, účast představitelů obecní a státní správy i vyšších orgánů hasičstva i jejich slavnostní projevy a nezbytná taneční zábava. Klíčovou podmínkou kýžené ekonomické efektivnosti této slavnosti bylo získání vhodné kmotry. Musela to být vždy manželka společensky a pokud možno i ekonomicky dobře situované osobnosti z místa nebo z regionu, schopné poskytnout sboru finanční dar.

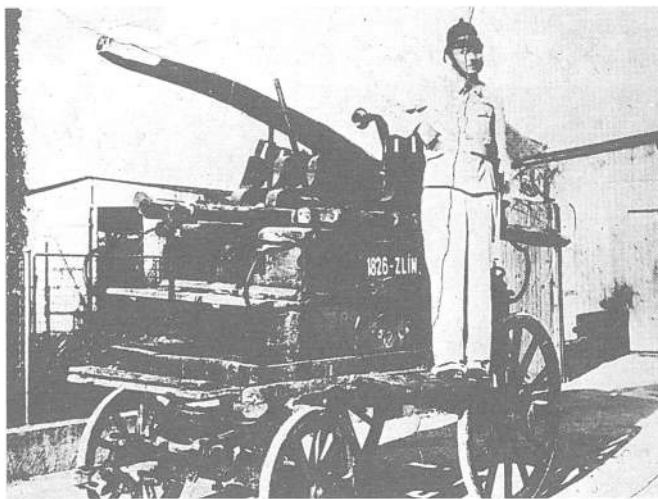
Z toho, že církve svěcení stříkačky neodmítala a nevnímala jako církevního obřadu nedůstojnou záležitost (ve Velkém Ořechově světil stříkačku v roce 1916 arcibiskup Theodor Kohn) a z toho, jaké popularitě se vždy pečlivě připravovaná slavnost v obci těšila, vyplývala její společenská mimořádnost přispívající k nebývalé společenské prestiži sboru. Lze také soudit, že v hlubinné vrstvě velké snahy sboru o uskutečnění tohoto aktu byla i archaická víra v nezbytnou potřebu získat pro vítězný boj s nebezpečným živlem účinnou pomoc nadpřirozených sil. Ostatně slavnostní formy předávání významných součástí výzbroje se v řadě případů dodržují dodnes s tím, že jejich podoba odpovídá soudobé společenské situaci v obci.

Bohatou a pro specifické společenské postavení SDH v obci velmi významnou bylo pořádání kulturních, výchovných a společenských akcí pro veřejnost. K charakteristickým rysům hasičských kulturně společenských aktivit patří, že byly dobře organizovány a propagovány. K tradičním formám propagace patřila vedle vyvěšování či vylepování ručně hotovených či tištěných plakátů i osobní donáška tištěných pozvánek. Doručovaly je do všech domácností dvojice obvykle mladších členů sboru, kteří pozvání písemné „potuplovali“ pozváním ústním a případně požádali hospodyně o příspěvek do tomboly.

Osobitým rysem postavení SDH je také to, že razantní úsilí totalitního státu o ideologizaci spolkové činnosti a jeho cenzorské zásahy do kulturních a společenských aktivit, včetně tupých ataků protináboženských, nebyly v případě hasičů - tehdy požárníků - tak drastické jako útoky tohoto druhu vedené proti ostatním spolkům a institucím. Určitě to lze přisou-

dit jeho nezpochybnitelné a nenahraditelné roli ochránce obyvatel při živelných pohromách a také z nepostradatelnosti jeho vždy výrazně viditelné účasti na veřejných akcích. (Užijeme tu i jednoho stručného pamětnického výroku: „Hořelo za každého režimu a bez hasičů sa nikdy nikdo neobešel! Tož si na ně tolik nevyskakovali.“) Přidáme-li k tomu intenzitu a kvalitu kulturní činnosti sboru v obci, můžeme konstatovat, že SDH byl ve vývoji společenského a kulturního života ve venkovském prostředí trvale pozitivním, stabilizačním faktorem.

O významu, který své kulturně-společenské činnosti hasičské hnutí přisuzovalo, svědčí, že stanovy tuto činnost zajistily i ustavením funkce vzdělavatele v personální struktuře výboru sboru. Obvykle (ne však vždy) ji vykonával místní učitel. K jeho povinnostem patřilo nejen vzdělávání sboru zajišťováním odborných a vzdělávacích akcí, zřizování a udržování knihovny a čítárny nebo vedení kroniky sboru, ale i starost o pěstování zpěvu a hudby a pořádání kulturních a společenských podniků. O jejich úspěchu či neúspěchu v nemalé míře rozhodovala (vedle kvalitního organizačního zajištění, na němž se podílel celý výbor) vždy i jeho schopnost udržovat dobrou spolupráci sboru s jinými místními spolky a složkami společenského života. Že se to hasičům dařilo, dokládají zmínky o tom, že v některých místech jim tradičně věnovali část výtěžku své rozlučkové zábavy rekruti, pořadatelky zásterkové zábavy či věnečku nebo místní ochotníci z divadelního představení.

První stříkačka SDH Zlín. Fotoarchiv. MJVM Zlín.

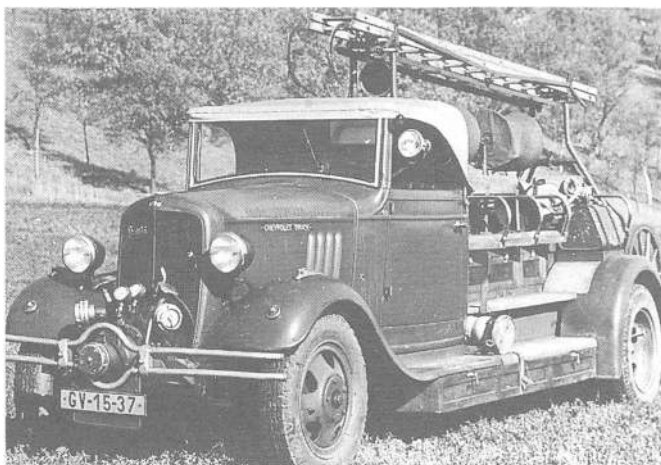
Z dosavadních poznatků o působení SDH v obci je zřejmé, že se funkcionáři i členové zejména venkovských hasičských sborů věnovali kulturně společenské činnosti vždy cílevědomě a s chutí. Také její rozsah, obsah a míra intenzity byly odvislé od charakteru příslušné etapy historického vývoje v zemi a z něho plynoucích společensko-politických podmínek v obci. Motivací k ní byla postupně: snaha probouzet a upevňovat národní uvědomění v podmínkách mnohonárodnostní monarchie, snaha podporovat rodící se demokratické citění občanů v počátečním období samostatného státu, všeobecně pak úsilí o růst kulturně-světové úrovně života v obci, jehož součástí v současné době v řadě obcí je i uvědomělá snaha udržovat či ožивovat lidové tradice. Neopominutelným činitelem v tomto směru ale také byl a stále je mnohdy značně vypjatý lokální patriotismus.

Úloha, kterou jednotlivé faktory v motivaci ke společenské a kulturní činnosti sboru hrály, měla v rozmanitosti místních podmínek proměnlivý charakter. V každé době však hrála roli víc než významnou potřeba získávat finanční prostředky, na nichž byla činnost sboru značně závislá a v písemnostech sboru často konstatovaná. I tato skutečnost vždy výrazně přispívala ke zvláštnímu vnímání společenských aktivit SDH v obci.

I když lze právem mluvit o společenské (historické) absurditě, skutečností totiž zůstává, že sbory dobrovolných hasičů byly u nás od svého vzniku až do počátku čtyřicátých let 20. století vzdor svému nepopíratelnému bezpečnostnímu a humanitárnímu významu existenčně závislé jen na příspěv-

cích od přispívajících členů, na nepravidelných, dobrovolných a většinou hubených příspěvcích obcí, na skrovných dotacích vyšších územně-správních celků, na příspěvcích pojišťoven a bank, na občasných darech průmyslových závodů, velkostatků i řadových jednotlivců, jak to bylo v případě majitelů pozemků, kteří se ve prospěch sboru zrekli tzv. „honebních peněz“. Proto byly důležitým zdrojem finančních prostředků potřebných k zajištění činnosti sboru příjmy z jeho vlastních aktivit. Z těchto pak, vedle veřejných sbírek, poskytovaly více méně pravidelný, i když ne vždy dostačující výnos kulturně-spoolečenské podniky. Údaje o výši výnosů, jejich proměnlivosti a faktorech, které je ovlivnily, najdeme jak v jednacích protokolech, tak v denících příjmů a výdajů sboru a pokud jsou, samozřejmě i v kronikách. Patřilo k dodržovaným zvyklostem, že vyúčtování příjmů a výdajů ze všech podniků následovalo ihned po jejich realizaci. Pořádek ve financích nebo v administrativě zajišťovala ve stanovách zakotvená kontrolní činnost dvou řádně volených revizorů účtů, kteří byli členy výboru.

Dlužno dodat, že výdělečná motivace neubírala a dodnes neubírá hasičským kulturním a společenským aktivitám nic ani z jejich kulturní a společenské úrovně, ani z jejich obliby, již se u většiny obyvatel obce těšily a těší. Spíše lze říci, že poskytování finančních příspěvků na činnost sboru při těchto příležitostech je většinou obyvatel obce dodnes vnímáno jako příležitost k veřejnému projevu pozitivního vztahu ke SDH. Specifický charakter této činnosti tkví také ve skutečnosti, že až donedávna byly prostředky získané z kulturních a společenských podniků užívány téměř vždy jen na nákup hasičské výzbroje a výstroje a jen zcela výjimečně na financování spolkové činnosti sboru. O tom, že není přehnané tvrzení, jak zásadní význam pro existenci SDH měl zisk finančních prostředků z kulturní a společenské činnosti, svědčí údaje z pečlivě vedené účetní evidence SDH Kudlov (dnes městská část Zlína) z let 1931-1934. Z nich vyplývá, že nově vzniklý sbor ve snaze překonat existenční problémy a umožnit co nejrychleji dluh za motorovou stříkačku, kterou pořídil na úvěr, dokázal za první tři roky (1931-1933) své existence uspořádat 35 kulturních a společenských podniků, a tímto způsobem získat úctyhodnou částku 29.984,90 Kč. V době hospodářských krizí nebo krizí uvnitř sboru se ovšem setkáváme i se zprávami o hubených výsledcích i ztrátách. V této souvislosti ale nelze pominout skutečnost, že - ač permanentně zmítané nedostatkem finančních prostředků - dokázaly hasičské sbory realizovat ve vlastní obci i ve vlastních řadách sbírky na podporu sborů vznikajících v blízkém okolí, pohořelým nebo jinou pohromou postiženým bližním. Po skončení

Požární auto Chevrolet SDH Prštné. Fotoarchiv MJVM Zlín.

první světové války nechyběly ani dary na podporu rodinám padlých nebo válečným invalidům z řad hasičů, byť byly často jen velmi skromné. Údaje o okolnostech, za nichž byly tyto akce pořádány, o způsobu jejich organizace a o jejich průběhu poskytují nepřehledné množství podnětů k dalším výzkumům.

Poté, co financování nákupu techniky a činnosti sboru převzaly obce a stát, snaha získávat finanční prostředky vlastní kulturně-společenskou činností neustává, i když na ní sbor není jako dříve existenčně závislý. V motivaci k této činnosti hraje významnou roli ponejvíce úsilí o nadstandardní technické vybavení sboru, snaha obohatit vnitřní život sboru zajištěním atraktivních společenských akcí (poznávací zájezdy tuzemské i zahraniční, akce pro dorost, potřeba výrazné společenské prezentace sboru a v řadě míst i uvědoměle proklamované ambice na dominantní postavení sboru v procesu ožívování a udržování domácích tradic). Tato skutečnost pak v regionu významným způsobem ovlivňuje průběh a podobu dlouhodobého procesu transformace tradičních zvykoslovných a obřadových aktivit.

Pozoruhodnou kapitolou činnosti SDH na venkově bylo působení hasičských divadelních ochotníků. Intenzita a chuť, s jakou se zejména za Rakouska-Uherska, ale i za první republiky, ale ještě i za okupace členové hasičských sborů věnovali ochotnickému divadlu, je úctyhodná. Bylo období, kdy se v některých sborech o výběru hry a o přidělení rolí rozhodovalo na výborových schůzích a v zápisu ze schůze se pak konstatovalo, že „bratři přidělené role přijali“. Divadlu se věnovali většinou v podzimních a zimních měsících. Běžně dokázali inscenovat v jedné sezóně 2-3 hry, k nimž často přibýly programy na silvestrovský večer nebo na mikulášskou nadílku. K sympatické ochotnické tradici patřila výměna představení mezi sousedními jednotami. Kulturní život v obci tak hasičští ochotníci obohatili o dvojnásobek akcí a sobě zpříjemnili závěrečnou fázi svého úsilí cestou k sousedům na saních či povozech a mnohdy bujarou společnou zábavou hostujících s hostiteli po představení. Líčení toho patří vždy k těm nejpoutavějším částem svědectví pamětníků. Výtěžek z představení připadl sboru, na jehož scéně se hostovalo.

V pěstování ochotnického divadla dokázali hasiči čile spolupracovat se členy jiných spolků, lépe řečeno s každým, kdo s nimi v tomto směru spolupracovat chtěl. Právem lze tyto a další rysy pěstování ochotnického divadla vnímat jako aktuálním společenským podmínkám odpovídající podobu tradičních integračních fenoménů společenského života v obci.

Protože jedinou vhodnou místností pro uskutečnění divadelního představení byl dlouhou dobu vždy jen sál místního hostince, budovaly některé sbory pro své „divadelní odbory“

„skládací“ jeviště a později se podílely na stavbě a vybavování i stabilních divadelních jevišť. Montované divadelní jeviště, případně vlastním nákladem pořízené židle pro diváky, pak přinášelo potřebný zisk tím, že bylo za poplatek půjčováno jiným spolkům v obci i mimo ni. Dochovaly se také zprávy o inscenacích Mahenova Jánošíka nebo jiných výpravných kusů v přírodním hledišti zbudovaném pro tento účel.

V záznamech ze schůzí i v kronikách jsou zmínky o repertoáru s názvy her a jmen jejich autorů i údaje o výdajích při pořizování „divadelních knížek“. I v tomto případě jsou zdrojem nejbohatších a cenných informací především pamětníci. Z nich pak ti, kteří byli sami aktéry „zlatého věku“ hasičského ochotnického divadla, jichž ale, žel, kvapem ubývá a potřeba záchrany jejich svědectví je vzhledem k významu této činnosti SDH víc než akutní.

V počátečním období kulturní činnosti SDH byla věnována pozornost budování knihoven a čítáren. Knižní fond hasičských odborných knihoven se postupem doby v některých obcích rozrůstal o knihy českých spisovatelů a české časopisy. Stávalo se pak také, že s přibývajícím počtem místních knihoven, ale i v důsledku odchodu osvětleného člena sboru z funkce vzdělavatele byla tato část knižního fondu předána nebo prodána jinému spolku v obci a sbor si podržel v knihovně jen literaturu odbornou.

V některých obcích, zejména tam, kde byl zdroj vlastních hudebníků, zakládali hasiči svou kapelu. Zajímavým zjištěním v tomto směru jsou kronikařské zprávy o orchestru hasičského sboru ve Zlíně, v němž účinkovali i nečlenové sboru a který pořádal veřejné koncerty. Jeden z nich se uskutečnil při příjezdu majitele zlínského zámku barona Haupta za poskytnutí finančního příspěvku.

Tradičním a velmi oblíbeným podnikem pořádaným pro veřejnost byl hasičský ples či bál. Konal se obvykle v lednu. Býval plakátován a osobní distribuce pozvánek, jak již bylo řečeno, byla někdy spojována s prodejem vstupenek a s prosbou adresovanou paní domu o příspěvek do tomboly (koláče, cukroví, dort atd.). Velkou pozornost věnovali organizátoři výzdobě sálu. Její základ tvořilo čerstvé chvojí, papírové girlandy, barevné žárovky. Dále byly využity hasičské znaky a symboly včetně atraktivních součástí hasičské uniformy, jakými byly přilby a sekerky. V rozdělovníku povinností málokdy chyběla osoba odpovědná za úklid sálu po ukončení akce. Důležitě a mnohdy několikrát projednávané bylo rozhodnutí o tom, která hudba bude hrát. Často bývají uvedeny kapelníkovy nároky na honorář, který mívá složku peněžní a naturální (sudek piva a večere). Poměrně dlouhou dobu bývalo určováno podle místních zvyklostí a ekonomické situace různé diferen-

cované vstupné pro pány (nejvyšší), pro dámy (poloviční) nebo pro manželské páry (stejně jako pro pány). Volný vstup nebo vstup za poloviční taxu měli příslušníci sboru. Vyžadovala se účast pokud možno všech jeho členů, a to ve vycházkových uniformách. V průběhu plesu byla vyhlašována různá sóla a volenky. Zajímavou bývala volenka tajná, která shodnými čísly na dvou lístcích rozdělovanými mezi pány a dámy vytvářela překvapivá složení tanečních párů atd.

Ve společenském životě na dědinách byl přímo společenským pojmem hasičský výlet, někdy zvaný zahradní slavnost. Konal se obvykle v letních měsících (červenec, srpen). V některých obcích byl termín pro výlet dlouhodobě blokovan a ostatními spolky respektován. Jinde byl pořádán v čas hodů či poutě. Odehrával se pod širým nebem, v zahradě některého velkého zemědělce, majitele místního hostince nebo i na obecním pozemku. Místo bylo propůjčeno obvykle bezplatně.

K tradičnímu vybavení prostoru pro slavnost patřily stoly a lavice každoročně hotovené z jehličnatých kůlů a desek, které se pak po rozebrání buď uschovaly na příští rok, nebo prodaly. Snahou bylo získat dřevo levně nebo zdarma od příslušné lesní správy. Ke kýženému a podstatnému snížení reží došlo, když dřevo po částech věnovali členové sboru. Do vybavení dále patřily stánky pro výčep nezbytného piva a prodej limonád, lihovin, cigaret, cukrovinek, párků a klobás. Nechyběl ani prostor pro lovení lahve udicí či siloměr, což byla atrakce oblíbená hlavně mužskou částí osazenstva, při níž chlapi tloukli dřevěnou palicí do temena sedící figury, aby šipka na stupnici umístěné za figurou ukázala mocnost úderu

Hasičský pohřeb místopředsedy SDH Lehotice, 1950. Fotoarchiv MJVM Zlín.

a případné cinknutí vyvolané nárazem o vrcholový zvonek ohlásilo nárok na odměnu příslušného bohatýra. Nikdy nesměla chybět tombola. Její přínos byl jednoznačný. Obsah byl vždy pořízen z darů. Podstatnou část výherního fondu vytvořily ženy členů sboru domácími vdolky, koláči, ovocnými řezy, a velmi vyhledávanými trubičkami. Oblíbená byla dražba cukrových beránků nebo atraktivně tvarovaných dortů (kniha, zelná hlávka, podkova atd.), popř. dalších sladkých specialit.

Důležitý byl taneční parket, případně altánek pro muziku. Úprava parketu byla rozmanitá. K zajímavým způsobům patřilo vysypání kruhu vrstvou suchého jehličí, jak jej v jednom období tradičně budovali hasiči v Žeranovicích. Místními zvyklostmi se řídil i program slavnosti. Tanec obecnstva byl zpestřován vyhlašováním sol pro funkcionáře sboru, představitele obce, čestné hosty či pro různé stavovské i věkové skupiny. V oblíbě bylo vyhlašování „volenek“. Byla rovněž místa, kdy se v přestávkách mezi tanci u stolů společně zpívalo. V Kvítkovicích dostávali mládenci za taneček kotiliony (papírové ozdoby na klopu). V téže obci se při popisu organizace výletu či zahradní slavnosti objevovala v jednom období potřeba, aby děvčata zajistila kytičky, zřejmě pro vítání hostů nebo opět jako odměnu za tanec. Pamětníka, který by nám to upřesnil, jsme zatím nenašli.

K účasti na výletu byly samozřejmě zvány sousední sbory. Mnohde také bývalo zvykem, že příchozí reprezentanti sousedního sboru po vstupu do areálu nastoupili do útvaru, nejvyšší funkcionář mezi nimi pak podal hlášení hlavnímu představiteli pořádajícího sboru, který hosty přivítal, popř. zavedl a nechal jim zahrát sólo. Dosud získané poznatky svědčí o tom, že tyto akce měly tradičně dodržované termíny i struktury programů, struktury velmi rozmanité, pestré a proměnné, svědčící jak o nevšední společenské invenci pořadatelů, tak o přirozené ochotě účastníků akce ke spolupřevládání její příjemné atmosféry. Nebylo vzácností, že počet návštěvníků býval téměř totožný s celkovým počtem dospělých obyvatel obce. I zde jsou důležitým, žel dosud málo využitým zdrojem pestré a téměř nevyčerpatelné palety informací pamětníci.

Populárním a hojně využívaným zdrojem finančního zisku byly taneční zábavy. K zajištění jejich dobré návštěvnosti a tím samozřejmě kýžené finanční efektivnosti přispívalo, že byly pořádány v termínech tradičních zvykoslovných aktivit. Proto např. sbor nepokládal za riskantní pořádat za pár týdnů po lednovém plese masopustní (fašankovou, končinovou) zábavu. Pak následovala taneční zábava spojená s obřadem „kácení máje“, zábava hodová (někdy navíc i zábava předhodová), již v některých obcích (namátkou Kudlov, Klečůvka, Doubravy, Hřivínův Újezd) předcházela tradiční obchůzka

„vodění berana“, dále zábava u příležitosti místní pouti, pak zábava kateřinská, mikulášská a nakonec silvestrovská. Zábavy byly pořádány samostatně nebo jako součást příslušné zvykoslovné aktivity. Oblíbené byly zábavy „zástěrkové“, „pusinkové“, „hasičské věnečky“ apod.

Samozřejmě, že v jedné obci nepořádal sbor všechny uvedené zábavy. Tam, kde byl rozvinutý spolkový život, docházelo ve většině případů k dohodám, kdo a jakou zábavu v daném roce uspořádá. Byly obce, kde např. pořádání masopustní zábavy bylo dlouhodobou a všemi respektovanou výsadou hasičů. Každá „hasičská“ taneční zábava či zvykoslovná akce byla opět řádně připravena na výborových schůzích včetně přidělení konkrétních úkolů jednotlivým osobám.

V této souvislosti lze dodat, že se v činnosti jednotlivých sborů v určitých vývojových obdobích vytvořila pevná roční struktura akcí. Například: v lednu hasičský ples, pak masopustní zábava případně s občůzkou, stavění a kácení máje se zábavou, v létě výlet či zahradní slavnost, pak hodová zábava s případným „voděním berana“, na podzim a v zimě jedno až tři divadelní představení s případným programem mikulášským či silvestrovským, nebo obojím. Nešlo ovšem o dogma. V tomto směru bylo obvyklé, že sbor uměl vždy rychle reagovat na změny společenské situace v obci i ve státě. K uspořádání slavnosti završené taneční zábavou byla také využívána jubilea založení a trvání sboru. Stávalo se také, že vyšší orgány pověřily jubilující jednotu uspořádat při té příležitosti župní sjezd s veřejným cvičením, které zvyšovalo atraktivnost akce, a tím většinou i její „ekonomický efekt“. Pověření uspořádat župní sjezd bylo využíváno župními orgány také jako prostředek ekonomické výpomoci potřebnému SDH.

K neatraktivnějším příležitostem pro získání finančních prostředků i pro potřebnou společenskou reprezentaci sboru v regionu patřily a patří realizace některých tradičních zvykoslovných aktivit. Lze říci, že nejvýraznější z nich je masopustní občůzka. Námětem k samostatné studii je podrobný popis jejího průběhu, prezentace široké škály jejích místně podmíněných lokálních podob, často pevně vázaných na individuální a nenahraditelnou roli místních organizátorských „nezmarů“ a komediálně talentovaných, v obci uznávaných ba někdy i hýčkaných místních bavičů či bavičských rodů. Samostatnou prezentaci předpokládá i charakteristika soudobých místních i širších společenských vazeb této aktivity v kontextu jejího soudobého vývoje. V rámci této stati jen uvádíme, že právě v transformaci masopustní občůzky se ve sledovaném regionu nejvýrazněji projevuje role SDH, která mimo jiné přispívá k její pozoruhodné životnosti vycházející zejména z dlouholeté vytrvalosti v jejím pořádání.

K zajímavým regionálním modifikacím této činnosti patří například skutečnost, že hasiči v některých obcích luhačovickeho Zálesí spojovali občůzku průvodu masek s preventivní protipožární prohlídkou komínů v domácnostech. Když se z různých důvodů nekonal průvod masek, obcházela domácnosti v čas masopustu k preventivní prohlídce určená skupina hasičů v uniformách. Dodržována je tradiční podoba občůzek s nevázaným chováním masek s vybíráním naturálních darů, s tanečním sólem pro domácí, s vybíráním finančního příspěvku spojeného s případným pozváním a prodejem vstupenek na večerní taneční zábavu atd. Součástí průvodu je hudební doprovod. Donedávna jej obstarávala vždy „živá kapela“ nejrozmanitějšího nástrojového obsazení, která v poslední době, žel, bývá z úsporných důvodů (požadavky muzikantů na vysoké honoráře) nahrazována technickým zařízením pro reprodukovanou hudbu zabudovaným do mobilního „alegorického vozu“ (spíše vozíku) a produkujícím většinou repertoár známých moravských dechovek.

V obcích východní Hané, které zasahují do Zlínska, přispěli hasiči výrazným způsobem k transformaci tradičního ostatkového práva, jehož soudobá podoba má název „starý hanácký právo“. Ve druhé polovině 20. století došlo v rámci transformace mj. ke dvěma důležitým změnám v termínu jeho konání: nejprve se pravidelné každoroční konání změnilo na realizaci jednou za deset let, později se toto „dekádové“ konání navíc přesunulo z masopustního času na letní měsíce a většinou se stává součástí programu „sjezdu rodáků“.

Stavění a kácení máje bylo další výraznou doménou hasičské společenské aktivity v obci. Obliba tohoto zvyku nepochybně vyplývala opět z atraktivního uplatnění průvodu masek a úvodní scény konfliktu dřevorubců či zlodějů s hlídačem skýtající neomezený prostor břitkým satirickým aktualizacím ze života v obci i kritice politických událostí širšího významu. Ty ostatně zaznívaly i na hasičských masopustních zábavách, pokud jejich vyvrcholením bylo tradiční „pochovávaní basy“. K oblíbeným místním „senzacím“ pak vždy patřily příhody z nočního střežení máje, které byly veřejností s chutí a náležitě komentovány, zvláště když byl máj ukraden a podle tradice musel být samozřejmě pořadatelem vykoupen. Lákaivým vyvrcholením scény bylo i vlastní skácení máje s možnostmi, byť riskantní, zmocnit se lahve pálenky v koruně máje zavěšené.

Hasiči také patřili k iniciátorům a organizátorům tradičních dožíněk. Pořádání modifikované podoby se pak ujala bývalá jednotná zemědělská družstva. Ale i v tomto případě lze říci, že je transformace tohoto zvyku v rámci místních podmínek vyvolávána a podporována činností SDH.

V oblasti, kde pěstování vinné révy nemá tradici, zní poněkud nelogicky sdělení, že k oblíbeným „hasičským podnikům“ patřilo také vinobraní. Šlo však o slavnost, kterou (většinou pod širým nebem) pořádali hasiči na počátku podzimu, když dozrávaly hrozny. Ty se snažili výhodně nakoupit a do-

vézt z nejbližších vinorodých oblastí, aby jimi malebně vyzdobili místo vybrané ke konání této oblíbené hasičské slavnosti. Z vinohradnického prostředí byla převzata i tradiční scéna „soudu s nedbalým hotařem“, jíž bylo hasičské vinobraní zahájeno. Průběh následující taneční zábavy pak zpestřovali

Sbor dobrovolných hasičů z Napajedel v roce 1886. Fotoarchiv MJVM Zlín.

„hotaři“, kteří chytali a vodili k potrestání ty, kdo hrozny z výzdoby „kradli“, aby si na nich pochutnali, pohostili partnerku, přátele, děti. Zadržený byl pokutován: musel pohostit partnerku v šenku, nebo uhradit „způsobenou škodu“ jiným, v místě obvyklým způsobem. Chytání „zlodějů“ bylo také příležitostí k různým přátelským žertům pro atmosféru slavnosti charakteristickým.

Náš výčet kulturních a společenských aktivit sborů dobrovolných hasičů ve venkovském prostředí není zdaleka úplný. Studium dalších archivních pramenů a zejména svědectví pamětníků nepochybně přinesou mnoho dalších poznatků a námětů k jejich interpretaci. Rovněž obohatí o řadu

detailů již tak pozoruhodně pestrý obraz činnosti této instituce a přispěje k přesnému vymezení její role v procesu transformace tradičních prvků lidové kultury i v procesu vytváření nových prvků soudobého společenského života ve venkovském prostředí.

Orientační charakter této stati, vyplývající zejména z její rámcové časové stratigrafie a redukce podrobných údajů o vazbách zmiňovaných aktivit ke konkrétním lokalitám, je dán snahou poskytnout o této problematice souhrnnou informaci s cílem evokovat zájem o důležitý vývojový rys důležitého odvětví tradiční kultury. Ten skýtá řadu pozoruhodných a potřebných námětů k dalším etnografickým výzkumům.

Poznámky:

1. Termín Zlínsko je jednoslovný název pro teritorium, v němž autor v rámci svého působení v Muzeu jihovýchodní Moravy Zlín (dále jen MJVMZ) v letech 1963-1971 a 1990-2002 věnoval výzkumnou, dokumentační a studijní činnost tomuto tématu. Výsledky jsou uloženy ve zprávách z výzkumu, fotoarchivu a videoarchivu MJVMZ.
2. Výzkumy transformace zvykoslovných aktivit realizovaných autorem v MJVMZ v letech 1964-1970 a 2000 - 2003 (zprávy z výzkumu, foto a videodokumentace). Archiv MJVMZ, oddělení etnografie, fond K. Pavlišťka.

Literatura a prameny:

- Almanach dobrovolného hasičstva*. Praha 1931.
- Beránková, J. a kol.: *130 let českého dobrovolného hasičstva*. Přebyslav 1994.
- Boďa, A.: *Sto let dobrovolného hasičského sboru ve Velkém Ořechově 1895-1995*. Velký Ořechov 1995.
- Čižmář, J.: *Dějiny a paměti města Vizovic*. Brno 1933.
- Hianek, J.: *90 let dobrovolné požární ochrany v Kvítkovicích 1894-1984*. Kvítkovice 1984.
- Hianek, J.: *100 let založení Sboru dobrovolných hasičů v Kvítkovicích 1894-1994*. Kvítkovice 1994.
- Hianek, J.: *Příspěvky k dějinám požární ochrany okresu Zlín*. Pelhřimov 1991.
- Chrastina, M.: *100 let dobrovolné požární ochrany v Gottwaldově - Malenovicích. Jubilejní kronika za léta 1874-1974 sestavená z archivních materiálů*. Gottwaldov 1974.
- Juráčková, A.: *Zpráva o činnosti SDH v Kašavě u příležitosti 90-ti let trvání sboru*. Rkp. z roku 2002.
- Krška, T.: *Hasičská kronika. Jubilejní spis*. Vydala ústřední jednota hasičská Markrabství moravského 1898. [b.m.]
- Minaříková, P.: *Masopustní obchůzky v Kašavě*. Práce k souborné zkoušce. Rkp. z roku 2003.
- Myška, V.: *100 let dobrovolné požární ochrany 1864-1964*. Praha 1964.
- Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha 1895.
- Novák, J.: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: Politické strany a spolky na jižní Moravě. XXII. Mikulovské sympozium 1992. Brno 1993.
- Novák, P.: *550. výročí založení obce Dolní Lhota. 100. výročí založení Sboru dobrovolných hasičů v Dolní Lhotě*. Dolní Lhota 1999.
- Odstrčil, J.: *100 let hasičského sboru v Žeranovicích 1900-2000*. Žeranovice 2000.
- 80 let Požárního sboru ve Velkém Ořechově*. Rozmnožený materiál z roku 1975.
- Pálka, V. - Brázda, V.: *Zpráva ke 100 letům založení Sboru dobrovolných hasičů v Sazovicích*. Rkp. z roku 2003.
- Památník sjezdu a výstavy Svazu dobrovolného hasičstva Čsl. v Brně ve dnech 4.-8. července 1925*. MJVMZ př. č. 129/98.
- Pánek, J. - Langer, A.: *70 let Sboru dobrovolných hasičů Vlčková 1928-1998*. Vlčková 1998.
- Stanovy dobrovolného hasičského sboru v Napajedlích*. Valašské Meziříčí 1889 (přijaty 6. 10. 1882).
- Stanovy sboru dobrovolných Hasičů v... Místek 1927* (univerzální tiskopis pro doplnění údajů o jednotě, která je přijímá).
- Stanovy sboru dobrovolných Hasičů v... Přerov 1939* (univerzální tiskopis pro doplnění údajů o jednotě, která je přijímá).
- 60 let Sboru dobrovolných hasičů ve Velíkově*. Velíková 1936-1996. Velíková 1996.
- Zákon, kterýmž vydává se řád policie požárové a řád hasičů pro markrabství Moravské*. Brno 1873.
- Zaoral, A.: *65 let místní organizace Svazu požární ochrany v Kašavě*. Kašava 1976.
- Zaoral, A.: *80 let Sboru dobrovolných hasičů - Kašava*. Kašava 1991.
- Zetěk, Jan.: *Oheň, voda a lidé*. Zádveřice 1991.

FOTOGRAFICKÁ ZASTAVENÍ

VŠECHNO UŽ TU BYLO...

... povodně ničily a unášely, co jim do cesty přišlo, povodňové komise sčítaly škody a vojsko je napravovalo, povodňoví zvědavci překáželi, fotografové fotografovali a vydavatelé vydávali pohlednice. Tak to bylo před sto lety a tolik o tom fotografie z archivu. Všechno už tu bylo...

Helena Beránková

Povodňová komise. Velké Meziříčí, 6. července 1899. Foto: Vítězslav Labach. Fotografická sbírka Etnografického ústavu MZM Brno, inv. č. FA 14711. Pozitiv formátu 18 x 13 cm, podlepen, okraje fotografie poškozeny lepidlem, na rubu rukopisně určeno místo, datum a podpis autora. Negativ ve sbírkách EÚ není.

Povodeň na Valašsku u Poličné, 1907. Foto: neznámý autor. Fotografická sbírka Etnografického ústavu MZM Brno, inv. č. FA 14846. Pozitív formátu 13,5 x 9, negativ ve sbírkách EÚ není. Do sbírek fotografií věnoval spolu s větší kolekcí místopisných fotografií Eduard Domlivil. Na rubu se nachází rukopisná poznámka: „R. 1907 o prázdninách: vojsko povolane na pomoc odstraňuje dřeva (kláty a štípy, bukové hlavně) odplavené ze Vsetína a z pily, jež se nastavělo u mostu; zákopníci (pionýři) pak most opět postavili.“

NÁRODOPISNÉ OHLEDNUTÍ KE DVOJÍMU JUBILEU TERÉZY NOVÁKOVÉ

Téměř bez povšimnutí proběhlo dvojí významné životní jubileum Terézy Novákové. V listopadu minulého roku uplynulo 90 let od spisovatelčiny smrti (†13. 11. 1912), a letos uprostřed roku si připomínáme 150. výročí jejího narození (*31. 7. 1853). Nabízí se tak příležitost připomenout národopisnou sběratelskou a publikační činnost autorky, i její význam, zejména pro národopis východních Čech.

Každá oblast z mnohostranné činnosti T. Novákové si zasluhuje pozornost; v každé z nich se projevoval autorčin talent, píle a houževnatost i odpovědnost dostát svému úkolu. Platí to stejně o její organizátorské a vzdělávací činnosti v ženském hnutí, jako o činnosti publicistky a též redaktorky Ženských listů, o roli ženy spisovatelky či sedminásobné matky. Platí to ovšem také o její činnosti národopisné. Ta má v jejím díle zvláštní a významné místo. Lidová kultura a péče o ni se stala neodmyslitelnou součástí její životní filozofie i souboru hodnot, k nimž se vztahovala. Podle Arne Nováka, jejího syna a významného literárního vědce, právě tato činnost přispěla k rozšíření národ-

ního povědomí T. Novákové - byla jí konkrétním naplněním opravdového vlastenectví. Takto vnímaná lidová kultura postupovala i její vzdělávatelskou činností v ženském hnutí, a konečně národopisná sběratelská činnost byla přímou cestou k její realistické povídkové a románové tvorbě.

Národopisná činnost T. Novákové souvisí se vzednutým zájmem o lidovou kulturu vlasteneckých intelektuálních kruhů v polovině osmdesátých let 19. století. Zájem vyústil v konkrétní činy prezentací sběratelských výsledků na Všeobecné zemské jubilejní výstavě v roce 1891 a ovšem na Národopisné výstavě československé v roce 1895. Položil základy národopisu jakožto vědního oboru u nás.

Zájem T. Novákové o lidovou kulturu tedy nebyl osamocený a zrál zřejmě postupně. Přesto lze doložit několik stěžejních podnětů, které do sebe zapadají a vzájemně se prolínají: v roce 1887 požádala Josefa Náprstkova, žena Vojty Náprstka, Terézu Novákovou o pomoc při shromažďování předmětů lidové tvorby pro tvořící se průmyslové a národopisné muzeum v Praze. Výzva nezastihla Novákovou nepřipravenou, neboť v té době byla plna dojmů a zkušeností z přípravy litomyšlské výstavy výšivky. Tu uspořádal v květnu 1887 litomyšlský Spolek paní a dívek, v jehož čele Nováková stála. Na její doporučení - podle vzoru z Moravy, jak uvedla ve vlastním životopisu, výstava zahrnuje také starobylé výšivky krojové, které se při shromažďování materiálu v okolí Litomyšle našly. To vedlo Novákovou k intenzivní sběratelské činnosti, což dosvědčuje její odpověď na výzvu J. Náprstkova: „*Co se nakupování předmětů z Litomyšlska týče, též s velikou radostí posloužím. Mám již z jiné strany podobnou komisi a doptávám se vesničanů, kdykoli lze jest.*“¹ Činnost byla natolik intenzivní, že ještě v tomtéž roce sepsala článek *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku* a zaslala pro časopis Světozor Bohuslavu Šimáčkovi.

Právě od něj, svého synovce, se J. Náprstková dozvěděla o sběratelské činnosti Novákové. Text ve Světozoru nevyšel (v roce 1890 byl uveřejněn v Domácí hospodyně, knižně vyšel o rok později, rovněž v Olomouci), ale byl podnětem k navázání čilé spolupráce a později přátelství s J. Náprstkovou. Z dopisů se dovídáme, že první sběratelské úspěchy vedly Novákovou také k myšlence zřídit v Litomyšli muzeum: „*Nevzdávám se naděje, že myšlenka má, aby v Litomyšli zřízeno bylo muzeum městské neb okresní, přec jednou prorazí...*“.²

Impulsem k zájmu Novákové o lidové umění byla také spolupráce s Miloslavou Procházkovou z Olomouce, pro jejíž čtrnáctidenník Domácí hospodyně psala Nováková články kulturně společenské, z ženského hnutí, a brzy také národopisně zaměřené. Olomouc byla tehdy aktivním a podnětným národopisným centrem. Tamější Muzejní společnost, která vznikla v roce 1885, zaměřila své úsilí k vybudování národopisného oddělení muzea, a tedy i ke sběratelské činnosti. Nováková si byla významu vědoma a ve vlastním životopise (1893) o tom napsala: „*Ruch národopisný na blízké Moravě kolem r. 1885 se rozvíjející záhy i ke mně dolehl; i pro myšlenku svérázného kroje a obydlí brzy jsem se nadchla (viz čl. Kapitola pro ženy českomoravské, Ve vleku neb v odboji, Pod českou střechou a mnohé Hovory) a na základě tom jsem se spřátelila s paní Miloslavou Procházkovou, jejichž listů jsem po osm let nejméně spolupracovnicí.*“³

A. Novák spojoval počátky zájmu své matky o lidové umění dokonce již s rokem 1879, kdy manželé Novákoví přesídlili z centra Litomyšle na předměstí do Záhradi: „*Záhradí samo se starosvetským napolo vesnickým svým rázem ... probudilo smysl mladé spisovatelky pro skutečnost a pro lidský život; zde hledati jest nejpřevnější skromničké začátky národopisného realismu Terézy Novákové.*“⁴ Nováková skutečně

OHLÉDNUTÍ

počátek své národopisné činnosti spojila jednoznačně s rokem 1887 a s Litomyšlí: „...*rázovitý lid okolní a jeho kulturu od r. 1887 učinila jsem svým nej milejším studiem*“.⁵

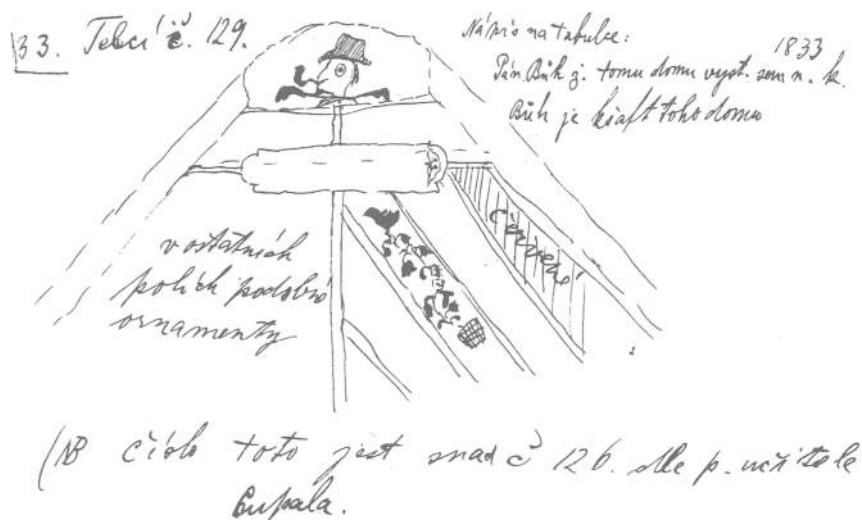
Sběratelské putování T. Novákové východními Čechami mělo několik období. V druhé polovině osmdesátých let věnovala pozornost Litomyšlsku. Sběratelským a studijním východiskem i centrem se stala Budislav, kde rodina Novákových od roku 1886 trávila letní prázdniny a kam se Nováková vracela i na několikaměsíční pobyty. Podobně později pobývala v Lubné na Litomyšlsku, v Nových Hradech na Vysokomýtsku, v Telcím a Borové na Poličsku. Když totiž v roce 1893 dostala Nováková nevelké cestovní stipendium spolku Svatobor, započalo druhé významné a velmi plodné sběratelské období. Tehdy podnikla cesty do míst, jež nazývala nejuvýchodnější Čechy - na Poličsko, Vysokomýtsko, Skutečsko. Jejím zájmu neunikly ani blízké obce na Moravě, např. Sulkovec. Do těchto míst se pravidelně vracela i poté, kdy se rodina přestěhovala do Prahy (1895), byť s malou přestávkou, mimo jiné spojenou s narozením jejího nejmladšího syna Jaroslava. Toto období začíná rokem 1898. Vnější podnětem byla spolupráce na oddílu Čechy východní pro Ottovy Čechy. Tehdy také navštívila krajinu kolem České Třebové a Lanškrouna. Se srovnávacím záměrem věnovala pozornost i kultuře německé menšiny. Východní Čechy ji nadále přitahovaly, opakovaně se vracela do Budislavi. Bylo proto přirozeným vyústěním, že tam, nikoliv sice v Budislavi, ale v blízké Proseči, zakoupili Nováková v roce 1903 chalupu. V ní se T. Nováková po smrti manželově (1907) usadila a pokud to její zdravotní stav dovozoval, tvořila zde do konce života. Východní Čechy se jí staly druhým domovem i krajinou srdce.

Národopisný sběratelský zájem Terezy Novákové byl velmi široký - od výšev ke skladbě kroje, od stavení a je-

ho umístění v krajině k popisu vnitřního uspořádání a nábytku. U stavení si všímala zajímavé skladby štítů, jejich výzdoby i nápisů vročení umístěných pod vrcholem. Věnovala pozornost výzdobě kancionálů, nábytku i hliněného nádobí a srovnávala je s výšivkami.⁶ Nikdy nezůstala jen u vnějších popisů. Zajímali ji lidé, kteří dílo vytvářeli, jejich práce, osudy, sociální podmínky, náboženství. V jejím díle najdeme popis obecní „péče“ o sirotky i porozumění pro obtíže života starých lidí. Rázovití staří lidé - ženy i muži - ji přitahovali, právě oni byli jejími nejčastějšími informátory, někdy i průvodci. Zachytila složitost vztahů danou generačně nebo sociálně. Zajímaly ji pověsti, zvyky a obyčeje, lidové léčení a pověry. Všímala si práce dětí i jejich her. S pomocí přátel a na základě dotazníků i vlastního šetření si dělala poznámky o domácím průmyslu, o každodenní práci lidí i o jejich jídle. Rovněž s pomocí spolupracovníků za-

chycovala písně a tance na Litomyšlsku, se synem Arnoštem (Arne) zaznamenala tamtéž koledy. Právě na Litomyšlsku zapisovala nářečí a zde i v dalších místech si všímala typických krajových příjmení. Opírala se o sdělení informátorů i o literaturu, pokud ovšem již existovala.

O obtížích při národopisné sběratelské činnosti se opakovaně zmiňovala - v korespondenci i vlastním životopise. Také A. Novák je dosvědčuje ve studiích,⁷ které o své matce po její smrti napsal. Náročné bylo především putování, většinou konané pěšky, přitom měšťanské ženské oblečení z konce 19. století, v němž cesty zdolávala, na lehkosti určitě nepřidalo. Sběratelka byla velmi pečlivá - nevynechávala ani obce, ani samoty. Další problém byl počáteční autorčin ostych navštěvovat neznámé lidi a vyptávat se jich. Tuto překážku brzy překonala a na svých cestách nalezla mnoho ochotných po-

Náčrt štítu provedený Theodorem Novákem.

mocníků mezi učiteli a faráři, ale i mezi prostými lidmi; ti všichni ji pomohli překonat její ostych i uzavřenost zdejších lidí, zejména v horské části východních Čech. „*Naučili se mi povídati a já naučila se je poslouchati a se jich vyptávatí... Již nejsem žebračkou; ó, mám pokladů tak mnoho, že netroufám si všech využítí. Mám tolik plánů, tolik snů!*“⁴⁸

Pro úplnost chceme upozornit ještě na jinou obtíž. Svoji sběratelskou práci začala T. Nováková jako matka pěti dětí, tehdy nejmladší dceři byl jeden rok. Nováková byla přitom vzornou a milující matkou. A konečně: co bylo tehdy samozřejmé pro muže sběratele, tj. samostatné putování krajem, nebylo samozřejmé pro ženu, natož manželku středoškolského profesora. Zřejmě také proto ji na cestách doprovázel nejprve manžel, pak synové - tehdy gymnazisti Theodor a Arnošt. Mnoho náctřítí štítů je dílem Theodora, on také, již jako vysokoškolák, doplňoval její vlastivědné poznámky rozsáhlými znalostmi přírodovědnými. Oba synové pomáhali i při ručním přepisování rukopisů pro tisk.

Výsledkem sběratelské činnosti T. Novákové byly sbírky předmětů pro Náprstkovo muzeum, pro Zemské muzeum, a konečně i pro vlastní rozsáhlou sbírku, z níž zapůjčovala předměty na nejruznější výstavy, včetně NVČ. Po smrti Novákové se sbírka na základě odkazu stala majetkem národopisného oddělení Národního muzea v Praze.

Svoji sběratelskou a studijní činnost spojovala T. Nováková s odbornou publikační činností. Knižně vydala nejen již zmíněný *Kroj lidový a národní vyšívání na Litomyšlsku*, ale také *Východočeské lomenice* (1903), jejichž první část s názvem *O lomenicích statků, chalup a baráků na Litomyšlsku, o nápisech a ozdobách na nich* otiskl po mnoha odkladech Č. Zíbrt v *Českém lidu* (1896). V tomtéž časopise vyšel článek *Z obcí nábožensky smíšených na nejzazším východě Čech* (1892) a také *O rozličném nádobí a náradí na Litomyšlsku* (1893). Nováková publikovala rovněž

v Národopisném sborníku československém, v poličské Jitřence, Kalendáři paní a dívek, ve zmiňované Domácí hospodyně a v dalších časopisech. Rozsáhlé pojednání *Český kraj* vyšlo v souvislosti s NVČ ve sborníku *Národopisná výstava československá v Praze 1895*.

Odbornou publikační činnost T. Novákové nelze oddělit ani od jejich prací beletristických (*Jan Jílek* /1904/, *Jiří Šmatlán* /1906/, *Na Librově gruntě* /1907/, *Děti čistého živého* /1909/, *Drašar* /1914/. Z povídkových sbírek pak zejména *Úlomky žuly* /1902/ a *Z kameňatých stezky* /1908/). Nejen proto, že národopisné poznatky z terénu realisticky a výstižně dokreslují atmosféru témat zpracovaných v povídkové a románové próze, ale i proto, že pro národopisce jsou cenným doplněním jejich prací odborných. Za zlom v prozaické tvorbě Novákové je považována *Drobová polévka* (1893), první národopisně pojatá próza. Jak v podtitulu doplnila, že je to kresba podle skutečnosti z nejvýchodnějších Čech. A. Novák o tom napsal: „...každý projev myšlenkový i jazykový doložen je dokumentárně, kolorit místní až do vlastních jmen.“⁴⁹ Zhuštěnost příběhu vytváří sílu uměleckého účinku. Atmosféru domácího prostředí dokresluje i obrázek dětí: „...v sednici zůstaly jen ženské s dětmi, které dávno přestaly navíjet. Udělaly si z knoflíku čamrdu, a pokud viděly, točily jím; holky, Kačenka s Mančou si „odebíraly“, spojily totiž režnou nit, urovnaly si ji na roztažené prsty obou rukou a přesmykáváním tvořily z nití rozličné podoby: rybu, loďku, kolíčku atd.“ Také v mnoha dalších povídkách najdeme národopisné jednotlivosti - někdy popis oblečení, např. čepce (Špitálnice Kovářová), jindy popis zvyku, např. mikulášské obchůzky (Babička Divišova) atd. Takové jednotlivosti, v menší i větší míře, jsou ovšem také v jejich románech. Např. ve všech najdeme popis vesnického oblečení - všedního i svátečního, popis uspořádání světnice, i užívaného nádobí. Jindy zachycuje drobnosti ze způsobu života

- např. způsob ukládání jídla a formu pohoštění (*Děti čistého živého*), někdy způsob práce - u stavu se střídal otec i dcera (*Jiří Šmatlán*), způsob uvádění do tance „zasazování“ (*Na Librově gruntě*). Popis není samoúčelný ani nesourodý. Naopak výstižně vypovídá o lidech i kraji, k čemu by jinak bylo potřeba mnoha slov. Takový způsob podání současně svědčí o pozorovacím talentu T. Novákové, o její schopnosti všimnout si i jednotlivostí, zdánlivě nepodstatných.

Také vlastivědné práce jsou četným zdrojem národopisných informací. Tak v knize *Z nejvýchodnějších Čech* (1898) najdeme nejen zmínku o jejím sběratelském putování, ale jsou zde kromě popisů krajiny a některých vsí zachyceny místní pověsti a velmi podrobný popis Sílova, původně Břeňova, statku. V *Potulkách po Čechách východních* (1913) se čtenář dozví o lidových stavbách, štítech, kroji, o domácím výrobě, o bílení plátna, o výročních zvycích atd. To vše chápala jako poučení vlastivědné, které nemá být zapomenuto. Vedla tak mladého čtenáře, jemuž byly obě knihy určeny, od obce k obci a upozorňovala na krajinné, historické i národopisné zajímavosti každé z nich. Některé informace zadala Nováková jako národopisnou zvláštnost do vlastivědných prací a totéž umístila do beletristicky zpracovaného příběhu. Např. hody a stínání berana v románě *Na Librově gruntě* najdeme stejně popsány i v její vlastivědné práci *Čechy východní ve XIII. díle Ottových Čech*. Někdy můžeme vystopovat zdroj informace. Např. povídka *Zrána před svatbou* je nejen popisem obřadu, ale skutečným příběhem děvčátka, které cestou od švadleny ze sousední vsi vyklopí mamincin nažehlený čepce a musí se vrátit. Č. Zíbrtovi sdělila T. Nováková zdroj: vlastní příběh jí vyprávěla skoro devadesátiletá stařenka zvaná Bartoška z Kamenných Sedlišť. Čtenáře románu *Děti čistého živého* snad překvapí popis vykládaného stolu s hvězdou, u něhož se ve statku scházejí vyznavači tajné víry. A přece to ne-

OHLÉDNUTÍ

ní fantazie autorčina, ale její žeň sběratelská, která jí umožnila takovou podrobnost zachytit; v dopise J. Náprstkové sděluje, co nového našla pro muzejní sbírky: „U Horáků na Sedlišťích mají stůl vykládaný (vprostřed hvězda, kolem geometrická jednoduchá ozdoba).“¹⁰ V románu *Jan Jílek* najdeme popis známého Sílova statku z Širokého Dolu. Tentýž statek je popsán, jak jsme již uvedli, i ve vlastivědném pojednání *Z nevjýchodnějších Čech*.

A tak bychom mohli pokračovat, ale to není smyslem práce. Šlo spíše o to upozornit současného čtenáře a národopisce, že i dnes je dílo T. Novákové hodno pozornosti, neboť přináší mj. bohaté národopisné informace z východních Čech.

Alena Schauerová

Poznámky

1. Dopis T. Novákové ze dne 8. 11. 1887. In: B. Svadbová (ed.): *Z lidské sonáty. Teréza Nováková: Korespondence*. Praha 1988.
2. Tamtéž.
3. *Vlastní životopis T. Novákové*. In: A. Novák: O Teréze Novákové. Česká Třebová 1930.
4. Novák, A.: O Teréze Novákové. Česká Třebová 1930.
5. *Vlastní životopis T. Novákové*.
6. „Nejpěknější vzor na truhle jest u Rovenských, jest to tulipánek z vrstev složený, zde charakteristický, který zhusta na koutních plachtách se vyskytuje.“ (Z dopisu J. Náprstkové ze dne 2. 9. 1888.)
7. Novák, A., c.d.
8. T. Nováková v povídce *Čtvero ročních dob (sonáta ženského srdce)*.
9. Novák, A., c.d.

K 50. VÝROČÍ ZALOŽENÍ PLZEŇSKÉHO LIDOVÉHO SOUBORU

V letošním roce uplynulo přesně padesát let od založení známého rozhlasového tělesa, které se v minulosti cíleně věnovalo lidové hudbě a jejím úpravám a které významnou měrou ovlivnilo řadu lidových muzik na Plzeňsku i v celých západních Čechách - Plzeňského lidového souboru. U příležitosti tohoto kulatého výročí se nabízí malé ohlédnutí do historie.

Plzeňský lidový soubor vznikl v roce 1953 na půdě plzeňského studia Čs. rozhlasu. Založen byl tehdejším vedoucím hudební redakce Miroslavem Šmídem, který pro soubor získal profesionální hráče - a to především z Plzeňského rozhlasového orchestru. Základní obsazení souboru tvořily smyčce, dva klarinety a dudy podle potřeb doplňované navíc flétnami, harfou, hobojem, lesními rohy, trumpetami, bicími nástroji apod. Prvním dirigentem souboru se stal zakladatel M. Šmíd, kterého v řízení souboru postupně vystřídal Zdeněk Lukáš, Jaroslav Vodňanský, Jan Málek, Robert Císař, Karel Sodomka, Jaroslav Krček a Zdeněk Bláha. Soubor pracoval

jako účelově sestavené studiové těleso, jehož snímky se staly základem pro přípravu folklorních pořadů plzeňského rozhlasu - především pořadů *Špalíček lidových písní a Hrají a zpívají Plzeňáci*. Archiv Českého rozhlasu Plzeň v současné době eviduje celkem 1 410 trvalých nosičů (tzv. „trvalek“) tohoto tělesa, které jsou dodnes běžně využívány pro vysílání. Několik nahrávek bylo oceněno i na mezinárodní rozhlasové soutěži folklorních snímků *Prix de musique folklorique de radio de Bratislava* (např. J. Málek: *Píseň a tanec z jižních Čech* - 2. cena/B + cena za interpretaci v roce 1975, J. Krček: *Volavé písně z Čech* - 1. cena/A + 1. cena za autorské zpracování v roce 1978 atd.).

Většina snímků, jež Plzeňský lidový soubor natočil, vychází z folkloru západních a jižních Čech. Pod úpravami jsou podepsáni Vladimír Baier, Jaromír Bažant, Ota Berger, Zdeněk Bláha, Vladimír Brand, Antonín Brejcha, Václav Cibulka, Miroslav Císař, Robert Císař, Evžen Diviš, Miroslav Hlaváč, Karel Hofman, Karel Jelínek, Jiří Kasten, Jaroslav Klupák, Jaroslav Krček, Josef Krček, Jiří Linha, Ivana Loudová, Zdeněk Lukáš, Otmar Máchá, Jan Málek, Antonín Modr, Vojtěch Pech, Albert Pek, Václav Procházka, Vladimír Růžek, Jan Slimáček, Bohumil Slivanský, Karel Sodomka, Tomáš Svoboda, Ilja Šmíd, Miroslav Šmíd, Karel Špelina, Jiří Štěpánek, Václav Švík, Jiří Teml, Jan Valter, Jaroslav Vodňanský a Karel Weber. Vznikla také řada nových skladeb inspirovaných lidovou hudbou, které vytvořili např. V. Baier (*Polka pro dva klarinety*, 1970; *Štěbetavá polka*, 1973), Z. Bláha (*Cestička k domovu*, 1986; *Český dvojtanec*, 1988; *Dudácký tanec*, 1976; *Mazurka a sousedská*, 1984, *Nepomuk u Hory Zelený*, 1986; *Pantofel*, 1989; *Štandrlé pro sólový klarinet*, 1969; *Tanec Hoplavá*, 1986; *Vzpomínka na domov*, 1988 ad.), Jar. Krček (*Neřek jsem dnes tejden*, 1981; *Od Bílé Hory*, 1981 ad.), Z. Lukáš (*Bubenářský tanec*,

Kopie lidových písní a tanců z jižních Čech, sbírané v g. a 10. prosince 1893. Písně a tance umístěna na stěhání ve dvou svazcích. Byly zde předány ve všech sbíracích místech, jako a přímým, tedy třeba, vyhledání knihy malované, ozdoby, nádobí, dřevěné lůžkové, stánek, stánek malované (člověk, postel a řada dalších věcí) paměť (paměť, město, dělo soubor, skupina sběratelů, staré knihy, listy, listy, pečeti, mapy, atd. Figurin byl horní a uve jen zjedlý a uvešit bez klav, tedy vlastně jen podlaže, na které sbírály úrodné. Tedy též ne, neopřirání, vztah byl v prvé místnosti, podlažní na očí. Hled. Korespondence vlti místnosti, sálu, ta vlti hranice byla skupina vlti vlti nacházelo se tu i mnoho z letem, tu!

Z deníku T. Novákové.

1984; *Domažlický tanec*, 1971; *Obkročák*, 1965; *Ranní písně*, 1963; *Šátečkova*, 1970 ad.), J. Slimáček (*Česká polka*, 1973; *Furiant*, 1986; *Lidový tanec*, 1973 ad.).

První evidovaný trvalý zvukový záznam souboru pochází z 10. 11. 1955 - Co se *stalo nenadále* (úprava A. Brejcha, zpěv Z. Kovanda, D. Tomeš a pěvecký sbor Česká píseň), poslední zachovaný snímek je z 9. 12. 1996 - *Proč sem jdeš* (úprava J. Teml, zpěv V. Rozsypalová). Od samého počátku své činnosti Plzeňský lidový soubor spolupracoval s množstvím sólových zpěváků (evidováno je jich celkem 81, z toho 73 dospělých + 8 dětí), s tělesem spolupracovalo rovněž Chodské trio či pěvecké sbory Česká píseň, Dětský pěvecký sbor Čs. rozhlasu, Dívčí sbor Pedagogické školy v Karlových Varech a sbor souboru Škoda Plzeň.

Plzeňský lidový soubor byl čistě studiovým tělesem, jehož jméno dodnes zůstává symbolem kvalitní, profesionální interpretace. Z natočených snímků vznikla celá řada hudebních nosičů, které byly kromě edice Českého rozhlasu Plzeň vydány v hudebních vydavatelstvích Edit, Supraphon, Panton, Lunarion, Multisonic a Radioservis. Činnost Plzeňského lidového souboru byla z finančních důvodů ukončena v roce 1996, natočené snímky jsou však dodnes pravidelně vysílány a ani po čase nepřestávají - s větší či menší intenzitou - ovlivňovat amatérské lidové muziky i hudební vkus posluchačů celého západočeského regionu. K závěru ohlédnutí za činností Plzeňského lidového souboru se proto nabízí stále aktuální obecná otázka týkající se míry prospěšnosti vlivu profesionálního hudebního tělesa v oblasti lidové hudby. Je jisté, že profesionální orchestr má velmi často jiný zvuk než amatérská lidová kapela - hráči jsou profesionálové (mají za sebou nejen studium daného nástroje, ale často i dlouhou praxi v různých hudebních tělesech, rozhlasovou praxi nevyjímaje, samozřejmostí je vy-

spělá hráčská technika, která umožňuje jistotu a virtuozitu i v obtížných místech apod.), jednotlivé nástroje nebývají v profesionálních orchestrech obsazené jednotlivě, ale skupinově atd. Výsledkem je (v porovnání s amatérskými kapelami) zvukově, technicky i umělecky zdařilejší nahrávka, která vyhovuje potřebám a požadavkům současného vysílání a také úrovni, na kterou je současný posluchač zvyklý. Je však třeba upozornit na nebezpečí, které produkce zvukově a interpretačně bezchybných snímků přináší - a sice na jisté „zkreslení“ pohledu na lidovou hudbu. Posluchač, který je z rozhlasu zvyklý na profesionální nahrávky lidové hudby, pak při setkání s amatérskou muzikou může být překvapen či zklamán, její zvuk na něj může působit jako něco nezvyklého nebo dokonce negativního, nedokonalého, falešného. Výsledek pozitivní snahy profesionálního tělesa „sloužit“ tradiční hudbě a její popularizaci je pak v tomto smyslu zcela opačný.

Na druhou stranu rozhlasovým tělesem s vysokou interpretační úrovní typu Plzeňského lidového souboru nelze odepřít patrnou zásluhu na rozvoji hudebnosti a zpěvnosti regionu i na rozšíření lidových písní mezi širokou posluchačskou obec. Východisko z nastíněného problému tedy snad lze vidět jen v důsledném a pravidelném zařazování snímků amatérských lidových kapel či nahrávek „z terénu“ do vysílání (ovšem vždy s patřičným komentářem a náležitým průvodním slovem), a především odborné způsobilosti hudebního redaktora, který za výběr a poměr nahrávek lidové hudby ve vysílání zodpovídá. Jen tak bude vhodně zúročena snaha tvůrců i interpretů a využit odkaz takového tělesa, jakým byl Plzeňský lidový soubor Českého rozhlasu Plzeň.

Michaela Benešová

LADISLAV VAŠEK PĚTASEDMDE-SÁTILETÝ

Pětasedmdesátník Ladislav Vašek (*8. 7. 1928) zaujímá na české taneční scéně přední místo jako tanečník i jako taneční pedagog. V Čs. státním souboru písní a tanců (ČSSPT) působil od jeho vzniku v roce 1948 jedenáct let. Za tu dobu vytvořil řadu sólových rolí především v choreografiích Libuše Hynkové a Jiřiny Mlíkovské, z nichž Jánošík ve Zbojnickém ohni patří k rolím vpravdě nezapomenutelným. K charakteristice jeho tvůrčího profilu postačí pár slov: všestranný tanečník vládnoucí přirozeným dramatickým projevem a perfektní technikou. Proto si také rozhodně nikdy nemohl naříkat na nedostatek příležitostí k uplatnění na scéně.

O jeho bytostné činorodosti svědčí i to, jak řešil známou stinnou stránku tanečnické profese, již je nízký důchodový věk. Nečekal trpně na to, až přijde, a s velkým předstihem vystudoval taneční pedagogiku na pražské AMU (1961-1966), aby se po kratší externí spolupráci stal v roce 1983 jejím interním pedagogem a v roce 1993 docentem. Pedagogické práci se však věnuje dodnes v pražském Duncancentru. Ani profesionální dráha neutlumila jeho kladný vztah k amatérským folklorním souborům. Nezapomněl, že ho k ní přivedlo jeho působení v amatérském Valašském krúžku v rodných Malenovicích u Zlína, a spolupracoval s nimi vždy s chutí a rád.

Ze Strážnice zdravíme svěžího docenta Vaška s vyjádřením díky a uznání za jeho působení ve funkci předsedy odborné poroty Soutěže o nejlepšího tanečníka slováckého verbuňku, kterou s přehledem a noblesou vykonával od jejího vzniku v roce 1986 a významným způsobem tak přispěl k její vitalitě a prestiži. Kamarádovi Laďovi přejeme dlouhá léta plné blažených chvil strávených s dobrými lidmi s pěknými písničkami a dobrým vínem.

Karel Pavlišťik

POZDRAV ANIČKE MADĚŘIČOVÉ

Letošní strážnický festival zaznamenal - mimo vlastní program - neobvyklou premiéru. Právě o festivalové neděli se Martině a Jiřimu Pavlicovým narodil syn Marek, symbol muzikantského příští. Všichni se rozjásali, když jsem tuto andělskou zvěst rozhlašoval během přímého vysílání Českého rozhlasu. Obzvláštní radost prožívala Anička Maděříčová, matka rodičky. Jak to tak vypadá, radostnou událost jí Pavlicovi přichystali jako vzácný dar k životnímu jubileu (nar. 21. 7. 1943), kdy babičkovství se přijímá s obzvláštní něhou a radost z něho je nad jiné.

Anna Maděříčová (roz. Havránková, provdaná Nyklová, Maděříčová) - organizátorka, tanečnice, autorka pořadů. Během svého dlouholetého odborného působení v kultuře se metodicky a organizačně věnovala folklorním souborům a dětem především v okrese Uherské Hradiště. Kde všude, to opisují z moudrého slovníku *Od folkloru k folklorismu*, který redigovaly (a zase jsme doma!) Martina Pavlicová a Lucie Uhlíková: „Z jejího popudu vznikla mj. regionální soutěž ve zpěvu lidových písní Zazpívej, slavičku pro děti všech věkových kategorií, která od r. 1975 pomáhá vyhledávat výrazné pěvecké talenty. Spolu s Šárkou Pilátovou vedla skupinu Hradišťánek (1973-1986), od r. 1976 se podílí jako autorka na různých programech MFF ve Strážnici, zejména z oblastí dětského folkloru. V roce 1989 získala za pořad dětských muzik Hrajte mně, husličky Cenu ministra kultury...“.

Anička - tak ji přátelé oslovují - se ovšem neuzavírá jen do dětské komnaty. Je členkou autorského štábu Vlčnovských slavností, spolupracovala s organizátory Kopaničářských slavností. A také musím připomenout, že z jejího nápadu vzešel pozoruhodný hradišťský Festival nástrojů lidové hudby, který už má za sebou dvanáct ročníků. Vaculkův emblém klarinetisty, který zdobí plakáty a všechny festivalové tiskoviny,

je darem vzešlým z jejího dlouholetého přátelství s Idou Vaculkovou. V její otevřené domácnosti potkáte poutníky z blízka i z dále: anglického Johna - nadšeného přítele naší rustikální kultury; Hradišťan mu před lety hrál v Kentu na svatbě - bretaňského, dnes už našeho „možnářského“ Miška Eveny - podhalaňského Jánošíky - světoobčanku Miru Haviarovou... A sama dál objevuje svět - ne, aby zalehla na pláž a znehybněla, ale aby prolezla a do morku kostí vychutnala prostředí Turecka - Skandinávie - tento rok Islandu... Zkrátka žije, jak se žítí má.

A já jí k tomu žehnám!

Jaromír Nečas

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE O DÍLE LUDVÍKA KUBY

Výsledkem rozvíjející se spolupráce mezi Domowinou a Maticí srbskou v lužickosrbském Budyšině a Ústavem lidové kultury ve Strážnici byla mj. mezinárodní konference *Ludvík Kuba jako folklorista, spisovatel a malíř*. Konala se ve dnech 25.-27. dubna 2003 v Budyšině při příležitosti 140. výročí Kubova narození a zúčastnil se jí odborník z České republiky, Polska, Rakouska, Ruské federace a z hostitelské země.

Po zahajovacích a pozdravných projevech předsedy Matice srbské Měrčina Völkela, generálního konzula ČR v Sasku Milana Dufka, ředitele ÚLK ve Strážnici Jana Krista a hlavního organizátora konference Jurije Luščanského z Domowiny vyslechli účastníci dvě desítky referátů.

O své osobní vzpomínky na L. Kubu se podělila Lucija Hajnecová. Vedoucí Kabinetu pro studium díla L. Kuby při Muzeu v Poděbradech Marie Klára Prchalová velmi zaslíbeně hovořila zvláště o Kubově koncepci patnáctisvazkového *Slovanstva ve svých zpěvech*, o osudech Kubových písní z pozůstatosti či o tom, jak jsou Kubovy zápisy

slovanských lidových písní dodnes živé. O Kubových sběrech ukrajinských písní se zmínil Petr Kaleta z Ostravy a komentoval Kubovy dopisy Františku Řehořovi, který psal o Ukrajincích a Rusínech. Nemohu však souhlasit s Kaletovým nepodloženým a povrchním tvrzením, že L. Kuba byl panslavista.

Autor těchto řádků ve svém široce pojatém referátu pojednal o Kubově vztahu k dějinám, kultuře, lidové slovesnosti a soudobém postavení slovanských národů Balkánu. Dagmar Dorovská z Brna se ve svém referátu soustředila na Kubovy črty a zápisy z cest, které pojal do knihy *Čtení o Makedonii*. Na základě Kubových cestopisů charakterizoval obraz, který o Slovanech vytvořil (kromě Poláků, neboť Polsko Kuba nenavštívil) Mieczyslaw Balowski z Opole. V mnohém navazoval na předcházející příspěvek. Poznamenal, že Kuba, ač mnohdy idealizoval Slovy, nestavěl je proti jiným národům. Vídeňský historik umění Peter Chrastek poukázal na některé společné rysy Kubova výtvarného díla s tvorbou malířů vídeňské secese, expresionismu a avantgardy. Petrohradský Vladimír Gurevič rozebral a konkrétně doložil Kubovo pojetí a jeho styl výtvarného ztvárnění slovanských (zejména pak lužickosrbských) lidových krojů. Kubova rozsáhlého výtvarného díla se týkaly rovněž další tři referáty. Na některé společné rysy lužických obrazů L. Kuby (jen do knihy *Čtení o Lužici* zařadil na 60 reprodukcí a čtené kresby) a slovinského malíře Anteho Trstenjaka (1894-1970), který studoval mezi dvěma světovými válkami v Praze a pobýval v Lužici několik let, poukázala budyšínská pracovnice Christina Boguszowá, zatímco její kolegyně Marija Měrčinová vyložila Kubovy obrazy, na nichž zachytil významné lužickosrbské obrozenské osobnosti. Jiřina Langhammerová z Prahy seznámila účastníky s cyklem Kubových obrazů, jež čerpají náměty z Lužice a nacházejí se v Národním muzeu. K zakladatelům a klasikům běloruské etnomuzikologie

zařadila L. Kubu za jeho zápisy běloruských písní Galina Tavlajová z Petrohradu. Otázkami rekonstrukce Kubových zápisů lužickosrbské lidové hudby se zabýval Měrko Šolta z Budyšina. Ředitel pražského Etnologického ústavu AV ČR Lubomír Tyllner přehledně pojednal o dosud stále ještě méně známých teoretických postulátech v oboru etnografie a folkloristiky. Na Kubovo jedinečné a neopakovatelné zachycení lužickosrbských lidových krojů poukázala budyšínská badatelka Ines Kellerová.

Dvoudenní jednání uzavřel Měrcín Vólkel pojednáním o vzájemné korespondenci Kubu a lužickosrbského obrozence Michala Hórniku (1833-1894), který žil deset let v Praze, byl na gymnáziu mj. spolužákem Jana Nerudy a osvojil si základy slavistického bádání u Václava Hanky a Martina Hattaly.

Byl jsem rád, že referent odmítl nepodložená módní a účelová tvrzení některých odborníků o Kubově panslavismu a že zdůraznil Kubovo pojetí slovanské kulturní vzájemnosti, které bylo velmi blízké chápání znalce a propagátora lužickosrbského jazyka a písemnictví Josefa Páty.

Vyvrcholením dvoudenního odborného jednání a nezapomenutelným zážitkem byl koncert písní z Kubových zápisů v jeho monumentálním díle *Slovanstvo ve svých zpěvech*. Ve vynikajícím podání zpěváků Tanji Donatecové a Geralda Schóna, které na klavír doprovázela Oksana Weingardtová-Schónová, zazněly české, moravské, slovenské, slovinské, srbské, charvátské, černohorské, makedonské, bosenské, bulharské, ukrajinské, ruské, běloruské, polské, hornolužické a dolnolužické lidové písně (v této programové skladbě jsem je slyšel poprvé). Potvrdily Kubovu genialitu a renesanční univerzalitu.

Lužickosrbská organizátoři konference připravili pro účastníky ještě dvě příjemná překvapení: nedělní lužickosrbskou mši a celodenní exkurzi po lužickosrbských stopách L. Kubu.

Ivan Dorovský

VÁNOČNÍ VÝSTAVA O KOLEDĚ A KOLEDOVÁNÍ V UHERSKÉM HRADIŠTI

V prosinci 2002 byla ve Slovákém muzeu otevřena výstava *Přijďte chlapi k nám, koledu vám dám*, kterou připravila Ludmila Tarcalová s kolektivem svých spolupracovnic, Martou Kondrovou, Marií Náplavovou a Emou Pelikánovou. Námětem výstavy jsou obřadní občůzky, která autorka sleduje v celé šíři projevů od adventu do svátku Tří králů. Regionální tradici Slovákka zařazuje do obecnějšího, širšího rámce vánočního zvykosloví. Jednotlivé projevy koledy prezentuje samostatně ve více než dvaceti ucelených výjevech, v nichž základním vyjadřovacím prvkem jsou věcné objekty, muzejní exponáty.

Dva úvodní oddíly jsou věnovány předvánočním občůzkám. Připomíná se středověké koledování žáků a služebné chasy v den sv. Martina, mikulášské a lucijské občůzky. Postava Svätého, přinášejícího dětem v koši-

ku dárky - hračky, ovoce, perník, čerty a věnečky ze sušených švestek, vystupuje na pozadí velkoplošné fotografie. Působivá je také prezentace lucky s doprovodnými atributy (peroutka, vařečka, metla). Jednotlivé postavy občůzky autorka provází vysvětlujícím textem. Do cyklu adventních obyčejů zařazuje občůzku žen s obrazem nebo se soškou Panny Marie: na Slovákku obcházely o mariánském svátku 8. 12. a zpívaly legendickou píseň na téma biblického příběhu o tom, jak Bohorodička hledala nocleh před narozením Ježíše. Kancionálky, vozík s naturálními dárky, postava cikánky v tradičním úboru a také nádoba s uhlím na zahřívání přibližují spolu s texty písní světské a náboženské koledy a občůzky, cikánské, pastýřské, obdarování koledníků i atmosféru koledování v zimním čase. Připomenuty jsou také pastorely venkovských kantorů-hudebníků a historie vzniku známé vánoční písně *Tichá noc*. Další oddíly vyprávějí o vánočních občůzkových hrách rozšířených v morav-

Z výstavy *Přijďte chlapi k nám, koledy vám dám...* Foto Silvie Doleželová 2002.

VÝSTAVY

ské tradici, jejichž hlavními postavami byli pastýři, o tříkrálové koledě, o které vypovídají na pozadí obrazu koledníků také její tradiční věřské atributy - kadidlo, křída, sůl a voda. Ke svátku sv. Štěpána a k Novému roku se pojila výslužka služebné čeládky, již končila služba u sedláka. Čeledín a děvečka dostávali od hospodyně bábovku či koláč, který zvláště děvčata měla pěkně vyzdoben a přivázela si jej slavnostně domů; saně s výslužkovým koláčem připomínají tuto významnou událost v životě vesnických dívek, kterou byla ještě v minulém století.

Výstava je dalším příspěvkem k prezentaci lidových obyčejů, o kterou se Slováké muzeum, jmenovitě L. Tarcalová, systematicky pokouší. Připomeňme, že jsme před několika málo lety ocenili její výstavu *A vy pane hospodáři...* Nepochybná přitažlivost zvykoslovných témat pro návštěvnickou veřejnost je provázena náročností v muzejné prezentačním ztvárnění obyčejových projevů, v nichž se věcné objekty vážou na lidi a na jejich specifické, obřadní chování. Nelehkého úkolu se L. Tarcalová opět zhostila se zdarem.

Eva Večerková

„LISTY ZA VYUČENOU“ V MÁZHAUZU PLZEŇSKÉ RADNICE

Zvykli jsme si, že se většina výstav rodí podle jistého schématu - s posvěcením institucí, v nejlepší případě pak za finanční podpory řady sponzorů. Ne vždy je ale hodnota expozice úměrná vzbuzenému očekávání. Najde-li se ale zanícený soukromý sběratel, jenž si dokáže poradit sám, jen s minimální pomocí institucí, pak se dá hovořit téměř o zázraku. S takovou výstavou se Plzeňané mohli setkat v únoru roku 2002, kdy sběratel Miloslav Krist prezentoval v mázhauzu plzeňské radnice výstavu pod názvem *Historie papírových peněz*

v *Čechách*. Po zásluze vzbudila nebývalý zájem veřejnosti, a tak se s ní v letních měsících mohli seznámit i návštěvníci zámku Kozel.

O rok později, v únoru 2003, nabídl plzeňský sběratel veřejnosti další zajímavost.

Dovolil tentokrát nahlédnout do jiné části svého sbírkového fondu, a to výučních listů, dříve zvaných „listů za vyučenou“. Na třiadvaceti panelech a ve čtyřech ležatých vitrínách byly představeny exempláře osobních dokumentů, pocházejících většinou z Plzeňska či ze západočeského regionu, které byly nepostradatelnou vizitkou zručnosti, ale také jistou zárukou schopností řemeslníka a jeho serióznosti při zakládání nové živnosti. Zastoupeni byli kováři a podkován, zámečníci, mechanici, modistky, sedláři, truhláři, zahradníci, kamnáři, myslivci, pekaři, mlynáři, holiči, kadeřníci, vlásenkáři, hostinští, výčepníci, čišníci, sládcí, sladovníci, řezníci, zedníci, krejčíři, kominíci, čalouníci, hodináři, cukráři, perníkáři, bednáři, lakýrníci, puškaři, ševci, obchodní příručí, soustružníci, mědikovci a malíři keramiky.

Desítky exponátů z 18.-20. století zaujaly pečlivou úpravou i impozantními rozměry. Ručně psané a kolorované listy, mnohdy opatřené rytinami nebo litografickým tiskem, obsahovaly veduty města jako sídla cechu nebo místa, kde byl list vystaven. Jako nepostradatelný doplněk výstavy posloužily i další doklady - dobové kresby, výňatky z denního tisku, fotografie i exponáty trojrozměrné - většinou ukázky řemeslných výrobků, doplněné popiskami v tříjazyčné mutaci (česky, anglicky, německy). Pro českého návštěvníka nechybělo ani poučení v podobě seznamu slov, za nimiž dnes jen málokdo tuší jejich prvotní význam (např. hlinomaz, krutičkář, čamrdář, krumplíř, vetešník, brdař, dryáčník, šlejíř, šmejdiř, pecivál, drobník, rypák a fušer). Návštěvník se mohl dobře pobavit i ukázkami reklamy a inzerce (většinou z přelomu 19. a 20.

století), propagující „ryze české výrobky zaručené kvality“.

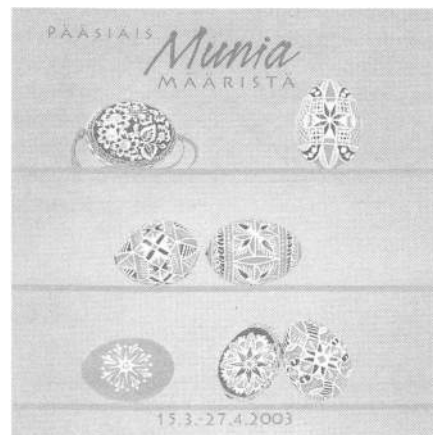
Jestli bylo autorovým záměrem odkázat na dobu, kdy řemeslo mělo „zlaté dno“ a kdy se slovo „řemeslník“ vyslovovalo s úctou, musíme konstatovat, že se jeho snaha neminula účinkem a můžeme jen doufat, že Miloslav Krist v budoucnu zpřístupní i další sbírky.

Marta Ulrychová

FINOVÉ A MORAVSKÉ KRASLICE

Již několik let se úspěšně rozvíjí spolupráce v oblasti výměny výstav mezi Etnografickým ústavem Moravského zemského muzea v Brně a muzeem Vaapriike ve finském Tampere, v jejímž rámci se návštěvníci seznamují s kulturou dané země prostřednictvím nikoliv internetu, ale hmatatelných předmětů. První vlašťovkou na tomto poli byla prezentace moravských betlémů v roce 1997, na oplátku pak do Brna dorazila výstava s názvem *Sauna, terva, vodka*. Na jaře roku 2003 měla ve Finsku vernisáž již třetí akce z této řady s názvem *Kraslice na Moravě*.

Autorka výstavy Eva Večerková řešila nelehký úkol, neboť ze základní sedmitsícové kolekce musela zvolit ex-

ponáty, které by pokryly myšlenku scénáře a navíc by byly v případě poškození během transportu, což patří k trvalým nočním mūrám každého muzejníka, nahraditelné. Limitována těmito podmínkami sestavila soubor o více než čtyřech stovkách položek v časovém průřezu od konce 19. století do předjaří 2003, přičemž co do počtu byly akcentovány kraslice současné nebo z doby nedávno minulé.

Velikonoční zdobení vajec u nás patří k dodnes živým kulturním jevům s dlouhou tradicí, která v této míře není ve Finsku rozvinuta. Současný zájem širší veřejnosti byl podnícen ženskými časopisy typu Burda, které se od počátku sedmdesátých let 20. století v souvislosti s jarní (či vánoční) výzdobou interiérů nechávají inspirovat zvykoslovnými předměty jiných zemí (s obdobným přístupem jsme se setkali již při výstavě betlému). Na tomto základě se rozvinuly i dnešní - vždy však příležitostné - aktivity jednotlivců, školních kroužků apod. Brněnský scénář byl postaven na dvou principech: na zasazení jevu do širších souvislostí (vejce a kraslice v lidových obyčejích, jarní obyčej) a na předvedení široké škály výzdobných technik (leptání, vyškrobávání, barvení a malování voskem, aplikace) včetně „módních novinek“ žánru - tj. kraslic zdobených dírkováním. Pomocí trojrozměrných exponátů a ilustračních fotografií seznamoval první okruh s projevy jarního zvykosloví - s velikonoční obchůzkou, májíčkem, vynášením smrtky, pečivem či pohlednicemi. Druhá část vycházela z estetického působení, kdy se jednotlivé kraslice stávaly artefakty. Jednalo se o divácky velmi atraktivní expozici, kde v kontrastu s technicistním prostředím, daným starou tovární halou, stovky kraslic vzbuzovaly iluzi slunce, nadcházejícího jara. Ostatně uzavření Finové toto jarní poselství akceptovali - výstavou jich za šest týdnů trvání prošlo 9.250, což je na tamní poměry vysoká návštěvnost.

Hana Dvořáková

KONTAKTY S PRACOVNÍ SPOLEČNOSTÍ VYŠKOVSKÉHO JAZYKOVÉHO OSTRŮVKU V NĚMECKU ANEB MODERNÍ KOMUNIKAČNÍ A VÝZKUMNÉ METODY V ETNOGRAFII

V roce 2002 jsem si vytýčila úkol napsat pro časopis Folia Ethnographica vydávaný Moravským zemským muzeem v Brně příspěvek o řemeslech a výroбах v obcích bývalého německého jazykového ostrůvku na Vyškovsku. Jedná se o sedm obcí: Komořany, Čechyně, Hlubočany s osadou Terešov, Kučerov, Lysovice, Rostěnice a Zvonovice. V těchto obcích žilo do konce druhé světové války převážně německé obyvatelstvo (asi tři tisíce osob), které bylo v letech 1945-1946 odsunuto do Německa, zejména do okolí města Aalen ve spolkové zemi Baden-Württemberg. Již v roce 1949 tito vysídlení založili Pracovní společnost vyš-

kovského jazykového ostrůvku (Arbeitsgemeinschaft Wischauer Sprachinsel, v roce 2000 přejmenována na Gemeinschaft Wischauer Sprachinsel e.V.), jejímž úkolem je pečovat o kulturní dědictví a památky přinesené ze staré vlasti. Město Aalen se stalo jejich patronátním městem a umožnilo jim vytvořit si v Muzeu na tržišti (Museum am Markt) vlastní expozici, v níž jsou shromážděny kroje, nábytek, nádobí, reliquiální předměty a další památky na život v německých obcích na Vyškovsku, včetně modelu domu č. 33 v Lysovicích, který je dnes památkově chráněným objektem. Společnost vydává každé dva měsíce časopis Wischauer Heimatbote. Již řadu let pracuje také Taneční a krojová skupina (Trachten- und Tanzgruppe), která má řadu vystoupení v Německu i v zahraničí a prezentovala se i u nás, naposled při česko-německém bálu v Besedním domě v Brně v únoru 2003.

Setkání ve Wischauer Heimatstube v Aalen: (zleva) J. Legner, R. Schurig, J. Pechová a M. Wittek s kopií kroniky Lysovic. Foto z archivu autorky, 2003.

Od roku 1999 mají vyškovští Němci také vlastní internetové stránky (www.wischau.de). Právě tento kontakt, který mi byl poskytnut Muzeem Vyškovska ve Vyškově, jsem využila při své badatelské práci o řemeslech. Do Knihy hostů na internetu jsem napsala stručnou informaci o svém výzkumu a poprosila případné pamětníky o informace o životě a práci řemeslníků v obcích německého jazykového ostrůvku. Velmi vstřícně zareagovala autorka webových stránek paní Rosina Reim z Mnichova, místopředsedkyně Společnosti vyškovského jazykového ostrůvku, která se sama dotázala pamětníků a zaslala mi informace o ševci v Hlubočanech. Přínosná byla však pro mě zejména odezva pana Matthäuse Wittka z Westhausen, rodáka z Kučerova (*1933), který mi díky svému zájmu o historii a vynikající paměti byl schopen podat velmi přesné a detailní informace o vybavení dílen, sortimentu výrobků i dalších okolnostech, týkajících se řemeslné výroby. Cenné byly i jeho postřehy o kontaktech německých a českých řemeslníků a o česko-německých vztazích vůbec.

Pravidelná e-mailová korespondence s panem Wittkem pokračovala a dosud pokračuje i poté, co byl článek o řemeslech už dávno odevzdán do tisku. Jeho vzpomínky na život v Kučerově za války a krátce po ní se vyznačují konkrétními, v historických pramenech ověřenými údaji a objektivitou. Vytváří se tak obraz, který může podat jen pamětník a který je nezastupitelný. Díky M. Wittkovi Etnografický ústav MZM získal publikaci Elizabeth Plank *Bilder aus Wischauer Sprachinsel*, vydanou roku 1981 prostřednictvím Arbeitsgemeinschaft Wischauer Sprachinsel, současně také videokazetu s nahrávkou expozice německých vystěhovalců v muzeu v Aalen a s černobílým filmem z roku 1939, zachycujícím průběh svatby v Kučerově.

Postupně jsem měla možnost seznámit se s řadou bývalých „Vyškováků“ (Wischauer) také osobně při jejich

pobytech v Brně, někteří navštívili i naše muzeum. Sama jsem využila pozvání panem Wittka k návštěvě Německa a expozici v Aalen jsem shlédla osobně. Předání kopie staré německé lysovicke kroniky, kterou se mi podařilo obstarat, městskému archiváři R. Schurigovi se stalo námětem pro článek v aalenských novinách. Také setkání s vysídlení v Německu byla velmi srdečná a přátelská. Předseda pracovní skupiny Josef Legner věnoval Etnografickému ústavu publikaci Otto Stibora *Hier waren wir einst zu Hause* (München 2000) a *Heimatbuch über die Wischauer Sprachinsel in Mähren* (1964, nově 2003).

Vzájemné kontakty pomáhají české straně lépe poznat historii bývalé německé menšiny na Vyškovsku i její současný život v Německu, německé straně pak hledat své kořeny ve staré vlasti a být v kontaktu s jejím současným děním, necítit se zde cizinci. Jsou neformálním naplněním proklamovaného česko-německého sblížení a spolupráce.

Jarmila Pechová

LITVA V DOBĚ REFERENDA

Letošní zahraniční studijní cesta přivedla brněnské etnologы, včetně kolegů ze Slovenska, na Litvu (7.-11. 5. 2003). Jedna z pobaltských republik má pohnutou historii, vyplněnou řadou válečných střetů, okupací a bojů za svobodu a státní svrchovanost. Litevci (3,7 mil.) náleží k baltické jazykové skupině (spolu s Lotyšy), ale úzké vazby měli ke Slovanům, takže se mluví přímo o baltko-slovanské jazykové jednotě. Z hlediska kulturního se objevují vazby jednak k sousedním Bělorusům, jednak k Polákům, s nimiž žili několik století v jednom státním celku.

Programovou náplň exkurze zpracoval R. Jeřábek se záměrem poznat jednotlivé etnografické regiony Litvy, ale

i nejvýznamnější litevská města a některé další kulturně významné lokality. Náleží k nim Křížový vrch (Kryžiu kalnas) u Šiauliai, pozůstatek fortifikace středověkého hradu, který se v 19. století po neúspěšných povstáních proti carské vládě stal národním symbolem Litevců. Podle legendy zde byli tajně pohřbeni padlí účastníci povstání a lidé sem začali přinášet a stavět kříže. Tato tradice zesílila ještě v době sovětské moci a po tom, co byl celý areál dvakrát demolován a kříže zničeny. Dnes je celý pahorek doslova pokryt množstvím různých velkých převážně dřevěných křížů a křížků, ale i christologických a mariánských symbolů, z nichž mnohé ukazují na lidovou řezbářskou tradici. Křížový vrch se stal pro Litevce národním poutním místem, připomínajícím jejich tragickou minulost.

Pobřežní města Palanga a Klaipėda (Memel) neupoutají cizí návštěvníky ani svými památkami, ani moderní architekturou. Jejich tvářnost ukazuje na ste-

Křížový vrch na Litvě. Foto M. Válka 2003.

reotypní poválečnou obnovu měst v sovětském stylu. V Klaipėdė suchozemce spíše zaujme přístav a pohled na Kurskou kosu, úzký poloostrov s písčnými dunami, kopírující pevninu v délce několika kilometrů. Podobně druhé největší litevské město Kaunas, v meziválečné době hlavní město Litvy (Vilno náleželo Polsku), má zajímavý přírodní rámeček se soustavou jezer lemovanými lesy, ale vlastní město opět postrádá výrazné historické jádro. Nedaleko Kaunasu v Rumšiškės bylo vybudováno a v roce 1977 otevřeno i centrální litevské muzeum v přírodě. Rozsáhlý areál na ploše 175 hektarů s různorodým krajinným reliéfem se snaží přiblížit tradiční stavební kulturu čtyř historicko-etnografických regionů Litvy: Dzūkija, Žemaitija, Aukštaitija a Suvalkija. Jejich tradiční stavitelství se lišilo zejména zástavbou sídel (řadové vesnice, samoty), ale spojoval je použitý stavební materiál, dřevo a slaměná krytina. Vedle obytných staveb jednotlivých společenských vrstev litevské vesnice sem byly přeneseny i objekty hospodářské a technické (větrné mlýny). Samostatné komory, které sloužily ke skladovacím i obytným účelům, svým názvem kletija ukazují na vazbu ke slovanské kleti, jež hrála důležité místo v teorii L. Niederla o vzniku trojdílné dispozice domu.

K turistickým střediskům dnešní Litvy náleží vesnice Trakai, jejíž dominantou, středověký cihlový hrad, byl postaven na ostrově uprostřed jezera. I když toto panovnické sídlo bylo opuštěno a z větší části se proměnilo v ruiny, dočkalo se v nedávné době rekonstrukce do „původní“ podoby. Jeho věže i mohutné hradby se opět odrážejí ve vodní hladině, stejně jako množství stánků se všudy přítomným jantarem. Trakai je pozoruhodné ještě tím, že vesnici obývají Karaimové, příslušníci náboženské sekty vycházející z judaismu. Na Litvě se usadili koncem 14. století.

Litevské hlavní město Vilnius má svou charakteristickou tvář a atmosfé-

ru. Z věže bývalého královského hradu zaujme návštěvníka hlavně historické jádro s dominantami věží řady sakrálních staveb. Přímou pod hradním kopcem sídlí v klasicistním paláci Národní muzeum s poměrně rozsáhlou etnografickou expozicí, přibližující tradiční kulturu litevské vesnice. I když její koncepce je klasická - začíná způsoby obživy, zemědělstvím a rybolovem a postupuje přes obydlí a oděv k projevům lidového a zlidovělého umění - zaujme množstvím kvalitních a různorodých exponátů. Na kulturní vazby k východním slovanským národům ukazuje ořební nářadí (socha) nebo lopatkovité přeslice, naopak doklady lidové dřevěřezby (sv. Jan Nep.) jsou svědectvím kontaktů se střední Evropou.

V ulicích Vilna bylo rušno, protože zde probíhala kampaň před referendem o vstupu země do Evropské unie. Skupiny studentů přibližovaly hudbou, tancem, oděvem a dalšími artefakty jednotlivé evropské národy a apelovaly na Litevce k účasti v referendu. Dvě skupiny reprezentovaly samotnou Litvu, jak jinak než v národních krojích, lidovým tancem a litevskou kuchyní, jejíž výrobky nabízely kolemjdoucím.

Z významných památek historického jádra města nelze opomenout Katedrální náměstí s dominantou klasicistního chrámu sv. Pavla, univerzitní areál (bývalá jezuitská kolej), pravoslavný klášter sv. Michala spojující západní stylové prvky (rokoko) s ortodoxním kánonem, tzv. svaté schody s kaplí a množstvím stříbrných vót v městské bráně, poutní místo navštěvované zejména Poláky, nebo cihlový kostel sv. Anny, řazený k předním památkám severské gotiky. Na živý turistický ruch ukazovalo, přes začátek sezóny, množství stánků se suvenýry a upomínkovými předměty, stavební práce zase na snahu Litevců, aby jejich hlavní město důstojně reprezentovalo zemi.

Cestou po Litvě bylo možné sledovat krajinný reliéf, většinou rovinný,

kde se obdělávané plochy střídají s lesy a vodní hladinou. Pokud jsme projížděli v okolí litevských vesnic, bylo patrné, že výrazná modernizace života proběhla i zde a tradiční kulturní formy náležejí minulosti. Do starých časů nás vrátilo spíše čekání na litevsko-polské hranici. Naopak k problémům budoucnosti ve sjednocené Evropě směřoval svérázný monolog polského úředníka, kontrolujícího naše pasy.

Suma sumárum, cesta poučná v několika ohledech. Bylo možné pojem Litvy konkretizovat byť letným pohledem na její minulost i současnost, ve které se kombinuje dědictví reálného socialismu východního bloku se směřováním do Evropské unie.

Miroslav Válka

MYJAVA 2003

Číslovku 44. měl ve svém názvu letošní ročník MFF Myjava, který proběhl 20.-22. 6. 2003. Rozmanitost a pestrost festivalových pořadů i doprovodných akcí svědčí o důkladné programové přípravě. Ne nadarmo má programová rada vytvořenou funkci dramaturga ovlivňujícího celkovou koncepci festivalu. Patrná je na Myjavě i výrazná spolupráce s MFF ve Strážnici, která se odráží jednak při výběru zahraničních účinkujících, jednak v některých podobných či stejných typech osvědčených pořadů. Každý festival je ovšem jedinečný a má své charakteristické prvky. Čím byla letošní Myjava výjimečná pro mě?

Především obdivuji zmiňovanou pestrost celého programu. Pořadatelé mají k dispozici pouze jeden amfiteátr, preto se na myjavském festivalu za celé tři dny člověk doslova nezastaví. Je to určitě jedna z cest, jak si udržet divácký zájem. Ekonomicky méně nákladné malé programy dokážou mnohdy plně nahradit velké komponované pódiové pořady. Jsou kořením každého

FESTIVALY, KONCERTY

festivalu, a když se podaří je vzájemně sladit a třeba i provázat s pořady na pódiu, doslova pak můžete vodit diváka jako loutku mezi jednotlivými scénami. Na letošním ročníku se to podařilo Viliamu Janu Gruskovi v pořadech věnovaných myjavské primášské legendě Samku Dudíkovi. Kromě výstavy fotografií pod Dudíkovou bustou před trnoveckým amfiteátre, o které byla navíc přednáška v rámci pořadu *Folklórna škola - mravov stodola*, se Gruskovi velmi vydařila audiovizuální kompozice *Posolstvá a mosty Samka Dudíka* v myjavském evangelickém kostele, na kterou navazovala pietní vzpomínka přímo u Dudíkova hrobu. Vzpomínalo se především v melodiích, které se nad myjavským „cintorínem“ postupně nesly od strun asi deseti primášů ze slovenské i moravské strany Bílých Karpat.

Své místo v programové struktuře festivalu mají i pořady věnované hudebním nástrojům. Druhá přednáška v rámci *Folklórnej školy - mravov stodoly* byla věnována dechovým hudebním nástrojům v lidové hudbě západního Slovenska. Bernard Garaj a Peter Michalovič v ní vyzkoušeli vše, co pak ve večerním pódiovém programu *Trubači trúbili, muzika hrála...* mohli diváci vidět i slyšet ze hry muzikantů a jejich instrumentů.

Velmi oceňuji stále místo divadelních představení mezi festivalovými pořady. V pátek večer mohli diváci zhlédnout ve Svítekově sadě hru *Keď sme išli do hory na drevo*. I když se jednalo spíše o ohlasovou tvorbu a z větší části bylo představení založeno na improvizaci, měli protagonisté velký úspěch. Myslím, že přesně takto vznikaly lidové dramatické hry a kdybych žil v myjavském vesnickém společenství před sto lety, určitě bych si u příležitosti nějakého vhodného výročního občeje vyžádal reprízu. Další divadelní představení, věnované tentokrát především dětem, se konalo v *Nedelnej škole hier, tanca a zábavy*. Před očima diváků vrostlo během několika minut Teatro

carnevalo a do Trnovců nahlédly loutky Juraje Hamara - především Gašparko byl velmi neposedný a zvědavý.

Zajímavě vypadal v programové nabídce i pořad *Tanec ako remeslo*. Kromě členů folklorních souborů se v něm představili i studenti a absolventi tanečního oboru Vysoké školy múzických umění v Bratislavě, kteří prezentovali některé slovenské lidové tance ve vlastním podání. To se mělo pravděpodobně nějak lišit od vystoupení členů folklorních souborů, leč kromě toho, že členové souborů byli ve více či méně stylizovaných podobách lidových krojů a taneční mistři v civilním oděvu, rozdíl příliš patrný nebyl. Očekával jsem vzájemné inspirace, umělecké zpracování tanečního materiálu, možná i některé baletní prvky aplikované do upravených folklorních projevů. Místo toho docházelo k pouhému střídání souborů a studentů na jevišti se stejnými tanci. Pořadu nepomohlo ani promítání krátkých videosekvencí, které by byly jistě, kdyby se více logicky provázaly s programem, dynamickým prvkem. V některých momentech se navíc projevila nezkušenost mladého autora patrná špatnou inspicí a zbytečnou zdlouhavostí některých pasáží. Domnívám se, že je škoda nedotáhnout tento dobrý námět do konce. V podstatě se jedná o jedinou letošní závažnou chybu programové rady myjavského festivalu, která si přípravu pořadu dobře nepohlídala a v rozhodujícím okamžiku asi nepodala Fero Morongovi pomocnou ruku.

Celkem měl MFF Myjava 2003 téměř třicet pořadů. Navštívit všechny je pro jednoho člověka bohužel nad jeho síly. Uvedl jsem proto jen několik postřehů, které se mi zdají být pro hodnocení letošního ročníku zásadní. Myjavský festival se totiž jinak „tyčí“ nad obdobnými regionálními slavnostmi především tím, že je mezinárodní, je festivalem CIOFF a je dramaturgicky velmi dobře propracovaný.

Jan Blahůšek

„MY BLUE“ ANDRÉ OCHODLA V PLZEŇSKÉ VELKÉ SYNAGOZE

Když byl Karel Poláček Židovskou radou starších poslán v únoru 1943 do Plzně, aby zde v budově Velké synagogy třídil knihy, poznamenal si 25.2.1943 do svého deníku: „*Budova vystavěná ve stylu komercialrathském: my na to máme. Plzeňáci jsou na ni pyšní.*“ (K. Poláček: *Úvahy, Korespondence, Deník z roku 1945*, Praha 2000, s. 310). Postřeh vynikajícího českého žurnalisty potvrzuje jeho vztah k židovství (jak se o něm ve vzpomínkách zmiňují Poláčkovi současníci) vyjádřený sebeironií, která posléze vústila až ve sžíravé sebeobviňování.

Dnes se druhá největší synagoga ve střední Evropě těší živému zájmu zahraničních turistů. I přes velkolepou rekonstrukci je však zhora nemožné zahladit veškeré stopy jejího postupného chátrání, k němuž docházelo v době komunistického režimu. Tím, že Židovská náboženská obec propůjčením mohutné stavby doplňuje v současné době v Plzni téměř neexistující velkokapacitní koncertní sál, umožňuje tak Plzeňanům shlédnout četná vystoupení interpretů (např. Evy Urbanové, Gabriely Demetěrové, Jiřího Stivína, Lubomíra Brabce, Jiřího Barty), jejichž výkony patří k vrcholným uměleckým zážitkům. V květnu letošního roku (5. 5.) se o něj postaral i šansoniér polsko-německého původu André Ochodlo, pro jehož koncert byl zvolen právě květen jako období, v němž si svět připomněl 60. výročí zoufalého boje obyvatel varšavského ghetta.

Renomovaný zpěvák, režisér, ředitel sopotského Divadla Atelier (od roku 1989) a festivalu Sopotské divadelní léto (od roku 1994), není pro české publikum neznámým pojmem. V sólovém recitálu, v němž ho doprovázela skupina klezmerového obsazením, rozšířená o klavír, se tentokrát výlučně věnoval

poezii básníka rumunsko-židovského původu Icyka Manger (1901 - 1969) v hudebním zpracování krakovské skladatelky Evy Kornecké, dále pak Hertse Rubina a Dova Seltzera. Pro některé texty bylo využito i lidových melodií. Jak literární předloha, tak i její adekvátní zhudebnění obsahovalo - zejména v melodické složce - mnohé prvky, jimiž autoři navázali na folklor židovských diaspor, žijících ve střední a východní Evropě, hovořících jidiš. Šťastné spojení tvůrců dalo charismatickému zpěvákovi možnost uplatnit vedle jeho podmanivého témbu, obdivuhodného hlasového rozsahu, pěvecké techniky a přirozené muzikálnosti i celou škálu výrazových prostředků, jimiž působivě vyjádřil často velmi kontrastní, ba dokonce krajní polohy lidské existence. „Princ balady“, jak světoběžníka Manger, písničho v jidiš, nazývali jeho současníci, kteří ho také často přirovnávali k Villonovi, tak našel pro své verše interpreta vskutku nejpovolanějšího.

Ochodlův projekt s názvem *My Blue*, premiérován v srpnu 2001 v orchestrálním aranžmá Bohdana Jarmolowicze, je zachycen i na stejnojmenném CD, natočeném roku 2002 vydavatelstvem Universal Music Polska. Autor aranžmá zde řídí Státní komorní orchestr Sinfonia Baltica. V „modrém“ bukletu najdeme informace o Icyku Mangerovi i všech zainteresovaných interpretech. Mangerovy verše jsou zde uvedeny v anglickém, německém, francouzském a polském překladu.

S Mangerovou poezií se lze do třetice seznámit i ve stejnojmenné publikaci, v níž básníkovy verše najdeme kromě originálu ve čtyřjazyčném překladu, tentokrát v hebrejštině, němčině, polštině a angličtině. Autory grafické podoby, využívající jak techniky fotomontáže, tak ilustraci izraelského výtvarníka Alexandra Vaismana (nar. 1967 v Černovicích), jsou Anna a Krzysztof Klejzerowiczovi. Překlady Mangerovy poezie předchází básníkova stručná biografie, jakož i příspěvky z pera Al-

freda Kittnera (Bukurešť 1979), Alfreda Margula-Sperbera (Černovce 1932) ad.

Na čelném místě je - opět v čtyřjazyčné mutaci - uveden text *Řeči o jazyce jidiš* F. Kafky, v níž spisovatel nabádá posluchače, aby si tuto řeč *Jak jen budou moci, vychutnali*, ale také, aby „se jí nebáli“, neboť není účelem účinkujících touto řečí někoho trestat. Pozoruhodný je také citát, dokumentující vztah k židovské hudbě francouzského skladatele Maurice Ravela. „*Byl jsem upoután cizí a nezapomenutelnou krásou židovské hudby. Jakmile jsem zaslechl několik původních židovských melodií, okamžitě vzbudily moji pozornost a já jsem měl pocit, že mne někdo odvádí do nového hudebního světa. Byl jsem tak okouzlen tajemnou barevností a exotickým šarmem těchto melodií, že jsem je několik týdnů nemohl pustit z hlavy. Tak vzplanula síla mé představitosti...*“ Podle mohutného potlesku, jenž se rozezněl po Ochodlově vystoupení, lze předpokládat, že s podobným pocitem odcházeli i plzeňští posluchači.

Marta Ulrychová

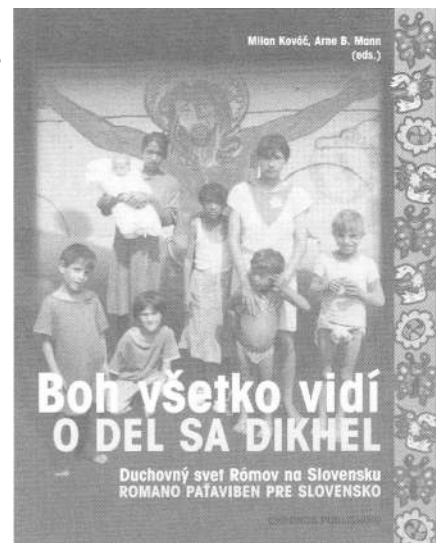
MILAN KOVÁČ - ARNE B. MANN (ed.): BOH VŠETKO VIDÍ. O DEL SA DIKHEL. Duchovní svět Rómův na Slovensku. Romano paťaviben pre Slovensko. Bratislava: Chronos 2003, 346 stran, dvojazyčné české a romské vydání, angl. resumé, čb foto.

Kniha představuje jedinečný počín, který by neměl uniknout pozornosti jak odborníkům z řad etnologů, romistů, religionistů a sociologů, tak širší veřejnosti, která má zájem blíže poznat duchovní svět romského etnika. Vznikla jako výsledek ročního výzkumného projektu *Religiozita slovenských Romů* na jehož realizaci se v letech 2001-2002 sešli slovenští odborníci a studenti z oblasti religionistiky (Milan Kováč, Tatiana Po-

dolinská, Danijela Djurišičová, Attila Kovács), etnologie (Arne B. Mann, Zuzana Palubová, Jakub Mináč) a romští aktivisté (Rastislav Pivoň a Anina Botošová). Vydání knihy je dvojazyčné. Do romštiny přeložili její text pražští romisté Jakub Krčák a Jiří Poss.

Badatele spojilo úsilí zmapovat v terénu duchovní svět Romů „nejen v jeho církevním rámci, ale také lidové formy náboženství a různé formy duchovní kultury všeobecně“ (s. 11). Vlastní výzkum probíhal ve venkovském prostředí (v romských osadách a obcích obyvaných společně Romy a ne-Romy) v devíti regionech, které byly vybrány tak, aby reprezentovaly jednotlivé oblasti Slovenska (Spiš, Šariš, Abov, Horehronie, Gemer, Záhorie, Trnavsko, Nitransko).

V úvodní kapitole se M. Kováč a A. Mann věnují historii religiozity Romů, informují o záměru a realizaci projektu a shrnují jeho výsledky. Jádrem publikace pak tvoří devět studií, z nichž se každá věnuje specifické oblasti romského duchovního světa. V jednotlivých příspěvcích nacházíme údaje o základních demografických a sociálních charakteristikách zkoumané lokality (s pra-

RECENZE

videlností se opakují zprávy o neza-městnanosti, špatné sociální situaci, o problémech ve vztahu s majoritou a o nechuti i strachu hlásit se v demografických průzkumech k romské národnosti). U každé studie bych také ocenila podrobnější seznámení s průběhem a metodologií, pozicí badatele apod, protože z většiny studií se o tomto dovidáme velmi málo. Výjimku představuje práce D. Djurišičové, T. Podolinské a A. Botošová. Vlastní jádro studií pak spočívá v popisu a analýze zvoleného tématu.

Z. Palubová zaměřila ve své studii *Fenomén smrti v lidovém náboženství Romů z okolí Trnavy a Nitry (Obce Madunice, Lukáčovce, Čakajovce)* pozornost na komplex představ a praktik spojených se smrtí. Seznamuje s chápáním smrti, představami spojenými se znameními jejího příchodu a s vírou v existenci posmrtného života a záhrobí jako světa mrtvých, který je „analogický světu živých, se všemi lidskými potřebami, vztahy a chováním“ (s. 27). Pro Romy je obzvlášť příznačná víra v tzv. muly, duchy zemřelých, kteří neztrácejí vztah k živým a vracejí se k nim. Badatelka přináší řadu vyprávění o formách zjevení těchto mulů (nejčastěji jako antropomorfních či zoomorfních bytostí), o důvodech jejich návratu a o opatření, která jim mohou zamezit. Z těchto autentických výpovědí je patrné, jak je víra v revenantismus u Romů stále živá.

Ve studii *Rómske nové duchovné piesne v obci Rankovce* informuje J. Mináč o živém písňovém repertoáru v abovské vesnici Rankovce, jejíž obyvatelé prošli tzv. zřetězenou konverzí od katolictví, přes adventisty sedmého dne až k evangelíkům augsburského vyznání. Autor hovoří o melodice nových duchovních písní, která je zásadně ovlivněna styly moderní hudby (především tzv. rom-popem). Podle tematiky rozděluje autor nasbírané písně do dvou skupin: písně oslavné a písně prosebné a žalostné. Písně obou skupin jsou nositelkami náboženského prožitku, při-

čemž druhá skupina tematicky navazuje na okruh tradičních romských písních vypovídajících o utrpení, nejistotě, bídě, hladu, nešťastné lásce či samotě zvaných také čorikane gila (žalostná píseň). Studie je doplněna přílohou známých textů dvaadvaceti písní.

Výzkum A. Kováče, autora studie *Bôrka: komunity, identity a náboženstvo v hornogemerskom pútnickom mieste*, probíhal v obci gemerské obci Bôrka, která je také významným poutním místem z druhé poloviny 18. století, jehož obyvatelé jsou romské a maďarské národnosti. Většina Romů je katolického vyznání, mezi Maďary se nacházejí jak katolíci, tak protestanté kalvínského směru. Badatel si klade otázku, jaké jsou důvody skutečnosti, že obec není funkční a jednotnou komunitou. Ve své výzkumné práci v terénu odhalil, že ani společná konfese, ani sdílený život ve významném poutním místě nenapomáhá k integraci komunity a překročení etnické propasti mezi my-oni.

Silné působení katolické církve na život ve spišské romské vesnici Lomnička odhalila ve svém terénním výzkumu A. Botošová. V příspěvku *Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička* seznamuje s intenzivním náboženským životem Romů, jehož indikátory jsou jak aktivní účast na oficiálním kultu, tak především osobní zbožnost. Mezi její hlavní projevy patří každodenní individuální modlitby, rodinná setkání spojená s vyprávěním, zakončená společnou modlitbou, vytváření sakrálního prostoru v domě prostřednictvím obrazů a sošek svatých. Autorka také informuje o zvycích a obřadech spojených s rituály přechodu a o specifických projevech romského duchovního světa, mezi něž patří především slavnostní sliby věrnosti mezi partnery a veřejná zpověď.

Z dlouholetých výzkumů a dostupného etnografického materiálu vychází A. B. Mann ve studii *Magická ochrana novorozence u Romů na Slovensku*. Přináší obsáhlý výčet zvyklostí a věr-

ských představ vážících se k narození dítěte, mezi něž patří víra v možnou výměnu novorozence, jeho uhranutí, magické praktiky na jeho ochranu a zvláštní význam křtu jako ochrany. Hlavním záměrem autora je zdůraznit analogie mezi duchovním světem Romů a majority a zasadit zvyklosti praktikované v romském prostředí do širšího kontextu obecně sdílených představ a praktik, které překračují hranici mezi Romy a ne-Romy.

Většina badatelů byla nucena na základě svých poznatků z terénu konstatovat mizivé úsilí tradičních církví přispívat k integraci Romů s majoritou. Jednou z výjimek představuje práce saleziánů - mj. organizátorů speciální romská poutě v šarišské obci Gaboltov. Jejich působení se věnovala ve studii *Cirkev jako iniciátorka zmien v rómskej spoločnosti (možnosti a obmedzenia)* D. Djurišičová. Svůj výzkum provedla v obci Poštárka u Bardejova, která je obývaná společně Romy a ne-Romy. V obci již před rokem 1989 působila romská řádová sestra Anastazie, v polovině devadesátých let zde vzniklo saleziánské centrum. To slouží nejen jako kostel a místo pro náboženská setkání, ale zaměřuje se především na práci s dětmi, dalo vznik mateřské a základní školy navštěvované společně Romy a ne-Romy. Badatelka se snažila postihnout nejen aktivity a působení tohoto centra, ale především hodnocení jeho práce samotnými Romy. Cenné je také zachycení mnohých vyprávění o zjeveních Ježíše.

Studie R. Pivoně *Negatívne sily, niektoré ich podoby a pôsobenie v živote Rómov (Na príklade troch obcí v okolí Hlohovca)* vychází z bohatého materiálu shromážděného terénním výzkumem v obcích Žikovce, Leopoldov a Madunice. Z výpovědí informátorů velmi plasticky vystávají analogie mezi duchovním světem Romů a majoritní společností. Tak ve vyprávěních o démonických bytostech, čarodějnicích a jiných zlých silách funguje stejně jako

u ne-Romů jako nositel a symbol zlých sil ženský princip, za zmínku stojí např. i to, že „ve vyprávění Romů vystupují v úloze čarodějnic - negativních bytostí - takřka výlučně ženy, především Nerómky (gádžovky)“ (s. 118). Ani další představy o negativních silách se od světa majority neliší - ve věrských vyprávěních figurují jako démonické či polodémonické bytosti především lidé přicházející do styku se smrtí - kostelníci, hrobníci, dále pak také mniši, faráři atd. Autor zachytil řadu vyprávění o možnosti negativního magického působení tzv. porobení, uhrnutí, očarování, uřeknutí a o možnosti ochrany před těmito praktikami, mezi nimiž mají vedle využívání různých talismanů a amuletů zvláštní význam ochranné formule, zaklínadla, modlitby a manipulace se svěcenou vodou. Autor dochází k závěru, že stejně jako u majority zůstává větší na těchto představ a praktik spíše součástí orální tradice než skutečně žitou a věřenou realitou.

M. Kováč prováděl výzkum mezi řeckými katolíky v obci Telgárt v slovenské národopisné oblasti Horehroní, která si stále ještě uchovává lidové tradice a archaický charakter. Ve své studii *Slnko pre spravodlivých, Posvátnost přísahy a Boží sankce mezi horehronskými Romy z obce Telgárt* autor vykresluje svébytný svět romské religiozity. Zdá se, že život tamních Romů je doslova naplněn pocitem Boží blízkostí. V jejich představách o Bohu se ozývají velmi staré archaické obrazy, podle nichž např. „Bůh je velký, má velké ruce a oči, kterými vidí celý svět“ (s. 134). Velká osobní zbožnost se projevuje také zdobením příbytků svatými obrazy a ikonami - úsilím o to, aby byl Bůh doma s nimi. Velmi zajímavé jsou popisy diskusí nad Bibli, nad tématem smrti, návratu mrtvých a nad podobou posmrtné existence. Hlavním zájmem autora bylo zmapovat a analyzovat fenomén romských přísah, přičemž vytvořil na základě míry posvátnosti a vážnosti čtyři kategorie přísah. Hovoří o tzv.

všední, sankční, ceremoniální a věrnostní přísaze, která se liší formou a především způsobem odčinění, které následuje po porušení přísahy. Tak je například tzv. všední přísaha *de facto* běžnou součástí mluvy a používá se i při zcela banálních záležitostech, zatímco věrnostní přísaha mezi manželi má formalizovaný rituální charakter, při němž jsou osoby, které přísahají, nahé, klečí v blízkosti vyobrazení Ježíše Krista, přísahající manipuluje při přísaze s dýkou či nožem a naznačuje, že při porušení přísahy bude následovat smrt.

S cílem zmapovat působení letničního sboru Slovo života se vydala T. Podolinská do osady Plavecký Štvrtok na Záhorí. Mezi místními Romy vládl dlouhodobý antagonismus, který poté, co členové jednoho z rodů konvertovali k novému náboženskému hnutí, přerostl v otevřený náboženský konflikt. Vesnice se ve jménu „Starého“ a „Nového“ Boha stala bojištěm, je rozdělena neprůhlednými ploty z vlnitého plechu a dřeva a došlo v ní k sérii výtržností, které vedly k obětem na životech. Je skutečně obdivuhodné, že se badatelce podařilo provést výzkum a mít dveře otevřené u obou zneprátených stran. Ve studii *Boh medzi vojnovými plotmi Náboženská polarizácia v rómskej kolónii v Plaveckou Štvrtku* mistrně zachytila historii a podstatu konfliktu, pronikla do sociálních a příbuzenských vztahů, při jejichž interpretaci využila antropologického rozlišení tradičních a progresivních skupin.

Díky úsilí slovenských badatelů máme v rukou knihu, která zavádí mezi Romy různého vyznání a odlišného vztahu k náboženství, všemi studii se však jako červená nit vine zpráva o „hluboce zakořeněném pocitu Romů, že jejich život se permanentně odehrává před „Boží tváří“ (s. 13). Tuto myšlenku vyjadřuje také titul knihy „Boh všetko vidí“, který je překladem romského pořekadla „O Del sa dikhel“.

Upřímně doufám, že po publikaci seznamující s religiozitou slovenských

Romů žijících ve venkovském prostředí bude následovat stejně zdařilý projekt věnovaný duchovnímu světu Romů obývajících městské aglomerace. Snad se kniha stane také inspirací pro etnology a romisty u nás, aby rozšířili znalosti, které lze získat z velmi skrovného množství knih, studií a kapitol na toto téma a vyrazili do terénu, ptali se a naslouchali.

Zdeňka Machálková

OLIVER BENVENUTI: ALTES HANDWERK. Hohenems 2001, 227 stran.

Minulé století s sebou přineslo vedle řady dalších událostí i významný zvrat ve vývoji rukodělné a řemeslné výroby. Tovární produkce, uplatňování nových hospodářských forem i obecné změny v podmínkách života lidí na venkově či maloměstě ve svém důsledku stále razantněji vytlačovaly malovýrobní provozy. Přispěly tím k silnému útlumu, nebo zániku řady tradičních řemesel. Do jaké míry se poměry a trendy v naší zemi lišily či shodovaly se situací u našich sousedů, můžeme posoudit díky knize Olivera Benvenutiho *Altes Handwerk*, která nám přibližuje soubor celkem sedmdesáti dvou různorodých řemeslných činností z rakouské spolkové země Vorarlberg.

Na rozdíl od jiných obdobných publikací, zaměřených primárně na dokumentaci výroby a technických postupů, popř. prostředí, v němž řemeslník pracuje a z něhož pochází, byla geneze recenzované knihy odlišná. O. Benvenuti (*1954) je totiž svou profesí fotograf. Jeho zájem o řemesla však přerostl rovinou pouhé fotodokumentace a svoji pozornost zaměřil na samotné nositele řemeslných dovedností, jejich osudy, tradici atd. Zaznamenal autentické prostředí dílen, pracovní postupy a samotné řemeslníky při jejich práci. Přestože mnohá z prezentovaných řemesel jsou

RECENZE

dodnes provozována, jiné stačil autor zachytit již jen v posledních okamžicích jejich fungování, před úplným zánikem, či smrtí posledních nositelů.

Seznámíme-li se s celou nabízenou škálou činností, zjistíme, že pod jednotící název *staré řemeslo* jsou zahrnuty různé formy činností. Některá souvisejí s běžným provozem hospodářství (kufí kos, příprava otýpek), další jsme zvyklí zařazovat mezi podomáckou výrobou, ale část z nich již náleží do skupiny klasických řemesel (ať již ryze městských, tak i specifických spíše pro venkov), včetně zvláštní skupiny, již lze dnes klasifikovat jako řemesla umělecká (štukatér, řezbář). Vedle běžných venkovských řemesel se tak věnuje také těm činnostem, které po celou dobu své existence zůstávaly v městském prostředí a na venkov přicházely jen jejich výrobky (svíčkaři, hodináři, puškaři, kloboučníci), nebo stály téměř stranou potřeb lidového prostředí (štukatéri, autoři kostelních vitráží). Horské prostředí spolkové země Vorarlberg do jisté míry stejně jako v jiných regionech determinovalo základní konstituování řemeslných činností především na základě schopnosti využít domácí surovinové zdroje. Podomácké i plně profesionální zpracování dřeva a různé formy textilní výroby se i pro zdejší obyvatelstvo staly výitým zdrojem finančních prostředků. Téměř každá obec musela vedle toho k pokrytí základních provozních potřeb disponovat i kovářem, řezníkem nebo sedlářem, místní specifika se ovšem promítala do různých specializací (nožíři, výrobci kos a srpů) či méně obvyklých zaměstnání (rašelinář).

Absence hlubšího studia materiálu, která by autorovi mohla být vyčítána, je kupodivu v případě Benvenutiho vlastně pozitivním vkladem. Přestože do svého záběru zahrnul i takové činnosti, které za řemeslo považovat nemůžeme (soumaři, příprava otýpek, krtičkáři), není svazován při výběru jednotlivých dokumentovaných činností i u nás běžně rozšířeným nešvarem hodnotit rukoděl-

né činnosti především z estetického hlediska „lidově uměleckých kritérií“.

Již samo profesní zaměření autora se promítá do pochopitelného preferování obrazové složky, která zde není jen pouhým doplňkem, ale rovnocennou součástí publikace. Ostatně kniha vlastně vznikala až následným doplňováním textových částí k již hotovým fotografickým kolekcím. Ale ani to není na škodu. Dostává se nám totiž do rukou výborný srovnávací materiál pro dokumentaci některých řemeslných postupů a úkonů, zároveň si můžeme vytvořit představu o vybavení dílen a pracovních prostorů. Velmi rychle se tak ujistíme, že u mnohých rukodělných činnostech se národní či regionální specifika (např. v základním vybavení) zcela smazávají. Stejný funkční základ vyhotoveného výrobku, determinace materiálem i obdobným pracovním postupem se promítají nejen do společných shodných rysů výrobních fází, ale i do základního vybavení nástroji a pomůckami. Šindelář či výrobce hrábí z Vorarlberska, Korutan nebo z Moravy prostě musí používat tytéž nástroje: sekeru, palici, poříz, nožní svérák (zvaný u nás *stryček*). U technicky pokročilé řemeslné výroby s používáním továrních nástrojů a strojů je pak tato shoda ještě více markantní. Ostatně návštěvníci výstavy *Poznávejte s námi ztracený svět* ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm by při srovnání zde vystaveného vybavení Poláškovy klempířské dílny a fotografií z Benvenutiho knihy, věnované nenzingskému klempíři Raimundu Visintainerovi, nenašli i přes několikasetkilometrovou vzdálenost příliš velké rozdíly. Povědomé nám budou znít i některé termíny pro pojmenování konkrétních nástrojů, které české prostředí fakticky převzalo a více či méně si je jazykově přizpůsobilo.

Jsou to právě nositelé řemeslných dovedností, kteří se stali i přes název knihy vlastně skutečnými objekty autorova zájmu, včetně barvitých osudů a životních zkušeností. Kontinuita řady

z představených činností byla v minulých desetiletích narušena, přesto také zde fungují obdobné mechanismy, které vlivem narůstající poptávky opět oživily skomírající aktivity (výroba tkaných koberců, kamnářství). Široký záběr dokumentovaných činností skýtá velkou výhodu v možnosti srovnání jejich historického i současného vývoje, sledování tradičnosti i ochoty k předávání dalším řemeslnickým generacím, či naopak ztrátu opodstatněnosti a faktický zánik.

A právě snad až přílišný tematický záběr bychom měli autorovi nejspíše vytknout. Nedokáže tak totiž danou řemeslnou činnost postihnout do větší hloubky, takže působí jen jako letmé nastínění. Jeho přístup ovšem může být zároveň poučením, že naše pozornost by se neměla upírat jen k zaznamenávání oněch tradičních řemesel, která jsou již delší čas v zájmu etnografů. Vedle nich je i řada dalších zajímavých rukodělných oblastí, které stály doposud neprávem stranou bádání. A přitom se např. právě již jednu zmínění klempíři - a zvláště ti, kteří realizovali i tzv. galantní klempířství (konve, hrotky na mléko, vany, plechy a formy), přece také na počátku 20. století do značné míry podíleli svými výrobky na vybavení venkovských i městských domácností. Benvenutiho práce tak může sloužit rovněž jako jistý stimul a podnět k naší vlastní dokumentaci „opomíjených řemesel“.

Daniel Drápala

EVA VEČERKOVÁ: KRASLICE NA MORAVĚ. Brno: Moravské zemské muzeum 2003, 170 stran, 42 tab. barevných foto.

Knihy je výsledkem autorčina dlouholetého profesního zájmu o obyčejovou kulturu a zvykoslovné atributy, který vyústil v letech 1997-1999 do řešení grantového úkolu ministerstva kultury na téma *Kraslice na Moravě - tradice, současný stav a muzejní sbírka*. V rám-

ci plnění tohoto úkolu získala E. Večerková systematickým studiem pramenů a soustavným terénním výzkumem ucelený soubor informací o zdobení kraslic v různých oblastech Moravy v minulosti a současnosti i o obyčejích a tradicích spojených s velikonoční pomlázkou. Zároveň obohatila muzejní sbírku Etnografického ústavu MZM v Brně, jehož je pracovnící, o více než dva tisíce kraslic ze všech koutů Moravy. Vytvořila tak srovnávací, přesně datovanou sbírku, která nemá v českých muzeích obdoby. Své poznatky shrnula v publikaci, nedávno vydané Moravským zemským muzeem.

Po úvodu, v němž je nastíněn dosavadní vývoj zájmu o kraslice ze strany muzeí a sběratelů, který se datuje zhruba od osmdesátých let 19. století (R. Tyršová, J. Klvaňa, J. Soukup, Vlastenecký muzejní spolek v Olomouci, Moravské zemské muzeum v Brně, ve 20. století pak regionální muzea, ÚLUV), následuje odborně fundovaný výklad o roli vejce v lidové víře a obyčejích. Od starověkých mýtů a bájí o stvoření světa z vejce přes křesťanskou symboliku autorka přechází k lidovým věrským představám a magickým prak-

tikám, které podrobně rozebírá tak, jak se uplatňovaly při různých obyčejových příležitostech: při jarní setbě, při prvním výhonu dobytka na pastvu, při narozeninových obyčejích, ale i v léčitelských praktikách. Neopomíná samozřejmě ani společenskou funkci vejce jako platidla či daru. Tím se dostává k velikonočním obyčejům, které hodnotí zejména z hlediska využití vajec k obdarování či výzdobě příbytku.

V následující kapitole se E. Večerková věnuje způsobům výzdoby kraslic, a to počínaje nejstarším archeologickým dokladem na našem území, pocházejícím z 11. století. Zmiňuje přírodní i pozdější umělá barviva, symboliku jednotlivých barev i způsoby zdobení. K nejčastějším technikám, které badatelka podrobně komentuje, patří zdobení pomocí nalepovaných obrázků, batikování s využitím otisků přírodnin, mramorování, reliéfní ornamentální voskování či batikování voskem, leptání a vyškrabování, aplikace různých materiálů na povrch vejce. Pozornost je věnována také imitacím vajec zhotovených ze skla, porcelánu, dřeva, cukru, čokolády i jiných materiálů.

V další části publikace autorka přehledně popisuje situace v jednotlivých moravských regionech, zejména na starých sídelních územích, kde má zdobení kraslic nepřerušenu tradici: na západní Moravě, na střední Moravě (Brněnsko a Blanensko, Hanácké Slovácko, Haná a přilehlé oblasti na západě, Podhostýnské a Lipenské Záhoří), na východní (Kravařsko, Valašsko) a jihovýchodní Moravě (Uherskohradištsko a Uherskobrodsko, Uherskoostrožsko a Veselsko, Velicko a Strážnicko, Kyjovsko, Podluží). Kromě toho podává základní informace i o nově osídlených oblastech. Každý kraj je charakterizován z hlediska převažujících technik a motiviky zdobení velikonočních vajec v minulosti, není opomenut ani pozdější vývoj, údaje o sběratelích a zastoupení kraslic v muzejních sbírkách. Na závěr každé podkapitoly jsou připojeny me-

dailóny některých tvůrkyň, ale i tvůrců těchto malých uměleckých dílek, na nichž dokumentuje rozmanitost individuálních přístupů k tradici.

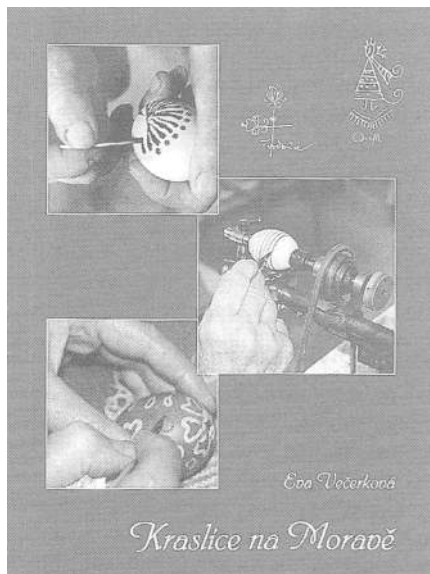
Regionální přehled uzavírá zobecnující shrnutí a pojednání o jednotlivých typech ornamentů a technik z výtvarného i kulturně-historického hlediska, najdeme údaje o kraslicích v městském prostředí a o obchodu s nimi, o profesionalizaci některých autorů. Celý text bohatě ilustrují černobílé snímky, na několika místech jsou vloženy tabule s barevnými fotografiemi kraslic ze sbírek Etnografického ústavu MZM. Velmi cenná je pečlivá citace pramenů a zařazování všech informací do historických a geografických souvislostí, bohatý poznámkový aparát, obsáhlý seznam literatury. Nechybí německé resume a účtyhodné dlouhý soupis muzeí, v jejichž sbírkách autorka v rámci přípravy své knihy prováděla bádání.

Publikace je svou šířkou odborného záběru ojedinělá a zaplňuje mezeru v literatuře na toto téma. Se zájmem si ji jistě přečtou nejen etnografové, ale i výtvarníci, výrobci kraslic a široká veřejnost.

Jarmila Pechová

ZDENĚK BLÁHA: ÚSMĚVNÉ A LÁSKY-PLNÉ PÍSENIČKY PLZEŇSKÝCH SEVEŘANŮ. Kralovicko, Plasko, Povodí Bělského potoka a okolí. Horní Bříza 2003, 79 stran.

Během posledních let to není poprvé, kdy Zdeněk Bláha připravil pro příznivce folkloru novou publikaci. Nejedná se tentokrát o vzpomínkové vyprávění, nýbrž o zpěvník, představující část výsledku jeho dlouholetých terénních sběrů. Zachycený písňový repertoár se zdaleka nevyčerpává pouze Bláhovým rodištěm, jež se vedle pracovních povinností v plzeňském rozhlase zároveň stalo i místem celoživotního zakotvení. Mám tím na mysli Horní Břízu, ležící pouhých několik kilometrů severně od Plzně.

Snaha zachytit poslední zbytky písňového folkloru vedla někdejšího redaktora plzeňské stanice Čs. rozhlasu do přilehlých i vzdálenějších obcí v okolí Plas (Horní Hradiště, Žebnice, Rybnice, Kaznějov, Dobříč), Kralovic (Kožlany, Hradecko, Malá Černá Hať, Robčice), konečně pak i těch, jež se rozprostírají v povodí Bělského potoka (Dolní Bělá, Krašovice, Trnová, Čábalky, Horní Břiza, Třemošná, Žilov, Nevřeň). Publikovaná část Bláhovy neúnavné dlouholeté práce v terénu zde tvoří 150 zápisových jednotek, získaných od 64 informantů, jejichž data narození se pohybují v poměrně velkém časovém rozpětí let 1840-1931. Početem 58 jednotek jsou nápadně silněji zastoupeni muži.

Z autorovy předmluvy lze vyčíst mnohé o jeho sběratelských metodách. Pomineme-li první kontakty s písňovým repertoárem v otcově holičském krámu (ne nadarmo je výsledek sběru záležitostí spíše mužskou), bylo pro mladého redaktora podle jeho vlastních slov nesmírně podnětné setkání s bratry Šnajdaufovými, vedoucími folklorního souboru z Kralovic, od nichž obdržel kromě písňových melodií i popisy tanců. Bláha se též zmiňuje o „kuriózním“ získání zápisů z Kožlan, jež mu teprve až po řadě let v Domažlicích poskytl známý regionální spisovatel a vedoucí dudácké muziky Rudolf Svačina. Ten své sběry zapsal u bratra prezidenta Beneše Vojtěcha, který je znal od své matky Anny. Za „nejbohatší studnici starodávných písní“ Bláha označuje dolnobělského dudáka Františka Bíbu, který byl rovněž i jeho prvním učitelem ve hře na dudy. Převaha mužského repertoáru má však kromě již zmíněného holičského krámu i další důvody - mužský element je silně zastoupen v písních s mysliveckou tematikou, jimiž si „vyznavači zeleného kloboučku se sojčím pírkem“ zkracovali dlouhou chvíli na posedech. Produkce nových nářevů, přidaných ke známým melodiím, jež prý vznikly proto, aby „fantazie nevyschla“, jsou tak poměrně nedávného data.

Je zajímavé, že z metrického hlediska převažují zápisy v taktu sudém (56%) nad taktém lichým (40%). Zbytek tvoří taneční melodie s proměnlivým taktém. U nich pak nalezneme místní názvy jako *zmateník z Robčic, zmateník z Kralovic, zmateník z Hradecka, kozel z Kralovicka*. Z hlediska tónorodu má pochopitelně silnější zastoupení durová tónina. Nalezneme však i mollové nápěvy, jichž přítomnost podle Bláhova vysvětlení ovlivnila zejména blízkost plzeňského kláštera. „*Přisuzuji to staletému vlivu cisterciáckého řádu, dále zdejšími kantorům, kteří prosluli jako vynikající hudebníci, bohaté činnosti v době národního obrození, blahodárnému působení hudbymilovné kněžny Pavliny Metternichové a také existenci zpěváckého spolku Střela (1874-1969).*“

Řadu uvedených písní znají posluchači z folklorního vysílání plzeňského rozhlasu tak, jak se odtud v posledních desetiletích v Bláhových úpravách rozletěly do všech koutů republiky. Řada z nich zněla i v zahraničí při vystoupení hornobřízského folklorního souboru Úsměv. Skromně vyhlížející publikace v grafické úpravě Jaroslava Langa, opatřená autorovou předmluvou, rejstříkem míst a jmen informantů i mapkami lokalit nejen že dobře poslouží folkloristům jako srovnávací materiál, ale splní jistě i svůj účel v hodinách hudební výchovy. Bláha tak svým kompletem bezesporu úspěšně navazuje na své předchůdce - Otakara Bradáče, Václava Chudáčka a Oldřicha Blechu.

Marta Ulrychová

FRANTIŠEK BARTOŠ: NOVÉ NÁRODNÍ PÍSNĚ MORAVSKÉ S NÁPĚVY DO TEXTU VŘADĚNÝMI. Brno 1982. Reprint. Zlín: Krajská knihovna ve Zlíně ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně 2003, 196 stran.

Srdce každého hudebního folkloristy se musí hned rozveselit, když se jim do-

stane do ruky nový reprint první Bartošovy sbírky, kterou pro vydání připravili pracovníci Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Tato dnes v knihovnách těžce dostupná sbírka čekala na své znovu-vydání celých 121 let! Nyní máme tedy jedinečnou možnost zařadit ji do své knihovny a obohatit své studijní materiály o skutečný folklorní poklad. Místo kritických připomínek, které se k reprintu stejně těžce vytvářejí, bych chtěl poděkovat všem, kteří se na vydání podíleli a čtenáře Národopisné revue vyzvat, aby koupí této útlé publikace podpořili vydavatelský počin Krajské knihovny ve Zlíně. Třeba ve vydávání podobných knih budou pokračovat i v budoucnu...

Jan Blahůšek

KAM S NIMI?

Toulaje se v poklidu pátečního polední - než vypukne festivalové jásání - zavzpomínal jsem: na dobu prvních Strážnických slavností a prvního a jediného tehdy pódia - obyčejné palubovky bokem od zámku - jak se tam bez varování spustil liják. Sukně přes hlavu, přepítí dál klidně leželi v járku, voda je chladila. Na šancích a vedle Na pulkrábce kralovo rozhlas - dole pod schody na sokolských žíněnkách se odkládaly ovíněné skoromrtvolky ze zápasů hudeců a zpěváků pod katalpou. Pak vyrostl amfiteátr Bludník a obří pódium u zámku. To časem odnesl čas a vznikla tu železná konstrukce dnešního stadionu Zámek. Vznikla, ale dál nepokročila a léta rezavěla. V prostoru bujela příroda, rostly břízky, a to mne upoutalo. Na jedné schůzi programové rady jsem navrhl, že tu udělám program. Doba ale nebyla správná - orgány to vzaly nerudně. Dnes ve starých opuštěných slévárnách jsou koncerty a výstavy...

A tak se blížím k tomu podstatnému, co chci říct a říkám vlastně už léta. Prostředí festivalu zkrásnělo a je čím

dál vlídnější. Je tu ale několik komárů, kteří mně pijí krev: nevyřešené usazení bust muzikantských primášských legend. Slávek Volavý to má celkem důstojné - jeho busta je před zámkem, kde léta řediteloval. Zato dva z jeho rodu, Samko Dudík a Jožena Kubík, jsou usazeni v mokřině u Bludníku. To je spíš obludné. Jsou stranou zájmu, přes cestu ovívání vůni párků a jiných pochutin. Být teroristou, už bych je z lítosti a soucitu vyhodil do povětří. A přitom je v parku tolik krásných míst - na trávnících před zámkem, spojit je s jejich soupeťníkem Slávkem Volavým - ještě mě napadá, že tu chybí busta legendární strážnické zpěvačky Maryšky Procházkové!

Ceterum autem censeo... Ale ne abych ničil, ale zkrášlil prostředí, k němuž kusem života patřím.

Jaromír Nečas

ISTANBULSKÁ DEKLARACE. III. Kulatý stůl ministrů kultury „Nehmotné kulturní dědictví, zrcadlo kulturní diverzity“.

Během Kulatého stolu ministrů kultury na téma „Nehmotné kulturní dědictví, zrcadlo kulturní diverzity“, který se konal v Istanbulu ve dnech 16.-17. září roku 2002, jenž je Rokem Spojených národů pro kulturní dědictví, jsme my, přítomní ministři kultury a jejich zástupci, na základě výměny názorů dospěli k těmto společným závěrům:

1. Rozličné projevy nehmotného kulturního dědictví patří k základním kamenům kulturní identity národů a společenství a zároveň představují společné bohatství veškerého lidstva. Jsou hluboce vrostlé do místní historie a přírodního prostředí, projevují se mezi jiným značnou jazykovou rozmanitostí a zároveň přinášejí různé představy o světě. Proto jsou hlavním faktorem udržení kulturní diverzity v souladu se

Všeobecnou deklarácí UNESCO o kulturní diverzitě (2001).

2. Nehmotné kulturní dědictví představuje živoucí a nepřetržitě se proměňující soubor praktik, znalostí a reprezentací, který jednotlivcům i komunitám na všech úrovních společnosti umožňuje vyjádřit, jakým způsobem chápou svět skrze své hodnotové systémy a etické principy. Nehmotné kulturní dědictví vytváří ve společenstvích pocit sounáležitosti a kontinuity a je tedy považováno za jeden z hlavních zdrojů kreativity a kulturní tvorby. Z tohoto důvodu je namístě prosazovat globální přístup ke kulturnímu dědictví, jenž by měl mít na zřeteli dynamický vztah mezi hmotným a nehmotným kulturním dědictvím a jejich hlubokou vzájemnou propojenost.

3. Zachování a předávání nehmotného kulturního dědictví spočívá především na vůli a účinném přístupu aktérů tohoto dědictví. Vlády mají za úkol pro zajištění životnosti tohoto procesu zachování přijmout opatření usnadňující demokratickou účast dotčených aktérů na něm.

4. Obrovská křehkost nehmotného kulturního dědictví, nad nímž visí hrozba zániku nebo vytěsnění na okraj zájmu, která je především důsledkem konfliktů, nesnášenlivosti, nadměrné komercializace a nekontrolovatelné urbanizace nebo postupující chudoby zemědělských oblastí, klade na vlády požadavek rozhodného jednání respektující kontext, v němž se realizují projevy nehmotného kulturního dědictví.

5. Globalizační procesy na jednu stranu představují vážnou hrozbu uniformizace projevů nehmotného kulturního dědictví, ale na druhou stranu mohou usnadnit jejich šíření především prostřednictvím nových informačních a komunikačních technologií, které samy také vytvářejí digitální dědictví, jež má být zachováno. Tímto způsobem mohou přispět ke tvorbě referenčního základu společného pro lidstvo jako celek, a tak podporovat solidaritu a snáše-

nlivost vedoucí k lepšímu poznávání těch druhých a k respektování diverzity.

6. K položení základů pro skutečně trvale udržitelný rozvoj je nutno, aby vznikla integrální vize rozvoje, založená především na zhodnocování znalostí a prováděných praktik v oblasti nehmotného kulturního dědictví. Toto dědictví stejně jako kulturní diverzita, již je nositelem, je tudíž zárukou trvalosti rozvoje a míru.

7. Na závěr se my, přítomní ministři kultury a jejich zástupci, vědomi si toho, že je nutno naléhavě jednat:

(I) zavazujeme aktivně prosazovat principy uvedené ve Všeobecné deklaraci UNESCO o kulturní diverzitě;

(II) ujednáваме, že budeme provádět politiku zaměřenou na identifikaci, záchranu, podporu a předávání nehmotného kulturního dědictví, a to především prostřednictvím informačních a výchovných akcí. Je třeba dbát na to, aby se projevům tohoto dědictví dostávalo uznání v jednotlivých zemích, které si zakládají na dodržování všeobecně uznávaných lidských práv;

(III) budeme v rámci politiky každého státu na patřičné úrovni usilovat o podporu: výzkumu a dokumentace, provádění inventarizace a registrace, zpracování legislativy a vhodných ochranných mechanismů, propagace, zájmu a výchovy k hodnotám a k významu nehmotného kulturního dědictví, uznávání a ochraně držitelů tohoto dědictví a rovněž předávání znalostí a dovedností;

(IV) soudíme, že je v tomto rámci vhodné a nezbytné se za úzké spolupráce radit se všemi, kdož jsou nositeli nehmotného kulturního dědictví a držiteli jeho rozličných forem a zapojit je do tohoto úkolu, to znamená vlády, místní a regionální společenství, vědecká společenství, výchovné instituce, občanskou společnost, veřejný i soukromý sektor a rovněž tak i média;

(V) oceňujeme a podporujeme iniciativu UNESCO „Prohlašování mistrovských děl ústního a nehmotného kulturního dědictví lidstva“;

SDĚLENÍ

(VI) vyzýváme UNESCO, aby podněcovalo rozvoj nových forem mezinárodní spolupráce především prostřednictvím mechanismů poznávání, vytváření přehledu vhodných postupů, tvorby sítí, mobilizace zdrojů a podněcování dohod mezi zeměmi, které sdílejí projevy nehmotného dědictví;

(VII) zavazujeme se v duchu mezinárodní solidarity věnovat zvláštní pozornost zemím, jako je Afghánistán, a územím dotčeným chudobou, konflikty a krizemi, poskytovat jim potřebnou pomoc; vyzýváme UNESCO, aby posoudilo možnost založení zvláštního fondu pro tento účel;

(VIII) máme v duchu rezoluce 31 C/30, kterou přijala Generální konference UNESCO, za to, že vhodná mezinárod-

ní úmluva, která by byla vypracována v úzké spolupráci s kompetentními mezinárodními organizacemi a plně brala v potaz vlastní složitost definování nehmotného kulturního dědictví, by mohla znamenat pozitivní prvek na cestě k dosažení našeho cíle; proto se v duchu konstruktivní spolupráce chystáme účastnit se jednání příštího zasedání vládních expertů, abychom mohli zahájit zpracování předběžného projektu této úmluvy;

(IX) žádáme UNESCO, aby informovalo členské státy o započaté spolupráci s ostatními dotčenými mezinárodními organizacemi, jako je WIPO (Světová organizace intelektuálního vlastnictví), protože tato informace může být užitečná k tomu, aby členské státy měly

možnost vypracovat si vlastní politiku v oblasti ochrany nehmotného kulturního dědictví;

(X) prosíme Generálního ředitele UNESCO, aby předal tuto Istanbulskou deklaraci členským státům UNESCO a aby s ní byly v široké míře obeznámeny dotyčné mezinárodní, regionální a státní organizace a také tiskové orgány;

(XI) vyjadřujeme hluboké uznání tureckým úřadům za to, jak srdečně jsme zde byli přijati i za jejich aktivní přístup k přípravě Kulatého stolu a k jeho úspěšnému průběhu.

Text Istanbulské deklarace byl převzat z www.mkcr.cz. Překlad dokumentu je neúřední.

RESUMÉ

NÁRODOPISNÁ REVUE 3/2003
(Volkskundliche Revue 3/2003)
Herausgegeben vom Institut für Volkskultur
696 62 Strážnice, Tschechische Republik
tel. 00420-518332090, 518332092, fax 00420-518332101
E-mail: info@ulk-straznice.cz

Die Národopisná revue (Volkskundliche Revue) 3/2003 setzt sich mit der Thematik der Vereinstätigkeit sowie deren Verhältnis zur Volkskultur auseinander. Der Stellung der böhmischen Vereine in Mähren widmet sich Karel Altman (Böhmische Vereine in Mähren und die Volkskultur), eine ähnliche Frage beantwortet auf einem konkreten Beispiel Eva Večerková (Volkskultur in der Tätigkeit des republikanischen Nachwuchses in Mähren. Im Licht der zeitgenössischen Presse). Irena Štěpánová bringt eine Studie über einen Frauenturnverein aus dem Prager Milieu vom letzten Drittel des 19. sowie vom Anfang des 20. Jahrhunderts (Weiblichkeit im Frauenwerk. Anfänge des Vereines der „sich übenden“ Frauen und Mädchen.), denselben historischen Zeitabschnitt - jedoch in Brünn - hält Lenka Nováková in ihrer Beschreibung des Vesna-Vereines fest (Vesna-Verein und seine volkkundlichen Aktivitäten). Den themenorientierten Studienblock schließt Karel Pavlíščík mit seinem Beitrag über die Gesellschaftsfunktion der Freiwilligen Feuerwehr im traditionellen Landmilieu am Ende des 19. sowie im Laufe des 20. Jahrhunderts ab (Freiwillige Feuerwehr, ein wichtiges Phänomen im Prozess der Gestaltung des Gesellschaftslebens in der Gemeinde sowie in der Transformation traditioneller Brauchtumsaktivitäten in Raum Zlín).

In der Rubrik „Rückblicke“ findet man die Artikel von Alena Schauerová (Volkskundliche Rückblicke auf das doppelte Jubiläum von Teréza Nováková) und von Michaela Benešová (Zum 50. Jahrestag der Gründung von Plzeňský lidový soubor/Pilsner Volksensemble). Die „Gesellschaftschronik“ erinnert an die Jubiläen des Tänzers und Tanzpädagogen Ladislav Vašek (geb. 1928) sowie der Persönlichkeit der Folklorebewegung Anna Maděričová (geb. 1943). Weitere regelmäßige Rubriken werden der Berichterstattung über Konferenzen, Ausstellungen, Auslandsreisen, Festivals bzw. Konzerte sowie neuen Buchbesprechungen gewidmet. Abschließend ist die sog. Deklaration von Istanbul abgedruckt, die 2002 von den Kulturministern der UNESCO-Länder zur Problematik der immateriellen Kulturerbschaft angenommen wurde.

Schlüsselworte: Vereine, Volkskultur

NÁRODOPISNÁ REVUE 3/2003
(Journal of Ethnography 3/2003)
Published by the Institute of Folk Culture
696 62 Strážnice, Czech Republic
tel. 00420-518332090, 518332092, fax 00420-518332101
E-mail: info@ulk-straznice.cz

The Journal of Ethnography 3/2003 focuses on various associations and societies and their attitude towards folk culture. Karel Altman deals with the position of Czech associations in Moravia (Czech Associations in Moravia and Folk Culture); Eva Večerková uses the same issue and offers a specific answer (Folk Culture in the Activities of Young Republicans in Moravia as Reflected in the Period Press). Irena Štěpánová in her study writes about a Prague women's physical exercise association in the late 19th and early 20th centuries (Feminity in a Female Activity. The Origins of the Exercising Girls and Ladies Association). Lenka Nováková is interested in the late 19th century activities of the Vesna Society in Brno (The Vesna Society and its Ethnographic Activities). The final article on associations is by Karel Pavlíščík. He writes about social functions of the volunteer fire-fighting squads in the traditional rural environment at the end of the 19th and during the 20th centuries (The Volunteer Fire-Fighting Squad as an Important Phenomenon in the Community Social Life Formation and in the Transformation of Customs and Traditions in Zlínsko).

The Looking Back column includes articles by Alena Schauerová (An Ethnographical Backward Look at the Double Anniversary of Teréza Nováková) and Michaela Benešová (On the 50th Anniversary of the Establishing of the Pilsen National Ensemble). The Social Chronicle column remembers the anniversaries of Ladislav Vašek (born 1928), dancer and dance pedagogue, and Anna Maděričová (born 1943), folklore movement personality. Other regular columns deal with conference and exhibition news, foreign travel reports, concert, festival and book reviews. The Istanbul Declaration is reprinted in the final pages of the journal. The declaration concerns the non-material cultural heritage and was agreed on by the UNESCO countries ministers of culture in 2002.

Keywords: associations and societies, folk culture

